ACADEMIA DE ŞTIINŢE SOCIALE ŞI POLITICE
A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE ŞI ARHEOLOGIE

3

TOMUL 29

IULIE – SEPTEMBRIE

1978

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

https://biblioteca-digitala.ro

ACADEMIA DE ŞTIINŢE SOCIALE ŞI POLITICE
A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

INSTITUTUL DE ARHEOLOGIE

COLEGIUL DE REDACŢIE

ION BARNEA, DUMITRU BERCIU, EMIL CONDURACHI, VLADIMIR DUMITRESCU, KURT HOREDT, NICULAIE LUPU, BUCUR MITREA, MIRCEA PETRESCU-DÎMBOVIŢA, D. M. PIPPIDI, DORIN POPESCU, I. I. RUSSU, GHEORGHE ŞTEFAN, ZÓLTAN SZÉKELY, DUMITRU TUDOR, RADU VULPE.

COMITETUL DE REDACŢIE

Redactor responsabil: SEBASTIAN MORINTZ
Redactor responsabil adjunct: ION BARNEA
Membri: MIRCEA BABEŞ, PETRE DIACONU, ALEXANDRU PĂUNESCU, RADU POPA.

Preţul unui abonament anual este de 100 lei. În ţară, abonamentele se primesc la oficiile poştale, factorii poştali şi difuzorii de presă din întreprinderi şi instituţii. Revista se poate procura (direct sau prin poştă) şi prin PUNCTUL DE DESFACERE AL EDITURII ACADEMIEI, Bucureşti, 71 021, Calea Victoriei 125, sectorul 1.

Comenzile şi abonamentele din străinătate se primesc la ILEXIM, departamentul import-export presă, P. O. Box 136—137, telex 11226, Bucureşti 70 116, str. 13 Decembrie nr. 3, România sau la reprezentanţii săi din străinătate.

Manuscrisele, cărţile şi revistele pentru schimb, precum şi orice corespondenţă se vor trimite Comitetului de redacţie pe adresa: 71 119, str. I. C. Frimu 11, Bucureşti.

APARE DE 4 ORI PE AN

https://biblioteca-digitala.ro

STUDII ŞI CERCETĂRI
DE
ISTORIE VECHE ŞI ARHEOLOGIE

TOMUL 29 Nr. 3 iulie—septembrie 1978

SUMAR

STUDII

DISCUŢII

MATERIALE ŞI CERCETĂRI ARHEOLOGICE

NOTE ARHEOLOGICE

CRONICA VIEŢII ŞTIINŢIFICE

RECENZII

https://biblioteca-digitala.ro

ÉTUDES ET RECHERCHES D'HISTOIRE ANCIENNE ET D'ARCHÉOLOGIE

TOME 29 | N° 3 | juillet—septembre 1978

SOMMAIRE

ÉTUDES

DISCUSSIONS

MATÉRIAUX ET RECHERCHES ARCHÉOLOGIQUES

NOTES ARCHÉOLOGIQUES

https://biblioteca-digitala.ro

CHRONIQUE

COMPTES RENDUS

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

COMPLEXE DE LOCUIRE MUSTERIENE DESCOPERITE ÎN AȘEZAREA DE LA RIPICENI-IZVOR (JUD. BOTOȘANI) ȘI UNELE CONSIDERAȚII PRIVIND EVOLUȚIA TIPULUI DE LOCUINȚĂ PALEOLITICĂ

DE

ALEXANDRU PĂUNESCU

În epoca pietrei cioplite, care a durat aproximativ 2 milioane de ani sau poate și mai mult, diversele grupuri umane, începînd cu cele mai vechi hominide (de tip Australopithec, *Homo habilis*) și sfîrșind cu *Homo sapiens fossilis*, au locuit, așa cum este binecunoscut, atît în peșteri sau adăposturi sub stîncă cît și în așezări în aer liber. Astfel, folosind fie încăperile ferite de umiditate și curenți ai peșterilor sau adăposturilor oferite de natură, fie solurile însorite și uscate de pe terasele apelor, omul paleolitic a căutat, de-a lungul întregii sale evoluții, să-și organizeze spațiile de locuit. Cercetările efectuate în numeroase așezări paleolitice au dus la identificarea multor asemenea spații de locuit reprezentate prin aglomerări, cu diverse resturi culturale (pietre, vetre de foc, oase, unelte etc.) cunoscute și sub denumirile de complexe sau structuri de locuire („les structures d'habitat")[1], care au permis reconstituirea diferitelor tipuri de adăposturi sau locuințe-colibe. Evoluția acestor tipuri de complexe de locuire exprimă, am putea spune, evoluția însăși a structurii și organizării sociale a oamenilor paleolitici.

Pe teritoriul României, cele mai vechi complexe (structuri) de locuire descoperite pînă în prezent aparțin paleoliticului mijlociu. Pe pămîntul țării noastre nu au fost identificate, ca în alte regiuni ale lumii, complexe de locuire atribuite paleoliticului inferior, întrucît la noi mai toate uneltele de piatră cioplită aparținînd acestei perioade au fost recoltate din depozite (prundișuri) remaniate.

În cele de mai jos ne vom referi la unele complexe de locuire musteriene, descoperite, începînd din anul 1961, în cunoscuta așezare paleolitică de la Ripiceni-Izvor situată pe cursul mijlociu al Prutului.

Cercetările efectuate aici au dus la descoperirea, în cinci din cele șase niveluri musteriene — excepție făcînd ultimul nivel (VI) care este foarte sărac în resturi culturale —, a numeroase complexe de locuire care cuprind atît resturi de vetre de foc sau de faună, cît și pietre de calcar sau piese de silex. Cele mai multe și mai semnificative complexe au fost descoperite îndeosebi în nivelul IV, atribuit de noi, pe baza studiului teh-

[1] Henry de Lumley și Yvonne Boone, *La préhistoire française*, I_1, *Les civilisations paléolithiques et mésolithiques de la France*, Paris, 1976, p. 626.

S C I V A, tomul 29, nr. 3, București, iulie—septembrie 1978, p. 317—333

https://biblioteca-digitala.ro

nico-tipologic al materialului litic, musterianului de tradiție acheuleană cu debitaj Levallois [2]. Dealtfel, atît nivelul IV, cît și cel care îi urmează(V) aparțin musterianului superior. Complexele la care ne referim constau din aglomerări pe suprafețe mai mari sau mai mici de pietre de calcar asociate sau nu cu unele resturi osoase de animale (femure, tibii etc., molari și fildeși de mamut) și vetre de foc.

Printre marile complexe, demn de menționat este cel descoperit în suprafața II (pătratele Ș — Z 7 — 12), care se întindea pe o arie de aproximativ 140 m². Acesta cuprindea un mare număr de resturi de oase (vertebre, tibii, femure etc., molari, mandibule și fildeși de mamut), unele pietre de calcar de diverse dimensiuni și bucăți mărunte grupate sau dispersate de cărbune sau oase arse. În marginea sudică a acestui complex (pătratele Z9—11) s-a găsit o întinsă vatră de foc neamenajată, bogată în cărbuni mărunți de lemn și os care se continuă în peretele de sud al treptei a III-a, încă nesăpată. Pe vatră, a cărei grosime atingea 0,20 m, s-au descoperit două pietre de calcar și piese de silex, unele din ele puternic calcinate.

Din interiorul acestui întins complex s-a recoltat un mare număr de piese de silex, ceea ce demonstrează prezența aici a unor ateliere de prelucrare a uneltelor. Descoperirea a relativ numeroaselor piese finite, întregi și fragmentare, îndeosebi a unor splendide piese bifaciale (vîrfuri, racloare), relevă îndemînarea la care ajunseseră unii „meșteri" ai colectivității de paleantropi de la Ripiceni-Izvor. Astfel, acest complex, prin întinderea și forma sa, nu reprezintă, credem, o mare locuință acoperită de tipul colibelor (nu s-au găsit dealtfel nici urme de gropi de pari), ci un loc uscat, în care un grup uman, specializat în vînarea mamuților, a locuit sub cerul liber, probabil periodic, în anotimpul verii. Asemenea complexe mari de locuire în aer liber au fost descoperite și în alte așezări musteriene cum ar fi de pildă cea de la Molodova 1 [3] pe Nistru mijlociu, Volgogradskaia (Suhaia Mecetka [4]) pe Volga inferioară și altele.

Revenind la tipurile mai mici de complexe (structură) de locuire, descoperite în musterianul superior de la Ripiceni-Izvor, vom căuta să prezentăm în detaliu trei asemenea tipuri:

Tipul A. Este un complex (descoperit în supr. II, pătratele T — Ș 18) ale cărui resturi constau din pietre de calcar, ce, prin dispoziția lor se înscriu într-o formă ușor arcuită (cu concavitatea spre vest). Dimensiunile sale sînt de aprox. 2,50 m lungime și 0,87 m lățime; grosimea sa maximă atinge 0,35 — 0,40 m (fig. 1).

În afara celor 22 pietre de calcar de dimensiuni variabile (cele mai lungi fiind de 0,30 — 0,38 m) s-au mai găsit cîteva fragmente de oase de animal și un molar de mamut.

Spre centrul aglomerării de pietre s-a observat o mică alveolare cvazicirculară cu diametrele de 0,57—0,60 m; adîncimea ei atingea 0,15 m.

---

[2] Alexandru Păunescu, Ana Conea, Marin Cârciumaru, Venera Codarcea, Alexandru V. Grossu, Radu Popovici, SCIVA, 27, 1976, 1, p. 6—7.

[3] A. P. Cerniș, *Ranii i srednii paleolit Pridnestroviia*, în *Trudi Komisii po izuceniiu cetverticinovo perioda*, Moscova, 25, 1965, p. 36—70, fig. 16.

[4] S. N. Zamiatnin, KSMoscova, 82, 1961, p. 13—14, fig. 4.

https://biblioteca-digitala.ro

Din această alveolare s-au adunat cîteva oase sparte de animale şi un molar de mamut. De relevat că în micul spaţiu, aflat la vest de arcul de pietre calcaroase, s-au găsit 9 piese de silex (atipice) şi unele vagi urme de cărbune.

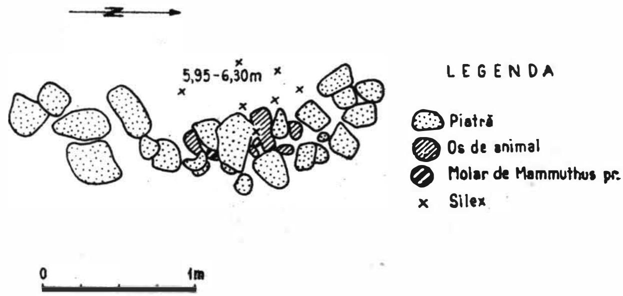

Fig. 1. Ripiceni-Izvor. Complex de locuire musterian tip A.

Este interesant de menţionat că în acelaşi nivel de locuire musteriană de la Ripiceni-Izvor au mai fost descoperite în suprafaţa II şi alte complexe de pietre calcaroase, asemănătoare tipului A (cum ar fi cele identificate în pătratele Ş—T 14—15 şi Ţ—U 25).

Încercînd o reconstituire a peretelui acestui tip de complex, sîntem înclinaţi să credem că structura peretelui consta din crăci mai groase de pinete [5] (lungi de aprox. 2 m) dispuse vertical şi întărite la bază cu pietre de calcar şi pămînt bătut, peste care se aşezau fie piei de animale, fie crengi. Astfel, ţinînd seama de mărimea, forma, direcţia aglomerării arcuite de pietre (est-vest) sau structura peretelui, precum şi de sărăcia materialului osos şi litic (găsit în partea de vest a arcului de pietre), credem că avem de-a face cu un mic adăpost de scurtă durată, folosit probabil de una sau două persoane.

Peretele adăpostului proteja, astfel, pe om, de vînturile destul de aspre ce băteau de la est-nord-est.

Tipul B. Este un complex (descoperit în supr. I, pătratele B—E 3—7), ale cărui resturi (pietre de calcar şi de rîu, oase, molari, fildeşi de mamut) sînt înşiruite mai toate pe aceeaşi direcţie (cvazirectilinie), fiind orientat de la nord-nord-est spre sud-sud-vest. Lungimea complexului dezvelit atingea aproape 9,70 m (dimensiune la care nu a fost inclusă şi porţiunea de resturi faunistice cuprinsă în peretele treptei a II-a nesăpată), iar lăţimea sa varia între 1,30 — 2,66 m. Grosimea complexului atingea 0,40 — 0,60 m (fig. 2). S-a putut identifica un număr de aproximativ 30 fildeşi de mamut mai mari sau mai mici (cel mai lung fiind de circa 2 m), întregi ori fragmentari. Datorită condiţiilor de zăcere în sol şi a apelor de infiltraţie, marea majoritate a lor erau puternic corodaţi. În afara acestor fildeşi s-au mai găsit şi cîteva pietre de calcar şi de rîu,

[5] Este necesar să menţionăm că analizele sporopolinice realizate pe probele de pămînt recoltate din depunerea de locuire atribuită musterianului superior şi din care fac parte toate complexele de locuire descrise de noi dovedesc un climat de silvo-tundră, în care aspectul de pădure (care succede celui de stepă) era compus în cea mai mare parte din ; *Pinus* (pin) şi sporadic *Picea* (molid), *Salix* (salcia), *Betula* (mesteacăn) şi *Alnus* (arin) (vezi M. Cârciumaru, SCIVA, 27, 1976, 1, p. 11—12).

Dealtfel şi determinările de floră realizate pe baza unor cărbuni descoperiţi în vetrele de foc par a confirma acelaşi lucru (vezi Radu Popovici, SCIVA, 27, 1976, 1, p. 19).

https://biblioteca-digitala.ro

precum și unele fragmente osoase și de dentiție (36 molari de mamut, 8 molari de cal și unul de rinocer). Au mai fost descoperite, îndeosebi în zona de la vest de aliniamentul de fildeși și aproximativ 550 piese de silex, în marea lor majoritate atipice (așchii simple unele de decorticare, nuclee,

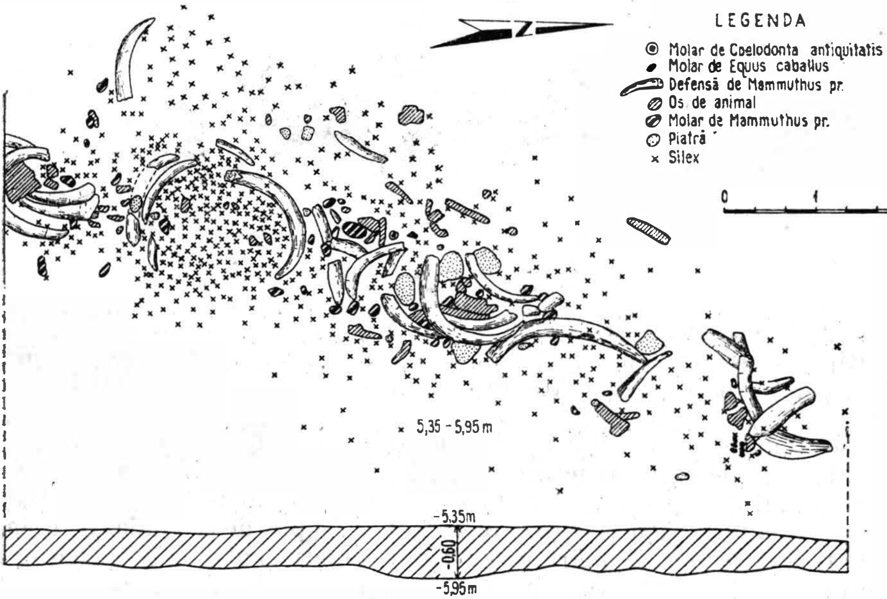

Fig. 2. Ripiceni-Izvor. Complex de locuire musterian tip B.

bulgări mai mari sau mai mici rulați, întregi sau sparți). Într-un număr mai mic s-au întîlnit piesele tipice (uneltele) cum ar fi de pildă racloarele, vîrfurile, lamele și vîrful bifacial foarte îngrijit lucrat. După felul în care sînt dispersate resturile culturale, complexul la care ne referim poate fi împărțit în trei părți, cea centrală fiind cea mai mare [6]. Aceasta este

[6] Partea (zona) centrală a complexului cu fildeși (tipul B) are o lungime de circa 5,33 m și o lățime cuprinsă între 1,40—2,66 m. Ea constă dintr-o aglomerare destul de compactă de fildeși, oase și molari. Spre centrul ei s-au descoperit patru pietre de calcar, de dimensiuni variabile (de la 33 × 27 × 15 cm pînă la 45 × 25 × 20 cm), situate la mici distanțe unele de altele, înscriindu-se într-o formă oarecum ovală. Pe latura nord-estică a aglomerării centrale s-au găsit cîteva pietre de rîu de formă ovoidală, cu diametrele cuprinse între 7—12 cm, iar pe marginea vestică, alte două pietre de rîu de aceeași mărime. De-a lungul acestei laturi de vest, în afara pietrelor menționate, s-au mai descoperit numeroase piese de silex, un fildeș și cîteva oase fragmentare.

Partea nord-estică a complexului constă dintr-o mică aglomerare (lungă de circa 2 m și lată de maximum 1,30 m) în care s-au identificat cîțiva fildeși fragmentari, oase sparte și 8 molari de la un maxilar de cal fosil.

În sfîrșit, partea sud-sud-vestică a complexului cuprinde cîțiva fildeși fragmentari, puține oase (din care unul mare se continuă în peretele treptei nesăpate), opt molari de mamut și cîteva pietre mici de rîu și una mai mare de calcar. Lungimea celei de-a treia aglomerări este dificil de precizat, întrucît limita ei sudică nu a putut fi dezvelită datorită nedetașării resturilor osoase care se continuau în peretele treptei a II-a nesăpată, păstrată ca profil stratigrafic. Astfel, lungimea probabilă a aglomerării sud-sud-vestice putea depăși 2,30 m, iar lățimea ei maximă atingea circa 2 m. De asemenea, trebuie să remarcăm că, în partea de vest a acestei aglomerări, s-au găsit dispersate, la o oarecare distanță, un fragment de fildeș și un molar de mamut.

https://biblioteca-digitala.ro

separată de părţile laterale prin două spaţii libere, fără fildeşi, din care unul doar cu citeva oase fragmentare, dar cu foarte multe piese de silex (aflat între partea centrală şi cea sud-sud-vestică) şi altul fără oase, ci numai cu rare piese de silex (situat între partea centrală şi cea nord-estică). Avînd în vedere dimensiunile complexului descris (lungimea sa maximă atingînd circa 10 m), precum şi direcţia aliniamentului de fildeşi (de la nord-nord-est spre sud-sud-vest), şi concentrarea celorlalte resturi culturale, considerăm că avem de-a face cu un adăpost-paravan împotriva vînturilor ce băteau de la est-nord-est, şi nu de un complex de caracter ritual — magic (legat de magia cinegetică), aşa cum am fost tentaţi a-l interpreta cu ani în urmă [7]. Este foarte posibil ca structura peretelui să fi fost realizată din fildeşi de mamut înfipţi vertical (cu baza în jos) şi fixaţi cu pietre, molari de mamut şi pămînt bătut. Nu este exclus ca în această structură să fi intrat şi unele crăci mai groase de pinete, peste care se aşterneau, se pare, piei de animale sau crengi mărunte. Astfel, paravanul putea avea o înălţime de circa 2 m, dacă ţinem seama de unii fildeşi care atingeau dimensiuni de 1,80 — 2 m. Dacă luăm în consideraţie lungimea peretelui-paravan sîntem înclinaţi să credem că acest adăpost putea proteja de vînt un număr mai mare de indivizi. Unele vagi urme de cărbune păstrate în solul suprafeţei situate la vest-sud-vest de perete, precum şi numeroasele piese de silex recoltate demonstrează că unii indivizi adăpostiţi aici se ocupau şi cu prelucrarea uneltelor.

Tipul C. Este un complex de formă oarecum ovală (descoperit în supr. II, pătratele Z—U 15—18) ale cărui resturi constau din pietre de calcar, oase, molari şi fildeşi de mamut (fig. 3, 4). Dimensiunile sale erau de 6,75 m lungime şi 4,50 m lăţime; grosimea sa atingea 0,93 m. S-au putut sesiza două niveluri de resturi culturale (fără steril între ele), unul superior, gros de circa 0,46 m, şi altul inferior, a cărui grosime era de aprox. 0,47 m. Nivelul superior [8] cuprindea o aglomerare relativ mare de pietre de calcar (circa 70), îndeosebi în jumătatea de est a complexului, asociate cu patru fildeşi (din care numai doi întregi, lungi de 1,50 m), şase molari de mamut, cîteva resturi osoase (coastă, femur etc.), precum şi unele piese de silex atipice (spărturi, aşchii) (fig. 3). Este interesant de reţinut că în jumătatea de vest a complexului (nivelul superior) exista o suprafaţă de circa 4,50 — 5 m², fără resturi osoase şi pietre de calcar, pe care s-au găsit puţine piese de silex şi s-au observat vagi urme de cărbune.

Nivelul inferior [9] cuprindea o aglomerare ceva mai mică (5,75 × 3,75 m), cu numeroase resturi osoase şi cu relativ puţine pietre de calcar

---

[7] Al. Păunescu, Dacia, N.S., 9, 1965, p. 16—18.

[8] Nivelul superior al complexului (tipul C) cuprindea în jumătatea sa de est numeroase resturi culturale, îndeosebi pietre de calcar de dimensiuni diverse, cele mai mari atingînd 0,50—0,60 m lungime, 0,40—0,50 m lăţime şi 0,15—0,28—0,42 m grosime. În pătratele U—V 16—17 (deci in partea de nord-nord-est a complexului) aceşti bolovani de calcar formau o suprafaţă destul de compactă, de circa 6 m². O altă concentrare mai mică, care cuprinde doar cîteva pietre de calcar şi un fragment de coastă se afla spre extremitatea de vest a complexului (niv. superior).

[9] Nivelul inferior al complexului (tipul C) cuprindea în jumătatea sa de est şi îndeosebi în cea de sud-est mai multe resturi printre care : 4 fildeşi întregi sau aproape întregi (lungi de circa 1,80—2 m), 2 fildeşi sparţi, aprox. 20 de diverse oase întregi sau sparte (unele din ele atingînd o lungime de 0,40—0,75 m) şi un fragment de corn. În jumătatea de vest a complexului din nivelul inferior, mai precis spre extremitatea sa vestică, s-au descoperit cîteva pietre de calcar : 2 fildeşi (unul fragmentar şi altul aproape întreg), 5 coaste de mamut (lungi de 0,80—0,90 m) şi unele oase mai mici fragmentare.

https://biblioteca-digitala.ro

și de rîu, negrupate (fig. 4). În spațiul cuprins între aglomerările de est și de vest a existat o vatră de foc de formă ovală, neamenajată, avînd diametrele de 0,90 × 1,40 m; grosimea sa maximă era de 12 cm. Spre marginea de sud-vest a vetrei s-a observat o mică groapă plină cu bucăți mărunte de cărbune de lemn și oase mici arse. În apropierea vetrei, mai

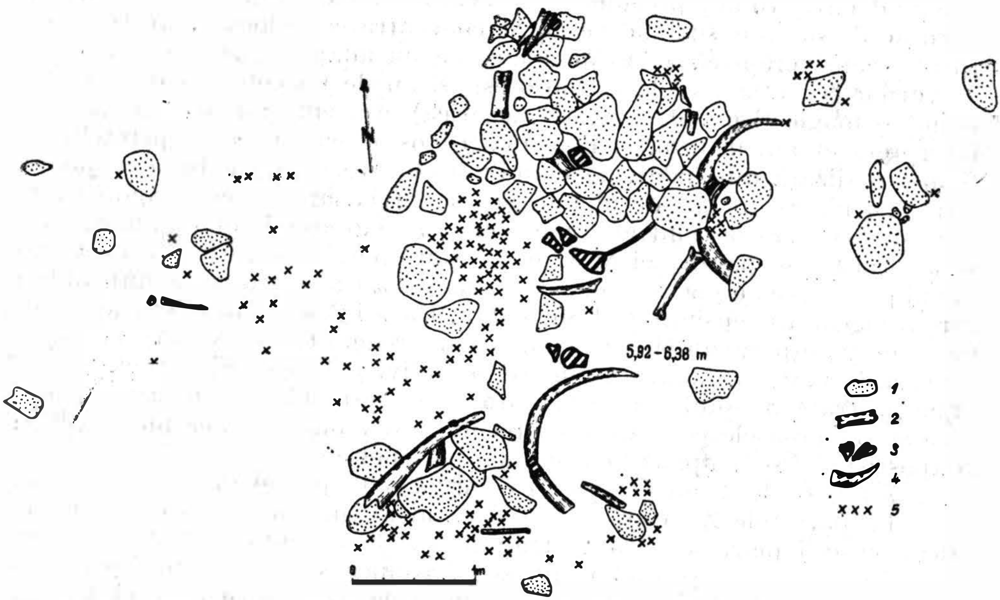

Fig. 3. Ripiceni-Izvor. Complex de locuire musterian tip C (nivelul superior); 1 pietre de calcar; 2 oase de animale; 3 molari de mamut; 4 fildeși de mamut; 5 piese de silex.

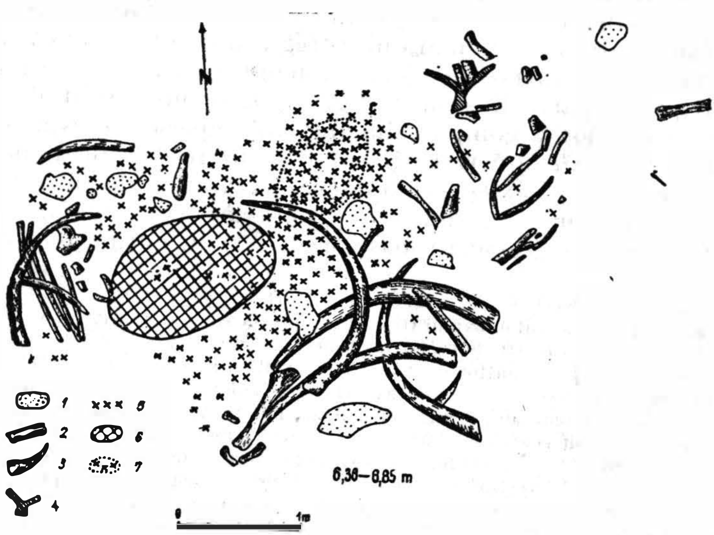

Fig. 4. Ripiceni-Izvor. Complex de locuire musterian tip C (nivelul inferior); 1 pietre de calcar; 2 oase de animale; 3 fildeși de mamut; 4 corn; 5 piese de silex; 6 vatră de foc; 7 centrul atelierului de cioplire a silexului.

https://biblioteca-digitala.ro

precis spre limita ei nord-nord-estică, s-a descoperit, pe o suprafață de circa 0,70 × 0,90 m, o grupare masivă de piese de silex (în special resturi de prelucrare) care reprezenta fără îndoială centrul unui atelier de cioplire.

Dealtfel materialul litic recoltat din ambele niveluri, dar îndeosebi din nivelul inferior, cuprinde un număr de aproximativ 5 000 de piese de silex. Printre acestea predomină deşeurile de prelucrare (bulgări, nuclee, spărturi, aşchii de descojire etc.). În schimb uneltele sînt mult mai sărace şi constau din vîrfuri, racloare (unele bifaciale), lame etc.

Pe baza resturilor culturale existente în ambele niveluri ale complexului, arhitect Monica Mărgineanu-Cîrstoiu a încercat o reconstituire a adăpostului descris[10] (fig. 5, 6). Acesta avea o formă oarecum ovală cuprinzînd o suprafață de aprox. 30 m². Înălţimea pereţilor nu depăşea se pare 1,60 — 1,70 m. Structura pereţilor, separaţi între ei prin trei

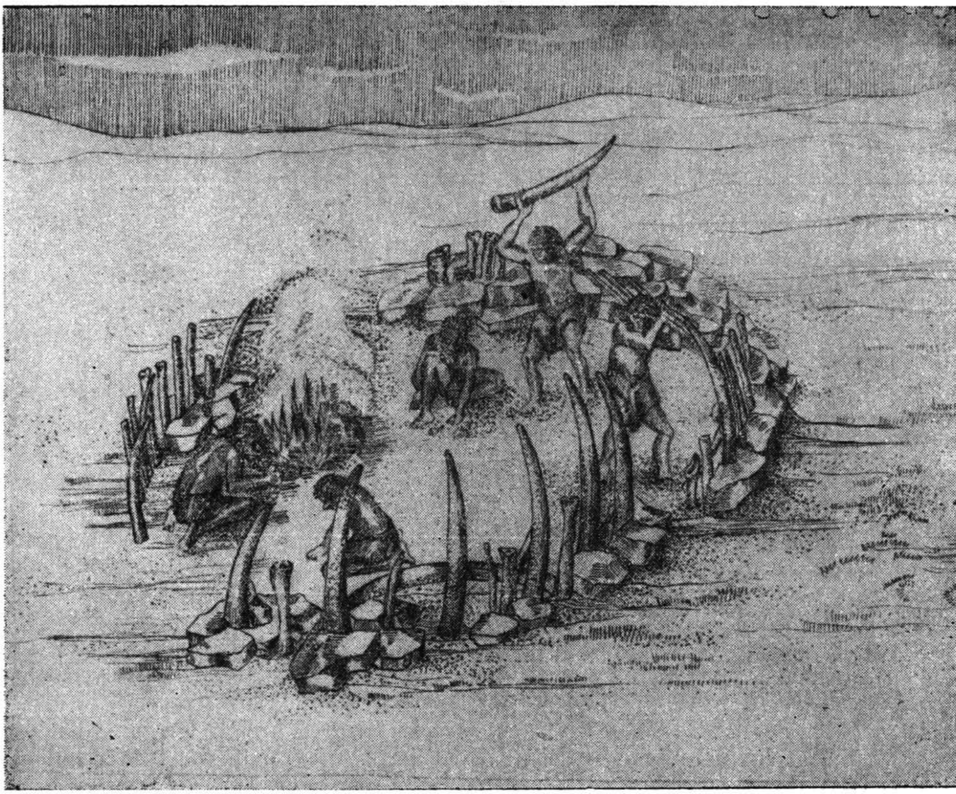

Fig. 5. Ipoteză de reconstituire a adăpostului (complexul de locuire musterian tip C cu structura pereţilor neacoperiţi de piei de animale) descoperit la Ripiceni-Izvor. Axonometrie realizată de arhitect Monica Mărgineanu-Cîrstoiu.

[10] Mulţumim şi pe această cale arhitectei Monica Mărgineanu-Cîrstoiu pentru reconstituirile făcute, precum şi pentru interpretarea dată privind reconstituirea complexului descoperit de A. P. Cerniş în aşezarea musteriană (nivel IV) de la Molodova I.

https://biblioteca-digitala.ro

spații de trecere (probabil intrări)[11] constau din fildeși de mamut dispuși (ca și cei din adăposturile de tip A și B) vertical (cu vîrful în sus), oase mari (femure, coaste) și probabil crăci mai groase de pinete. Fixarea acestor materiale de construcție se făcea ca și în cazurile precedente cu pietre de calcar și pămînt bătut. Este foarte posibil ca porțiunea de nord-nord-est a peretelui să fi fost alcătuită din pietre de calcar clădite pe o anumită înălțime și din unele oase și crengi mai groase. În această zonă nu s-au găsit fildeși. Peste această structură pare să se fi aplicat piei de animale fixate la bază cu pietre și molari de mamut.

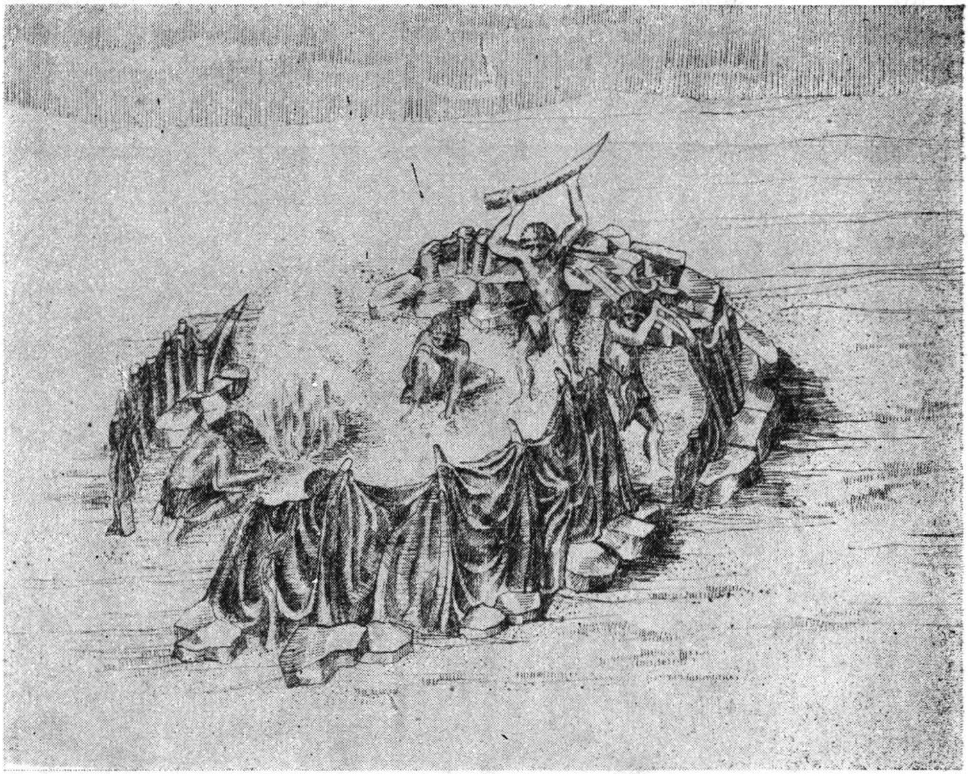

Fig. 6. Ipoteza de reconstituire a adăpostului (complexul de locuire musterian tip C, cu structura pereților acoperiți de piei de animale) descoperit la Ripiceni-Izvor. Axonometrie realizată de arhitect Monica Mărgineanu-Cîrstoiu.

În interiorul adăpostului, în apropierea vetrei de foc, mica colectivitate de paleantropi își prelucra uneltele de care avea nevoie.

---

[11] După felul în care au fost dispersate resturile culturale în ambele niveluri, s-au putut observa trei spații libere, unde nu s-au găsit pietre de calcar și nici resturi osoase ; unul situat spre extremitatea sud-sud-vestică, lat de aprox. 1,50 m, altul spre extremitatea nord-nord-vestică, lat de circa 1,25—1,50 m și al treilea mai îngust, la marginea de est-sud-est a complexului, lat de 0,60—0,90 m. Aceste spații par a fi reprezentat intrări în adăpost.

https://biblioteca-digitala.ro

★

Complexe (structuri) de locuire de tipul celor descoperite în musterianul superior de la Ripiceni-Izvor au fost găsite şi în alte staţiuni aparţinînd paleoliticului mijlociu din Africa şi Europa. Astfel, demne de amintit sînt cele 8 structuri, grupate în trei tipuri identificate în aşezarea Orangia (Africa de Sud), situată la 1 142 m altitudine, într-o zonă greu accesibilă, cu un climat aspru, cu vînturi violente [12]. Aceste structuri constau din aglomerări de pietre mai mari sau mai mici ce se înscriu fie într-o formă uşor curbată fie în semicerc (fig. 7). Ele reprezentau mici adăposturi realizate rudimentar, legate prin forma şi orientarea lor atît de schimbările zilnice de temperatură cît şi de direcţia vînturilor, ceea ce i-a

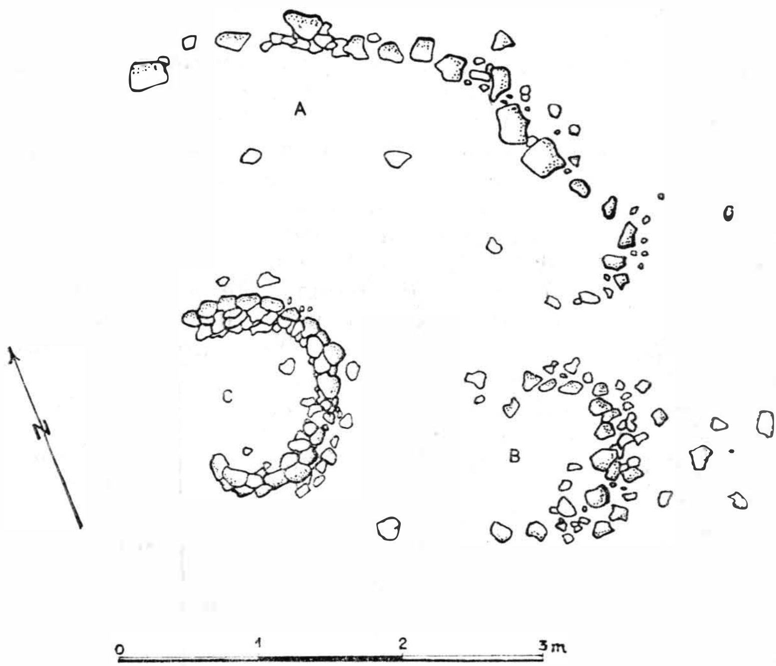

Fig. 7. Aglomerări de pietre reprezentînd complexe de locuire (tip A, B, C) atribuite paleoliticului mijlociu, descoperite în aşezarea Orangia 1 (Africa de Sud). Unele din aceste aglomerări sînt foarte asemănătoare complexului de tip A de la Ripiceni-Izvor.

---

[12] C. Garth Sampson, *The stone structures from Orangia, O. F. S. South Africa*, în *Colloque, XI*, in *IXe Congrès*, Nisa, 1976, p. 7—34. Autorul menţionează trei tipuri de structuri ; *Tipul A* — grupare puţin curbată din pietre mari sau mici, dispuse pe suprafaţa nivelului şi care formau un ancoraj pentru crăcile de arbuşti înfipte, constituind astfel un adăpost contra vîntului folosit în timpul zilei pentru prelucrarea uneltelor ; *Tipul B* — grupare semicirculară din pietre mici dispuse la suprafaţa nivelului sau implantate, care fixau crăcile cu puţine piese litice pe suprafaţa din interiorul arcului de pietre, reprezentînd astfel un adăpost individual pentru dormit ; *Tipul C* — grupare semicirculară din pietre mici, adîncit sub nivelul de locuire, a cărei alveolare interioară (de 0,30—0,60 m) constituia probabil locul de dormit pentru una sau două persoane, creînd astfel un adăpost folosit în timpul nopţii. În interiorul adăpostului nu s-au găsit piese litice.

https://biblioteca-digitala.ro

îngăduit descoperitorului să considere stațiunea Orangia o așezare temporară locuită periodic de o mică colectivitate de vînători paleantropi. Din descrierea acestor structuri de locuire se poate observa că tipul A de adăpost descoperit la Ripiceni-Izvor reflectă strînse similitudini cu adăpostul de tip B găsit în stațiunea Orangia.

Un deosebit interes îl prezintă și cele două complexe de locuire dezvelite de A. P. Cernîș în nivelurile musteriene din așezările Molodova I și V, de pe Nistru.

Complexul din nivelul IV de la Molodova I [13] avea o formă ovală și era format dintr-un „inel" (centură) de oase mari a cărui lățime medie era cuprinsă între 0,60 — 1,60 m (fig. 8). Suprafața totală a complexului atingea aprox. 70 m², iar cea interioară (delimitată de o centură de oase) era de circa 40 m². Centura propriu-zisă a complexului era alcătuită din peste 100 de oase mari ale scheletului (cranii sparte, mandibule și fildeși de mamuți, omoplați, vertebre etc.). S-a putut observa că acest „inel" nu era constituit dintr-un grup compact de oase, ci prezenta șase spații libere (fără oase) a căror lățime varia între 0,30 — 0,50 — 1 — 1,20 m. Pe suprafața interioară a complexului, atît spre centrul ei, cît și spre marginile „inelului", s-au găsit resturile a 12 vetre de foc. Pe traseul centurii de oase s-au descoperit alte două vetre, iar una a fost găsită în marginea exterioară a „inelului". Vetrele aveau o formă oarecum ovală și dimensiuni diverse, cea mai mare atingînd 1 × 0,40 m. Este important de remarcat că pe suprafața interioară a complexului (pe o grosime de circa 15 cm) s-au aflat numeroase resturi cum ar fi oase sparte, molari de mamut, urme de vopsea roșie (ocru), percutoare, pietre, „rîșnițe" din gresii nisipoase și peste 29 000 piese de silex tipice și atipice [14].

După cercetătorul A. P. Cernîș, suprafața interioară a complexului ar fi fost separată printr-un perete despărțitor, constituit din oase mari, în două părți. Pe baza acestor elemente, același cercetător crede că ar fi vorba de o construcție destul de complicată care ar fi avut în afara camerei de bază și alte construcții laterale.

Cu alte cuvinte, după A. P. Cernîș exista aici o locuință de suprafață (tip colibă), de lungă durată, al cărei schelet (carcasă) ar fi fost realizat din prăjini mari de lemn, acoperite cu piei de mamut, peste care se așezau, spre bază, pentru o mai bună fixare a pieilor, oase mari și fildeși de mamut [15] (fig. 9).

După părerea noastră, ținînd seama de forma, mărimea, structura „inelului" cu spațiile sale libere (folosite ca intrări), dispoziția vetrelor de foc, neidentificarea urmelor gropilor de pari, atît ai celor marginali, cît și ai celor centrali, credem că ipoteza de reconstituire, sub formă de colibă complet acoperită, propusă de A. P. Cernîș, este nefondată.

Interpretarea noastră bazată pe observațiile și măsurătorile efectuate de arhitect Monica Mărgineanu-Cîrstoiu se poate rezuma astfel :

1. Dacă luăm în considerație suprafața interioară a complexului (circa 40 m²) atunci traseul „inelului" de oase (deci a peretelui colibei) încăleca sau lăsa în afara lui unele vetre.

---

[13] A. P. Cerniș, *op. cit.*, p. 36—47.

[14] *Ibidem*, p. 48—69.

[15] *Ibidem*, p. 43.

https://biblioteca-digitala.ro

2. Dacă ținem seama de suprafața totală a complexului (aprox. 70 m²), incluzînd astfel și „inelul" de oase, rezultă din reconstituirea colibei că înălțimea ei ar fi fost de circa 2,20 m, ceea ce înseamnă că prăjinile de lemn care formau carcasa ar fi avut lungimi variind între 4,50 și 6 m.

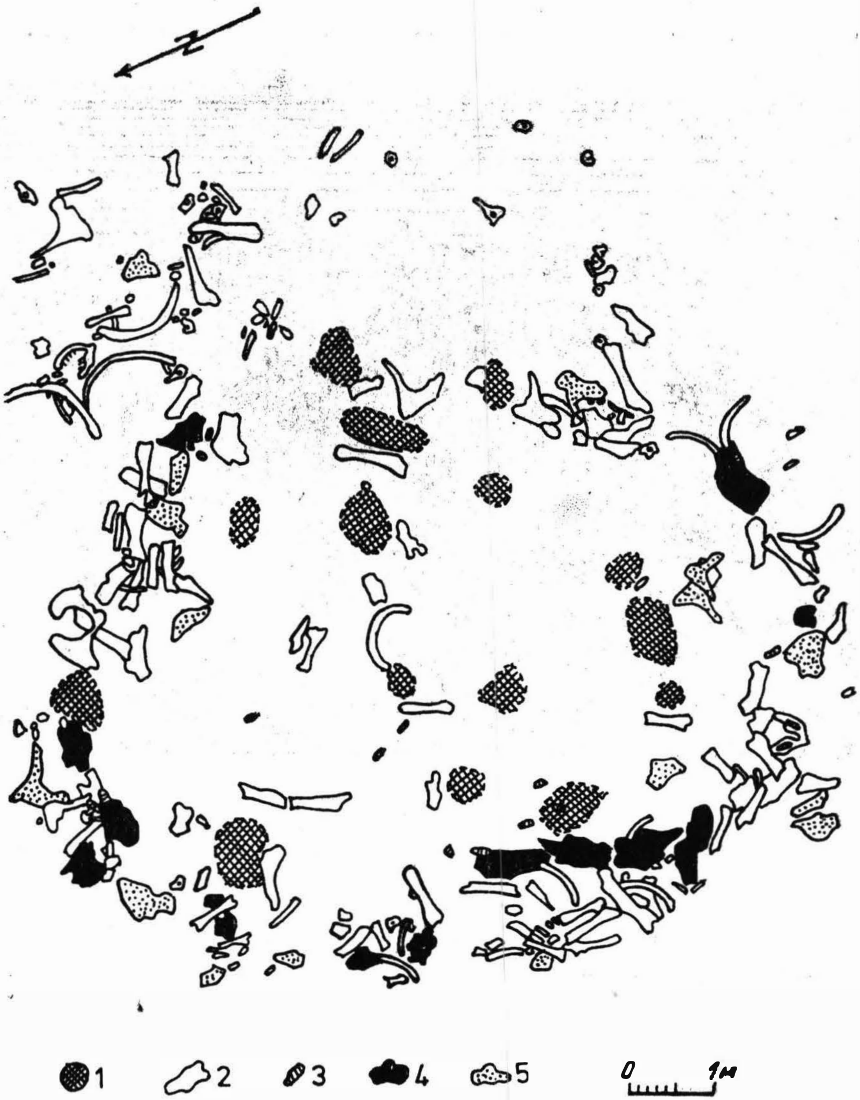

Fig. 8. Planul complexului de locuire musterian descoperit în stratul IV de la Molodova I (după A. P. Cerniș) ; 1 resturi de vetre de foc ; 2 oase de animale, fildeși de mamut ; 3 molari de mamut ; 4 cranii de mamut ; 5 omoplați de mamut.

În această situație, vetrele din marginea „inelului" nu puteau fi utilizate, deoarece pe de o parte, distanța dintre prăjinile dispuse oblic (folosite la acoperiș) și nivelul de călcare (pe care se afla vatra) era atît de mic încît

https://biblioteca-digitala.ro

focul ar fi mistuit carcasa de lemn şi os, iar pe de alta, omul nu ar fi putut ajunge acolo decît într-o poziţie foarte incomodă, chircită (fig. 10).

3. Luînd în consideraţie toate aceste elemente (înălţimea colibei, lungimea prăjinilor etc.) şi ţinînd seama de statura medie a paleantro-

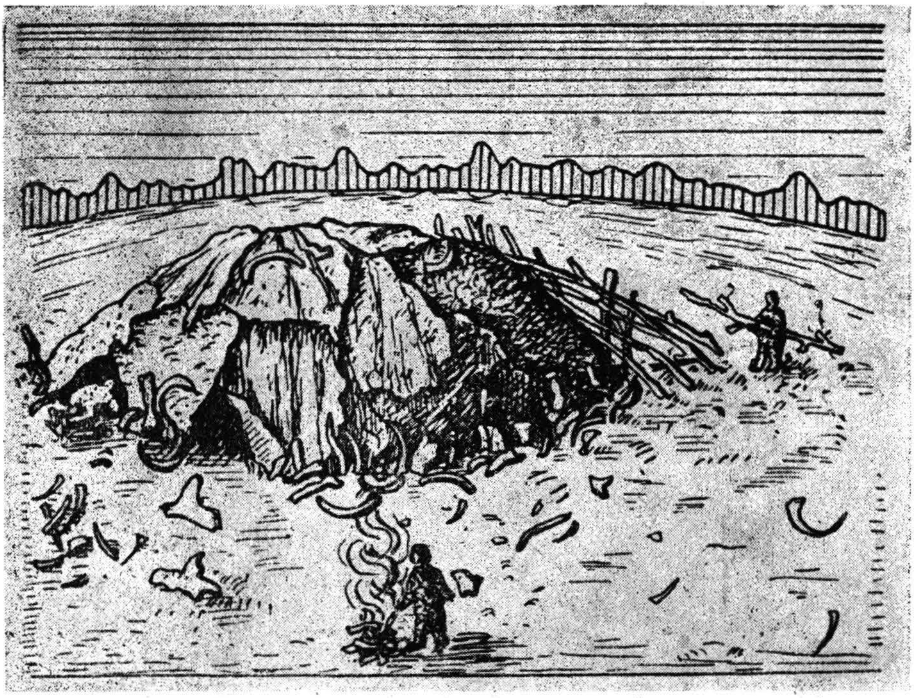

Fig. 9. Reconstituirea locuinţei musteriene din stratul IV de la Molodova I după A. P. Cerniş.

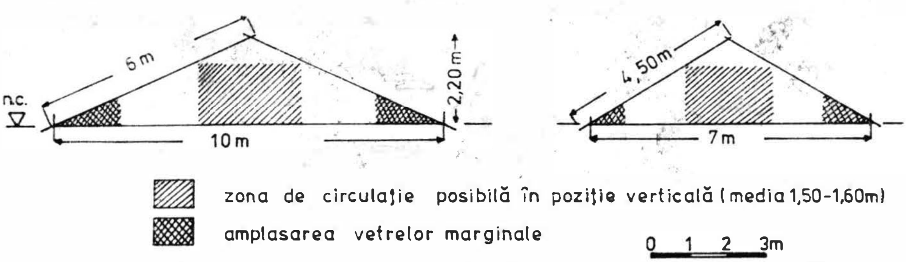

Fig. 10. Schema dimensională după reconstituirea de către A. P. Cerniş a locuinţei musteriene descoperită în stratul IV de la Molodova I. Această schemă a fost realizată de arhitect Monica Mărgineanu-Cîrstoiu.

pului (1,50 — 1,60 m), omul nu putea circula în picioare aici decît pe o suprafaţă eliptică, de circa 6 m².

4. Greutatea considerabilă a acoperişului, la o asemenea deschidere, necesita prezenţa unor pari centrali de sprijin, ale căror urme de gropi nu au fost identificate.

https://biblioteca-digitala.ro

Pe baza acestor date putem afirma că structura de locuire, de formă ovală, descoperită în nivelul IV musterian de la Molodova I nu reprezintă o locuinţă, colibă, complet acoperită, ci un adăpost contra vînturilor, foarte asemănător adăpostului de tip C de la Ripiceni-Izvor.

Fig. 11. Planul complexului de locuire musterian descoperit în stratul XI de la Molodova V (după A. P. Cerniş) : 1 oase de animale, cranii, molari, mandibule şi fildeşi de mamut ; 2 vetre de foc ; 3 pietre.

Structura porţiunilor de pereţi (a căror înălţime atinge aproape 2 m dacă ţinem seama de lungimea fildeşilor), despărţiţi de spaţii de trecere, consta din oase, cranii, fildeşi şi crăci mai groase (probabil de pinete), peste care se aşterneau pieile de animale. Rezultă de aici că suprafaţa interioară a adăpostului de la Molodova I era neacoperită, ceea ce explică, dealtfel, şi dispoziţia vetrelor marginale. Nu ar fi fost exclus ca unele din aceste vetre să fi fost anterioare construirii adăpostului.

Un alt complex, destul de bine conturat pe baza vestigiilor, a fost descoperit în stratul XI musterian, al aşezării Molodova V [16]. Resturile

[16] *Ibidem*, p. 88—91.

https://biblioteca-digitala.ro

celor circa 50 de oase mari (cranii, mandibule, fildeşi etc.) care alcătuiau structura pereţilor se înscriu într-o formă oarecum de semicerc (cu partea convexă îndreptată spre est) (fig. 11). În dispoziţia acestor oase se observă, în partea de vest a aglomerării, un spaţiu liber (fără resturi osoase) de circa 3,50 m lungime, care reprezenta intrarea în adăpost. Un alt mic spaţiu pare a se sesiza şi în partea de est a aglomerării de oase. Suprafaţa complexului atingea aproximativ 60—63 m². În nivelul de locuire (gros de 15—20 cm) din interiorul complexului s-au descoperit vagi urme de cărbune, o vatră de foc oval prelungă (0,70 × 0,29 m), oase sparte, puţine pietre şi numeroase piese de silex tipice şi atipice. Cele mai multe silexuri s-au găsit în partea de nord-vest a complexului (circa 200—300 obiecte pe m²), ceea ce permite să vorbim, în această zonă, de un bogat atelier de cioplire. Nu trebuie trecută cu vederea nici vatra de foc de formă cvazicirculară situată în marginea exterioară de sud-est a aglomerării de oase.

Pe baza resturilor culturale, descrise mai sus, reiese că structura pereţilor adăpostului de la Molodova V era identică cu cea a adăpostului de la Molodova I şi asemănătoare structurii de tip C de la Ripiceni-Izvor.

Deosebirile dintre structurile pereţilor adăposturilor din aşezările musteriene de pe Nistru mijlociu şi cele de la Ripiceni-Izvor constau în aceea că primele cuprindeau numai resturi osoase (cranii, fildeşi, oase etc.), în timp ce cele din aşezarea de pe Prutul mijlociu (cum ar fi adăpostul de tip C) conţineau un material mixt compus din oase, fildeşi (fără cranii) şi pietre de calcar.

În toate cele trei staţiuni amintite, colectivităţile mai mici sau mai mari de paleantropi, specializate în vînarea mamutului, şi-au construit adăposturi asemănătoare, unde au locuit, probabil periodic, o anumită perioadă de timp (poate un anotimp), prelucrînd în apropierea vetrelor silexul în vederea obţinerii uneltelor.

Arheologul A. P. Cernîş consideră stratul IV de la Molodova I ca fiind mai vechi din punct de vedere cronologic decît stratul XI de la Molodova V, deşi ambele locuiri sînt atribuite de acelaşi cercetător musterianului tîrziu (superior).

Din punct de vedere tehnico-tipologic, materialul litic descoperit în ambele niveluri de la Molodova (I, V) aparţine, credem, faciesului musterian zis tipic, cu debitaj Levallois (deci fără forme bifaciale)[17], ceea ce îl deosebeşte de cel atribuit musterianului superior (cu forme bifaciale) de la Ripiceni-Izvor[18]. Astfel, putem afirma că adăposturile de la Molodova I şi V sînt mai vechi decît cele de la Ripiceni, ele putînd fi contemporane nivelelor II şi III (din această ultimă staţiune) atribuite de noi musterianului tipic cu debitaj Levallois.

Din cele expuse mai sus pare a reieşi, cel puţin pentru zona de care ne-am ocupat, că, în perioada paleoliticului mijlociu, nu se poate vorbi de

---

[17] *Ibidem*, p. 48—70, 91—101, 120—121, 131. Autorul încadrează cele două locuiri musteriene de la Molodova I şi V în stadiul Würm 1, indicînd totodată pentru ele date absolute bazate pe C_{14}; nivelul IV—Molodova I— Gr. N. 3659, 44 000 ani, nivelul XI—Molodova V — Gr. N. 4017, 40 300 ani.

[18] Pentru musterianul superior (nivelul IV) de la Ripiceni se indică data : Bln — 810; 26830±2000 î.e.n. (vezi Al. Păunescu, SCIVA, 27, 1976, 1, p. 7).

https://biblioteca-digitala.ro

complexe (structuri) de locuire de tipul colibelor complet acoperite. În această vreme avem de-a face cu adăposturi (neacoperite) de caracter temporar și probabil periodic, cu pereți fie rectilinii sau arcuiți, fie înscriindu-se într-o formă ovală. Scopul pentru care au fost ridicate aceste adăposturi era de a apăra pe om contra vînturilor care suflau de obicei dinspre est-nord-est.

★

Cercetările arheologice efectuate în diferite părți ale lumii au arătat că cele mai vechi complexe de locuire datează din paleoliticul inferior. Astfel, la baza stratului I din celebra așezare de la Olduvai (Africa orietală) s-a descoperit o grupare de blocuri groase de piatră, dispuse în semicerc, datînd de aproximativ 1 800 000 ani, considerată pînă în prezent ca cea mai veche structură de locuire cunoscută pînă acum.

Cît privește teritoriul Europei, cercetările de pînă acum au dovedit că odată cu descoperirea de către om a focului (între 500 000 și 300 000 de ani) încep să-și facă apariția și primele sălașe, organizate atît în așezări în aer liber, cît și în peșteri. Astfel, în așezarea acheuleană de la Terra Amata (Franța) s-au putut identifica (în solul nisipos) urmele unui complex de locuire datînd de acum 380 000 de ani. Este vorba, după descoperitori, de un sălaș (colibă) care ar corespunde unor repetate, dar scurte, locuiri în anotimpul de vară [19].

Avînd în vedere întinderea considerabilă a unor asemenea complexe și ținînd seama de nivelul de cunoaștere al archanthropienilor (anteneandertalienilor) este foarte greu de presupus că aceștia să fi putut realiza acoperirea integrală sau aproape întreagă a suprafeței interioare locuibile. Se pare totuși că avem de-a face mai degrabă cu simple adăposturi ai căror pereți protejau pe vînătorii acheuleeni împotriva vînturilor dominante ce băteau de la nord-vest.

Nu vom insista asupra altor complexe din paleoliticul inferior, amintim doar adăpostul din peștera Lazaret (Franța) a cărui vechime pare a se situa cu circa 130 000 ani în urmă. El reprezenta un adăpost temporar (de iarnă) ridicat de vînătorii acheuleeni spre a-i apăra de vînturile puternice [20].

Pe temeiul acestor observații se poate presupune că atît în paleoliticul inferior, cît și în cel mijlociu omul nu a reușit, datorită nivelului său de gîndire, să-și construiască colibe mai mult sau mai puțin acoperite, ci el își realiza adăposturi neacoperite, cu scopul de a-l proteja de vînturi.

---

[19] Henry de Lumley et Yvonne Bonne, *op. cit.*, p. 626—631 ; fig. 2, 3, 5 (reconstituirea sălașului). Forma complexelor era ovală, de circa 7—15 m lungime și 4—6 m lățime. Ele s-au putut delimita după blocurile de piatră fixate pe sol și după urmele gropilor de pari sau țăruși. În interiorul lor se aflau vetrele și micile ateliere de cioplire a uneltelor.

[20] *Ibidem*, p. 636—639, fig. 18—21 (reconstituirea complexului). Suprafața complexului atingea circa 35 m². Centura de pietre care înconjura zona de locuire se înscria într-o formă arcuită. Cealaltă latură a complexului o constituia însuși peretele de est al peșterii. S-au putut distinge șapte cercuri de pietre pe linia centurii în care se fixau parii care formau structura pereților. Centura de pietre era întreruptă de două spații libere, reprezentînd intrările în adăpost. În interiorul adăpostului în afara altor resturi (oase sparte, unelte etc.) s-au descoperit și două vetre de foc neamenajate. După descoperitori, pereții erau acoperiți cu piei de animale. După părerea noastră, acest adăpost nu avea acoperiș.

https://biblioteca-digitala.ro

Dealtfel, așa cum am arătat, în multe așezări musteriene s-au găsit mari complexe de locuire în care paleantropii trăiau sub cerul liber.

Este interesant de relevat că în ultima perioadă a epocii pietrei cioplite, și anume în paleoliticul superior, omul fosil începe să-și construiască locuințe de tipul colibelor acoperite. După părerea noastră acest nou tip de locuință (de suprafață sau adîncită) amintește, prin forma și structura ei (ne referim la structura pereților), de tipul de adăpost de formă ovală cunoscut în paleoliticul mijlociu. Cu alte cuvinte, am putea spune că adăposturile musteriene de tip oval au stat la baza construcției viitoarelor locuințe-colibe acoperite din paleoliticul superior.

De pildă în cunoscuta așezare gravetiană de la Dolni Věstonice [21] (R. S. Cehoslovacă) persista încă tipul de adăpost cu pereți de protecție, asemănător celui musterian.

Nu vom insista asupra modului în care omul din paleoliticul superior și-a construit locuința. Amintim doar că diverse grupuri de vînători, începînd din aurignacian și pînă în gravetianul sau magdalenianul final, și-au construit locuințe temporare sau de durată mai mici sau mai mari de tipul celor de la Barca I—II, Pavlov, Dolni Věstonice (R. S. Cehoslovacă)[22], Mezin, Mejiricika [23], Kostenki I, IV, VIII[24] (U.R.S.S.), Corbiac [25], Pincevent [26] (Franța) și altele, care reflectă totodată modul de organizare socială la care ajunseseră diferitele comunități în această vreme.

STRUCTURES D'HABITAT MOUSTÉRIENNES MISES AU JOUR DANS L'ÉTABLISSEMENT DE RIPICENI-IZVOR (DÉPARTEMENT DE BOTOȘANI). QUELQUES CONSIDÉRATIONS CONCERNANT L'ÉVOLUTION DU TYPE D'HABITAT PALÉOLITHIQUE

(RÉSUMÉ)

Dans l'établissement paléolithique connu de Ripiceni-Izvor, ont été mises au jour, dans la couche attribuée au Moustérien supérieur (faciès moustérien de tradition acheuléenne, avec débitage Levallois), plusieurs structures d'habitat.

L'auteur fait mention d'une vaste structure, très riche en vestiges culturels, éparpillés sur une surface de 140 m² approximativement, et d'autres structures, plus restreintes, qu'il classe en trois types. Le type A représente une petite agglomération de pierres de calcaire, qui, par leur disposition, s'inscrivent dans une forme légèrement arquée. Le type B

[21] N. Klima, *Dolni Věstonice*. Praga, 1963, p. 205—206, fig. 40, 47, 49 (reconstituire).

[22] L. Banesz, *Les structures d'habitat au paléolithique supérieur en Europe Centrale*, în *Colloque XIII*, în *IXe Congrès*, Nisa, 1976, p. 8—53.

[23] I. G. Pidopliciko, *Pozdnepaleoliticeskie jiliscea iz Kostei mamonta na Ukraine*, Kiev, 1969, p. 86 și urm.

[24] P. P. Efimenko, *Kostenki I*, Moscova, 1958, p. 43—208; A. N. Rogacev, *Paleoliticeskie jiliscea i poseleniia*, în *Kamennîi Vek na territorii SSSR*, Moscova, 1970, p. 64—77.

[25] F. Bordes, Quartär, 19, 1968, p. 251—262.

[26] A. Leroi-Gourhan și M. Brézillon, Gallia Préhistoire, 9, 1966, 2, p. 361—371.

https://biblioteca-digitala.ro

correspond à une structure plus grande, composée d'os, molaires, défenses de mammouth et pierres de calcaire, dont l'emplacement suit approximativement la même direction (à peu près rectiligne). Le type C représente une structure de forme ovale, d'environ 30 m² et dont les vestiges consistent en pierres de calcaire, os, molaires et défenses de mammouth. L'auteur conclut que ces structures constituaient des abris temporaires ouverts, dont les parois pourraient atteindre 2 m de hauteur, et présentant une structure composée d'os de grandes dimensions, défenses de mammouth, grosses branches de pins, fixées à la base à l'aide de pierres de calcaire et de terre, le tout recouvert de peaux d'animaux.

Selon l'auteur, les deux structures d'habitat mises au jour dans les établissements moustériens de Molodova I et V (URSS) représentaient également des abris, semblables à ceux de type C de Ripiceni-Izvor. À l'intérieur de ces abris, qui protégeaient l'homme des vents dominants qui soufflaient de l'Est-Nord-Est, on a découvert des foyers et des ateliers de taille du silex. L'auteur pense que les abris moustériens de type oval sont à la base du mode de construction des habitations ultérieures—les huttes du Paléolithique supérieur.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. Ripiceni-Izvor. Structure d'habitat moustérienne du type A.
Fig. 2. Ripiceni-Izvor. Structure d'habitat moustérienne du type B.
Fig. 3. Ripiceni-Izvor. Structure d'habitat moustérienne du type C (niveau supérieur). 1 Pierre de calcaire ; 2 os d'animaux ; 3 molaire de mammouth ; 4 défense de mammouth ; 5 pièces de silex.
Fig. 4. Ripiceni-Izvor. Structure d'habitat moustérienne du type C (niveau inférieur). 1 Pierre de calcaire ; 2 os d'animaux ; 3 défenses de mammouth ; 4 corne ; 5 pièces de silex ; 6 foyer ; 7 centre de l'atelier de taille du silex.
Fig. 5. Hypothèse de reconstitution de l'abri (structure d'habitat moustérienne du type C ; squelette de la paroi non recouvert de peaux d'animaux) mis au jour à Ripiceni-Izvor. Axonométrie réalisée par l'architecte Monica Mărgineanu-Cîrstoiu.
Fig. 6. Hypothèse de reconstitution de l'abri (structure d'habitat moustérienne de type C ; squelette de la paroi recouvert de peaux d'animaux) mis au jour à Ripiceni-Izvor. Axonométrie réalisée par l'architecte Monica Mărgineanu-Cîrstoiu.
Fig. 7. Concentrations de pierres correspondant aux structures d'habitat (type A, B, C) attribuées au Paléolithique moyen, mises au jour dans le site d'Orangia 1 (Afrique du Sud). Quelques-unes de ces concentrations sont très semblables à la structure du type A de Ripiceni Izvor.
Fig. 8. Plan de la structure d'habitat moustérienne mise au jour dans la couche IV de Molodova I (d'après A. P. Cerniș) ; 1 vestiges de foyers ; 2 os d'animaux, défense de mammouth ; 3 molairesde mammouth ; 4 crânes de mammouth ; 5 omoplates de mammouth.
Fig. 9. Reconstitution de l'habitat moustérien de la couche IV de Molodova I, d'après A. P. Cerniș.
Fig. 10. Schéma dimensionnel d'après la reconstitution réalisée par A. P. Cerniș de l'habitat moustérien mis au jour dans la couche IV de Molodova I. Ce schéma a été réalisé par l'architecte Monica Mărgineanu Cîrstoiu.
Fig. 11. Plan de la structure d'habitat moustérienne mise au jour dans la couche XI de Molodova V (d'après A. P. Cerniș) ; 1 os d'animaux, crânes, molaires, mandibules et défenses de mammouth ; 2 foyer ; 3 pierre.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

MEZOLITICUL DE LA OSTROVUL CORBULUI, O NOUĂ AŞEZARE DE TIP SCHELA CLADOVEI

DE

FLOREA MOGOŞANU

Începînd cu anul 1964, în zona Porţilor de Fier, pe o distanţă de peste 100 km de-a lungul văii Dunării, au fost întreprinse ample cercetări şi săpături arheologice. Cu acest prilej, s-au făcut numeroase descoperiri printre care se numără şi cele aparţinînd aşa numitei culturi Schela Cladovei, pe care descoperitorul, V. Boroneanţ, a atribuit-o epipaleoliticului final. Este vorba de descoperirile de la Schela Cladovei (staţiune eponimă), Ostrovul Banului (lîngă Drobeta Turnu Severin), Icoana, Răsvrata, Veterani-terasă (Cazanele Dunării) şi Alibeg (com. Pescari, jud. Caraş-Severin)[1].

O nouă descoperire de acest fel ne prilejuieşte aducerea din nou în discuţie a acestei culturi: aşezarea din Ostrovul Corbului (com. Hinova, jud. Mehedinţi), descoperită în 1973 şi săpată parţial în anii următori.

Înainte de a trece însă la prezentarea noilor descoperiri, socotim necesar să rezumăm datele arheologice obţinute de V. Boroneanţ în cei peste 10 ani de cercetare.

Localizarea aşezărilor. Toate aşezările ce aparţin acestei culturi, situate pe mal sau în insule, sînt în imediata apropiere a Dunării, ale cărei ape le acoperă în cea mai mare parte a anului şi le fac astfel greu accesibile pentru cercetări.

Industria de piatră. Este în general săracă şi se caracterizează prin utilizarea ca materie primă a două feluri de roci; silexul şi cuarţitul. Industria de silex este puţin mai bogată în prima etapă a culturii Schela Cladovei, fiind legată organic de către descoperitor de faza finală a romanello-azilianului din zonă, şi devine din ce în ce mai săracă (pînă la dispariţie) în etapele ulterioare, făcînd loc dezvoltării ample a prelucrării cuarţitului.

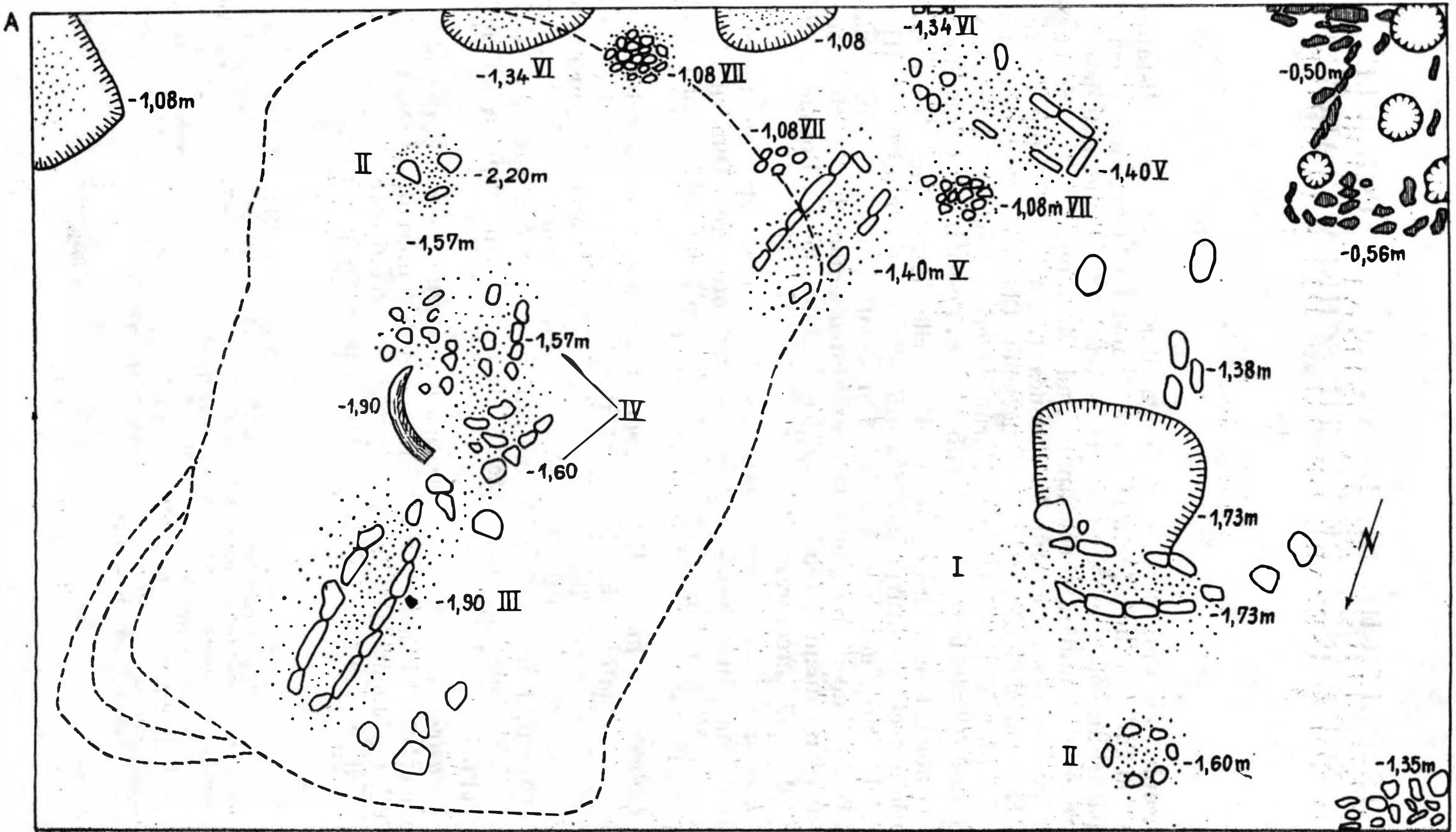
Industria de os. Este remarcabilă prin numărul şi varietatea obiectelor confecţionate îndeosebi din coarne de cerb şi din colţ de mistreţ, între care trebuie menţionate acele săpăligi, scormonitoare, plantatoare şi chiar — după părerea lui V. Boroneanţ — brăzdare primitive.

---

[1] V. Boroneanţ, PZ, 45, 1970, 1, p. 1—25; idem, Dacia, N.S., 17, 1973, p. 5—38; acelaşi lucru l-au făcut şi colegii iugoslavi pe malul drept al Dunării, cam în aceeaşi zonă, puţin mai în amonte, descoperind aşezările de la Lepenski Vir, Vlasač, Padina şi Hajducka Vodenica, pe care le-au încadrat în cultura Lepenski Vir (avem în vedere numai descoperirile care au fost atribuite aşa-numitul preneolitic): Vezi Dragoslav Srejovici, *Lepenski Vir*, Belgrad, 1969; idem, ArchJug, 10, 1969, p. 13—21. Letica Zagorka, ArchJug, 10, 1969, p. 7—11; B. Iovanovic, ArchJug, 10, 1969, p. 23—38; idem, Starinar, 18, 1968, p. 181.

S C I V A, tomul 29, nr. 3, Bucureşti, iulie—septembrie 1978, p. 335—351

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

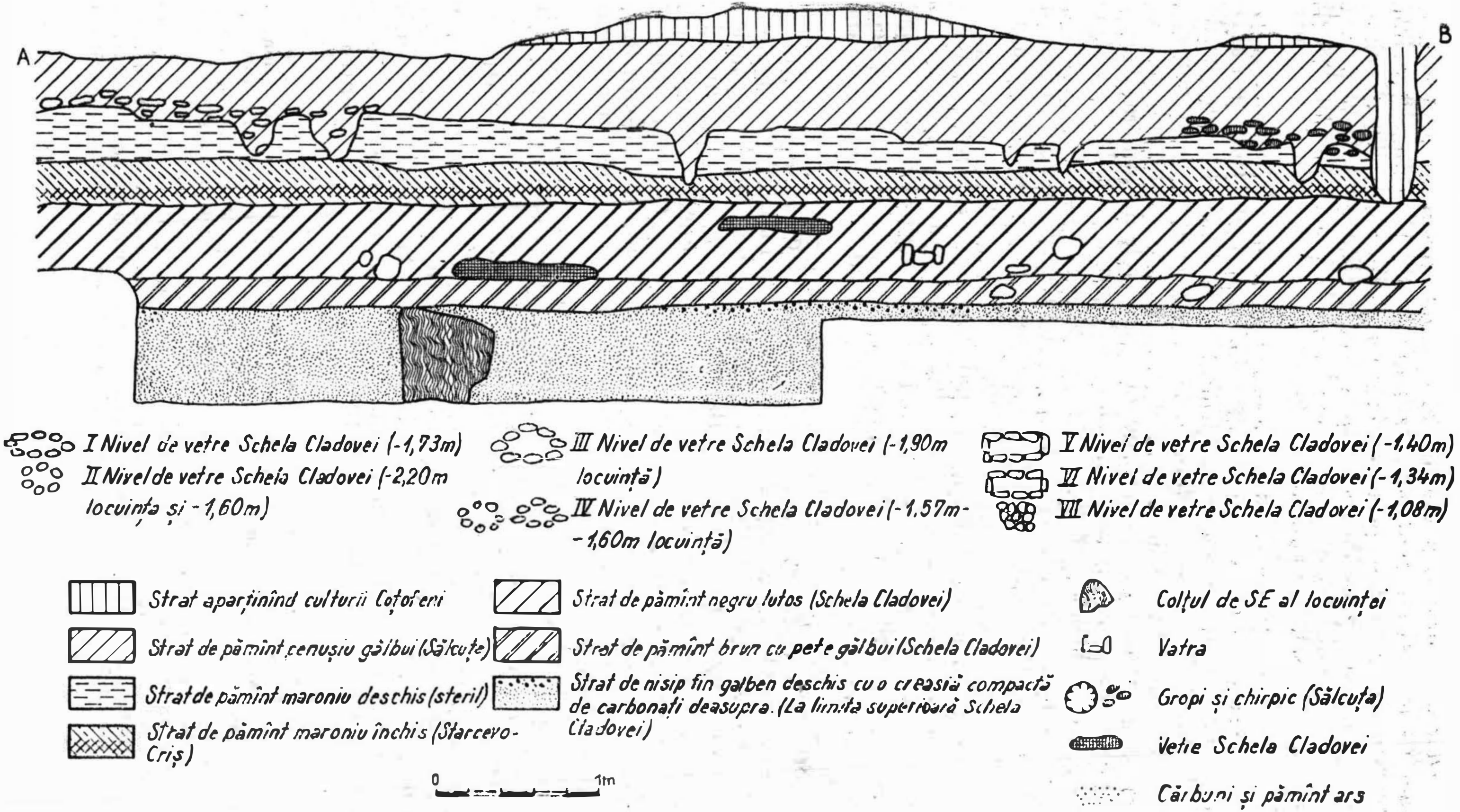

Fig. 1. Ostrovul Corbului. Planul și profilul stratigrafic al secțiunii a XI-a.

https://biblioteca-digitala.ro

Obiecte de artă şi podoabă. Colecţia de obiecte de artă şi podoabă, caracteristică iniţial romanello-azilianului de la Cuina Turcului, s-a îmbogăţit odată cu descoperirea asezărilor de tip Schela Cladovei, care au oferit numeroase piese de acest tip. De menţionat că pentru descoperitor arta — ca şi industria de silex — constituie o dovadă în plus pentru originea culturii Schela Cladovei.

Locuinţele. În aproape toate aşezările de pe malul românesc al Dunării au fost sesizate urme vagi de locuinţe de suprafaţă sau semi-bordeie, de formă aproximativ ovală, în cuprinsul cărora au fost descoperite mai multe vetre de foc. Cele mai numeroase şi în acelaşi timp cele mai caracteristice pentru cultura Schela Cladovei sînt vetrele dreptunghiulare, uneori pătrate, cu o bordură de pietre mari, fie sub formă de dale („bucăţi de roci exfoliate"), fie pietre mari de rîu aşezate pe cant. V. Boroneanţ mai menţionează şi alte feluri de vetre : o vatră circulară la Icoana (orizontul 1 b) construită din cîteva pietre de calcar dispuse în cerc, iar la Răzvrata (nivelul 2) şi la Schela Cladovei vetre ovale pavate cu pietre de rîu.

Economia. Este, se pare, cel mai important capitol privind activitatea purtătorilor acestei culturi. Pe lîngă preocupările tradiţionale, acelea de vînător şi pescar, se întrevăd — pe baza analizelor de sporopolen, a determinărilor osteologice şi mai ales pe baza uneltelor de os scoase la iveală — unele încercări, unele modalităţi noi de procurare a hranei (un început de cultivare a plantelor).

Stratigrafie, periodizare, cronologie. Există unele dovezi stratigrafice care plasează cultura Schela Cladovei între aşa numitul romanello-azilian şi neoliticul timpuriu de tip Starcevo-Criş. Cea mai fericită situaţie a fost întîlnită în aşezarea din Ostrovul Banului unde un strat de cultură de tip Schela Cladovei, cu două niveluri, suprapune două straturi romanello-aziliene şi este acoperit de un strat Starcevo-Criş. Cele mai multe descoperiri fac însă dovada certă că această cultură este anterioară uneia din fazele de dezvoltare ale culturii Starcevo-Criş(vezi Icoana, Insula Banului, Schela Cladovei şi Alibeg [2]).

S-a făcut şi o periodizare a acestei culturi, e drept, mai puţin pe criterii stratigrafice şi mai mult pe baza schimbărilor intervenite în morfologia inventarului arheologic, fiind împărţită de V. Boroneanţ în patru etape [3].

În ceea ce priveşte cronologia absolută, există două datări de radiocarbon, amîndouă pentru nivelul II de la Icoana : 8070$\pm$130 (6120 î.e.n.) şi 7760$\pm$110 (5910 î.e.n.). Alte datări se referă la aşa-numitul romanello-azilian de la Cuina Turcului; două pentru stratul inferior (Bln—803 : 10650$\pm$120 î.e.n. şi Bln—804 :10100$\pm$120 î.e.n.) şi una pentru stratul

---

[2] V. Boroneanţ, *op. cit.*, p. 19—20 (în acest articol face o periodizare „stricto sensu", referindu-se de data aceasta numai la aşezările susceptibile de a fi încadrate în noţiunea de cultura Schela Cladovei). Colegii iugoslavi dau un conţinut mult mai larg acestei culturi şi socotesc că atît aşezările româneşti, cît şi cele iugoslave aparţin uneia şi aceleiaşi culturi, pe care o denumesc Lepenski Vir şi o împart în aproximativ opt etape, începînd cu gravetianul din peştera Climente I şi sfîrşind cu nivelul II de la Schela Cladovei.

[3] Facem precizarea că această secţiune a fost deschisă de Marin Nica (care se ocupă de problemele neoliticului din zonă), la sugestia lui Petre Roman. Deci M. Nica este descoperitorul aşezării de tip Schela Cladovei de la Ostrovul Corbului. Nu este mai puţin adevărat însă că această secţiune a fost săpată integral, stabilindu-i-se în acelaşi timp şi stratigrafia, de către autorul acestor rînduri, în 1975.

https://biblioteca-digitala.ro

superior (Bln—802 : 8175±200 î.e.n.). Deci, un decalaj cronologic de aproximativ 2 000 de ani de care trebuie să ținem seama, chiar dacă nu avem încă o datare pentru cea mai tîrzie așezare romanello-aziliană (Ostrovul Banului de exemplu) și pentru cea mai timpurie etapă a culturii Schela Cladovei.

Acestea sînt, în linii generale, datele obținute pînă acum pentru cultura Schela Cladovei.

Revenind la descoperirile noastre, facem precizarea că așezarea de la Ostrovul Corbului este situată în afara defileului Dunării, în aval, la sud de Drobeta Turnu Severin și de stațiunea eponimă Schela Cladovei. După cum arată și numele, este vorba de o fostă insulă fluvială care cu cîteva decenii în urmă era cuprinsă între două brațe ale Dunării, numite de localnici Dunărea Mare și Dunărea Mică. Astăzi, în urma unui proces amplu de colmatare, unul din brațele fluviului a dispărut, unindu-se cu brațul de la nord într-un singur vad (regularizat de lucrările hidroenergetice de la Porțile de Fier).

Pentru așa-numitul epipaleolitic de tip Schela Cladovei de la Ostrovul Corbului a fost deschisă o secțiune (nr. 11 în planul general) de 32 m², amplasată la contactul dintre plaja actuală a Dunării și malul (înalt în această zonă de 1 m — 1,50 m) unei movile (o formă pozitivă de teren) cunoscută de localnici sub numele de ,,Cliuci''. Secțiunea — săpată numai parțial în 1973 — a fost lărgită în 1975 pentru îndreptarea profilelor cu încă 10,50 m și a fost adîncită pînă la epuizarea tuturor straturilor arheologice pe întreaga suprafață.

Stratigrafia: 1). La bază, un depozit fluviatil de nisip argilos fin, galben deschis, cu nuanțe verzui, peste care se așternea o crustă compactă, dură, de circa 5 cm grosime, constituită din carbonații proveniți din spălarea lor din straturile superioare. La limita superioară a acestui depozit apare primul nivel aparținînd culturii Schela Cladovei.

2). Depozit intermediar de culoare brună cu pete gălbui (1,60—1,40 m) — Schela Cladovei.

3). Depunerea neagră lutoasă — Schela Cladovei (—1,40—0,95 m).

4). Depunere maroniu-închisă — Starcevo-Criș (—0,95—0,70 m).

5). Depunere maroniu-deschisă — steril (0,70—0,45 m).

6). Depunere cenușiu gălbuie — Sălcuța și izolat Coțofeni (cu o grosime variabilă din pricina eroziunii fluviatile inegale).

În centrul așezării (movilei), acolo unde depunerile sînt intacte, peste stratul Sălcuța se aștern, în ordine, un strat gros Coțofeni, un strat aparținînd epocii bronzului, locuire daco-romană, feudalism timpuriu etc.

Pentru cultura Schela Cladovei, stratigrafia este mai completă datorită prezenței unei locuințe (semi-bordei) descoperită chiar în secțiunea XI, folosită cu intermitențe în mai multe etape, de fiecare dată fiind construită, în etaje succesive, cîte o nouă vatră de foc (fig. 1).

În total, stratul de cultură Schela Cladovei, gros de circa 0,70 m (din care este exclusă adîncimea locuinței), numără 7 niveluri de locuire, fiecare nivel fiind marcat printr-o nouă construcție de vatră de foc.

https://biblioteca-digitala.ro

Locuința. Dacă în celelalte așezări de tip Schela Cladovei urmele de locuință sînt destul de vagi, înscriindu-se în forme mai mult sau mai puțin ovale [4], la Ostrovul Corbului au fost descoperite urmele clare ale unui semibordei de formă aproape dreptunghiulară, cu lungimea de circa 4,80 și lățimea de 3,20 m, avînd colțurile ușor rotunjite. Este adîncit cu aproximativ 0,55 m în depozitul de la bază de nisip argilos galben deschis. Delimitarea lui s-a făcut cu multă ușurință deoarece umplutura vinețiu negricioasă contrastează puternic cu pereții de culoare deschisă. Nisipul scos din groapă de către purtătorii culturii Schela Cladovei a fost depus numai pe latura de est, probabil pentru adăpost: peretele locuinței se înalță în această parte cu circa 0,30 m. Intrarea, în trepte, se făcea dinspre nord-est.

În cuprinsul locuinței au fost descoperite trei niveluri de vetre de foc. Primul nivel este situat pe fundul bordeiului, spre peretele dinspre sud, și este format din cîteva pietre de rîu arse, concentrate în jurul unor urme de arsură. Pietrele nu au o ordine anume deoarece se pare că au fost deranjate.

După această primă etapă de locuire, locuința a fost abandonată temporar din pricina unor inundații care au umplut-o pe jumătate cu viituri negre vineții. Același grup uman, probabil, revine și construiește o nouă vatră de foc care s-a păstrat aproape în întregime. Are o formă oval-alungită (elipsoidală), cu o bordură din pietre mari de rîu (unele ating 0,40 m lungime) afundate pe jumătate în pămînt. Este lungă de circa 1,50 m (cea mai mare vatră descoperită în această secțiune) și are lățimea maximă de aproximativ 0,40 m. Pămîntul din jur și din interiorul ei este puternic ars și acoperit cu un strat gros de cărbuni și cenușă (fig. 2).

Noi inundații duc la o nouă abandonare a locuinței care este umplută — de data aceasta pe trei sferturi — cu viituri neomogene.

În sfîrșit, locuința este ocupată pentru ultima dată, moment în care sînt amenajate două vetre de foc. Majoritatea pietrelor care formau bordura sînt împrăștiate, iar cele rămase pe loc indică două forme de vetre: una elipsoidală și alta circulară.

Cu acest ultim nivel de vetre, locuința este părăsită definitiv, urmele dispărînd probabil total deoarece un alt grup uman (aparținînd aceleiași culturi) poposește în acest loc și construiește un nou tip de vatră, binecunoscut în toate celelalte așezări de tip Schela Cladovei: o vatră dreptunghiulară, care suprapune parțial vechea locuință.

Alte vetre s-au descoperit în afara locuinței care împreună cu cele din interior fixează etapele de locuire și de dezvoltare ale culturii Schela Cladovei la Ostrovul Corbului.

Prima și cea mai veche vatră — după părerea noastră — este aceea situată la limita superioară a nisipului galben deschis, de la baza profilului (fig. 2). Are forma elipsoidală și este de dimensiuni mai mici decît cele, tot elipsoidale, din locuință. Este lungă de circa 1 m și are lățimea maximă de aproximativ 0,03 m. Pietrele care alcătuiesc bordura sînt mai mici și mai rare. Lîngă această vatră, spre sud, se află o groapă, o albiere, cu o

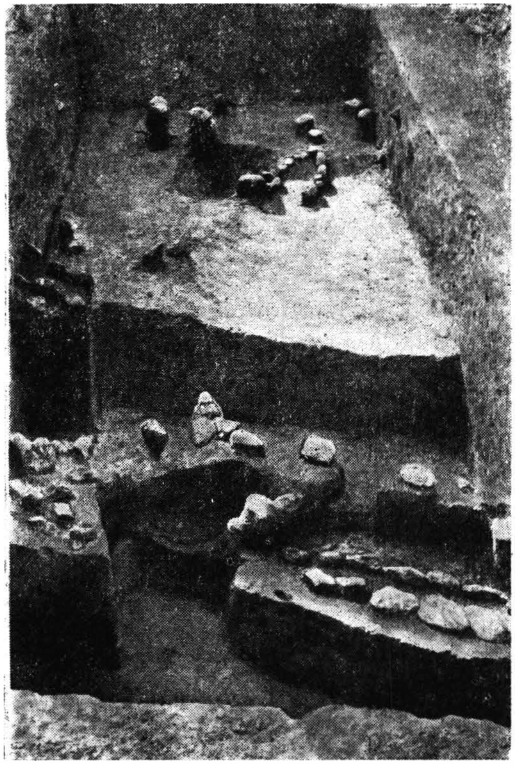
[4] Ne referim numai la așezările de pe malul românesc al Dunării, așa cum ne-au fost prezentate de V. Boroneanț.

https://biblioteca-digitala.ro

formă aproximativ ovală, cu un diametru de circa 0,75 m şi adîncă, în centru, de 0,32 m. Prezintă urme de ardere şi resturi de cărbuni şi cenuşă.

Un alt nivel de vatră a fost descoperit la baza depozitului intermediar, brun cu pete gălbui, la 0,60 m distanţă spre nord de vatra elipsoidală mai sus amintită.

Fig. 2. Ostrovul Corbului. Locuinţa cu complexul de vetre (în planul apropiat) şi cea mai veche vatră de foc (în planul mai îndepărtat).

Este vorba de o vatră circulară, cu o bordură rară din pietre de rîu, aşezate, în cazul acesta, pe partea lată (nu pe muchie). Resturile de cărbuni şi cenuşă apar numai în perimetrul vetrei.

În continuarea depunerilor intermediare de culoare brună cu pete gălbui, între 1,60—1,40 m adîncime, apar răspîndite pietre de diferite dimensiuni între care unele mari, aşezate pe partea plată. După ştirbiturile de pe faţa liberă, pare că au fost folosite ca nicovală, ca suport pentru spargerea oaselor, a seminţelor sau la prelucrarea cuarţitului.

La baza depozitului negru lutos, la 1,40 m adîncime [5], s-au descoperit două vetre de foc dreptunghiulare; despre una din ele am amintit mai înainte, arătînd că acoperă parţial vechea locuinţă. Deci abia la acest nivel apar la Ostrovul Corbului vetrele care ne-au fost prezentate drept caracteristice culturii Schela Cladovei. La Ostrovul Corbului aceste

[5] În general, adîncimea vetrelor a fost luată de la nivelul inferior al stratului de arsură şi nu după cel al pietrelor, cu dimensiuni variabile.

https://biblioteca-digitala.ro

vetre, lungi de 1—1,10 m şi late de circa 0,40 m, au o bordură densă (sudată) construită din pietre mari, alese în aşa fel încît să aibă muchiile cît mai drepte (uneori sînt folosite — mai ales la capetele vetrelor — plăci de gresii sau „roci exfoliate" după cum le numeşte V. Boroneanţ) pentru ca legătura dintre ele să fie cît mai strînsă. Ca şi în cazul vetrelor elipsoidale, şi în aceste vetre apar urme puternice de arsură nu numai în interior, ci şi în afara bordurii, pe o arie destul de largă (circa 0,70 m de jur împrejur). La acest nivel apar şi urmele unei vetre circulare.

În profilul peretelui de sud, în dreptul caroului 6, la o adîncime cuprinsă între 1,35—1,25 m se vede conturul unei alte vetre de formă rectangulară, iar alături în interiorul secţiunii se afla o vatră circulară.

În sfîrşit, la circa 1,08 m adîncime, apare ultimul nivel, marcat de două vetre rotunde, pavate cu pietre mai mici, aşezate cu partea netedă în sus. Astfel de vetre a descoperit şi V. Boroneanţ la Răzvrata şi la Schela Cladovei.

De la acest ultim nivel de vetre în sus, pînă la circa 0,96 m apar numai pietre răvăşite împreună cu oase întregi sau sparte, cuarţite etc.[6].

Cam de la aceeaşi adîncime încep să apară primele fragmente ceramice ale culturii Starcevo. Deci nu există nici o întrerupere între cultura Schela Cladovei şi neoliticul de tip Starcevo-Criş.

În total la Ostrovul Corbului au fost identificate şapte niveluri de vetre de foc, însemnînd tot atîtea etape de locuire. Celelalte dovezi de cultură materială scoase la iveală la Ostrovul Corbului nu se deosebesc, decît cu unele excepţii, de cele descoperite în aşezările de tip Schela Cladovei şi care ne sînt în mare parte cunoscute din lucrările lui V. Boroneanţ.

La Ostrovul Corbului industria de piatră este foarte săracă din pricina utilizării în exclusivitate a cuarţului şi cuarţitului şi a anumitor gresii, material cu totul impropriu pentru o prelucrare îngrijită (controlabilă). Nu se poate vorbi de o tehnologie anume, ci de un debitaj anarhic în care arareori se mai întrevăd unele elemente de cioplire bipolară aplicată însă dificil la pietrele de rîu, din cuarţ şi cuarţit. Tipologic, abia pot fi enumerate cîteva forme de unelte : piese de tip „esquillées" (cele mai numeroase) (fig. 3/4, 5), diferite tipuri de „raclettes" şi cîteva racloare şi vîrfuri atipice musteroide. Mai sînt de menţionat cîteva percutoare şi cîteva bucăţi de gresie alungite, şlefuite la ambele capete prin utilizare (fig. 4/5).

La Ostrovul Corbului — şi acest fapt dorim să-l subliniem în mod deosebit — nu a fost utilizat silexul. Nu poate fi invocată lipsa acestei roci în zonă, întrucît în stratul neolitic silexul apare destul de frecvent.

Dacă în ceea ce priveşte industria de piatră există această deosebire (lipsa silexului), industria de os este absolut identică cu aceea din celelalte aşezări de tip Schela Cladovei. Aceleaşi coarne de cerb cu vîrful prelucrat printr-o despicătură piezişă şi şlefuită sau coarne de cerb perforate (unele cu două găuri) şi cu un ram sau două prelucrate în maniera celor de mai sus, aceleaşi vîrfuri sau sule zvelte, bine lustruite şi, bineînţeles, aceleaşi

[6] Trebuie menţionate de asemenea urmele a trei vetre de foc (porţiuni cu arsură puternică, cu mult cărbune) fără bordură de pietre, una la adîncimea de 1,34 m şi două la 1,08 m. Mai facem precizarea că în nota de faţă nu ne ocupăm — deocamdată — de rostul acestor vetre de foc cu forme, dimensiuni şi sisteme de construcţie variabile.

https://biblioteca-digitala.ro

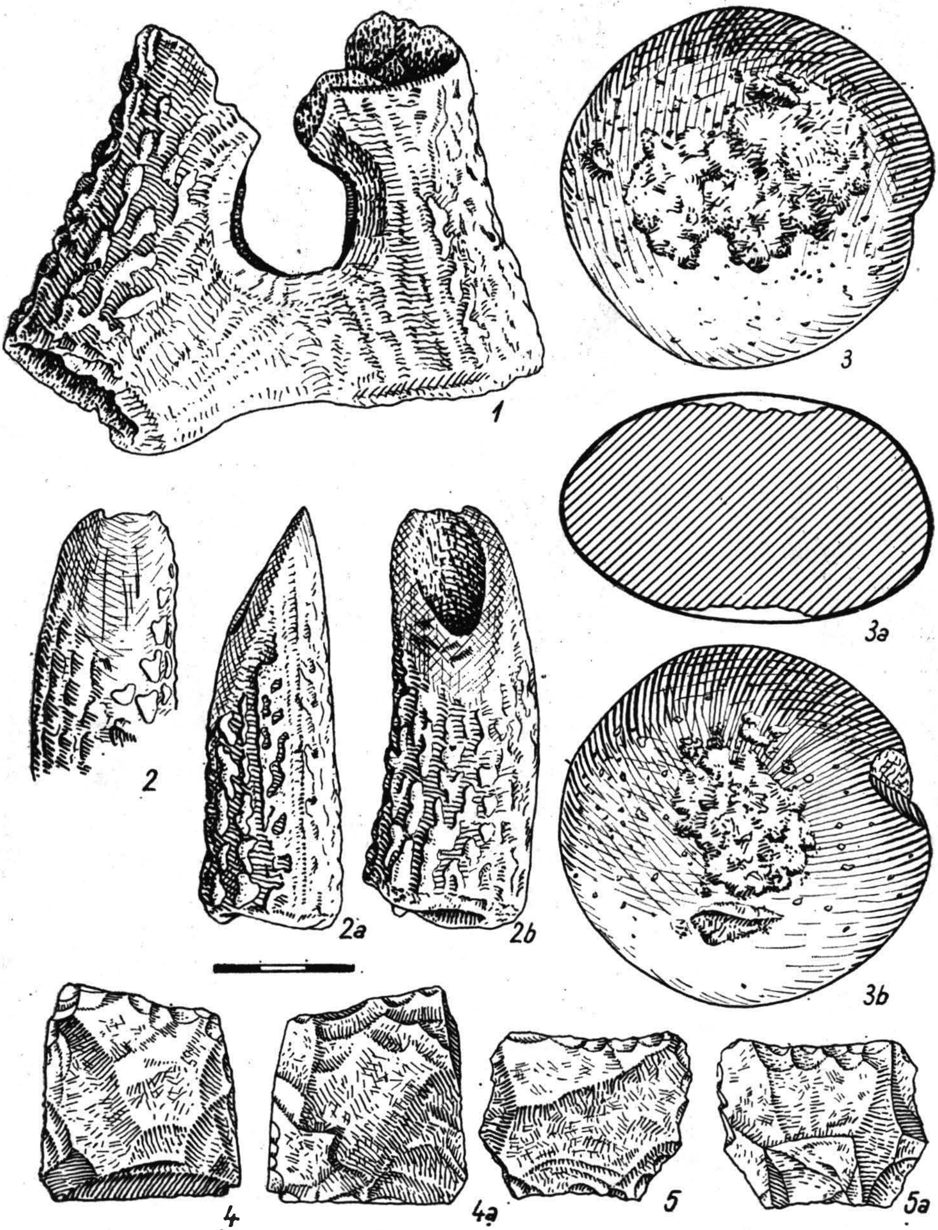

Fig. 3. Ostrovul Corbului. 1,2 Obiecte din coarne de cerb; 3 percutor; 4,5 piese de tip „esquillées" din cuarţit.

https://biblioteca-digitala.ro

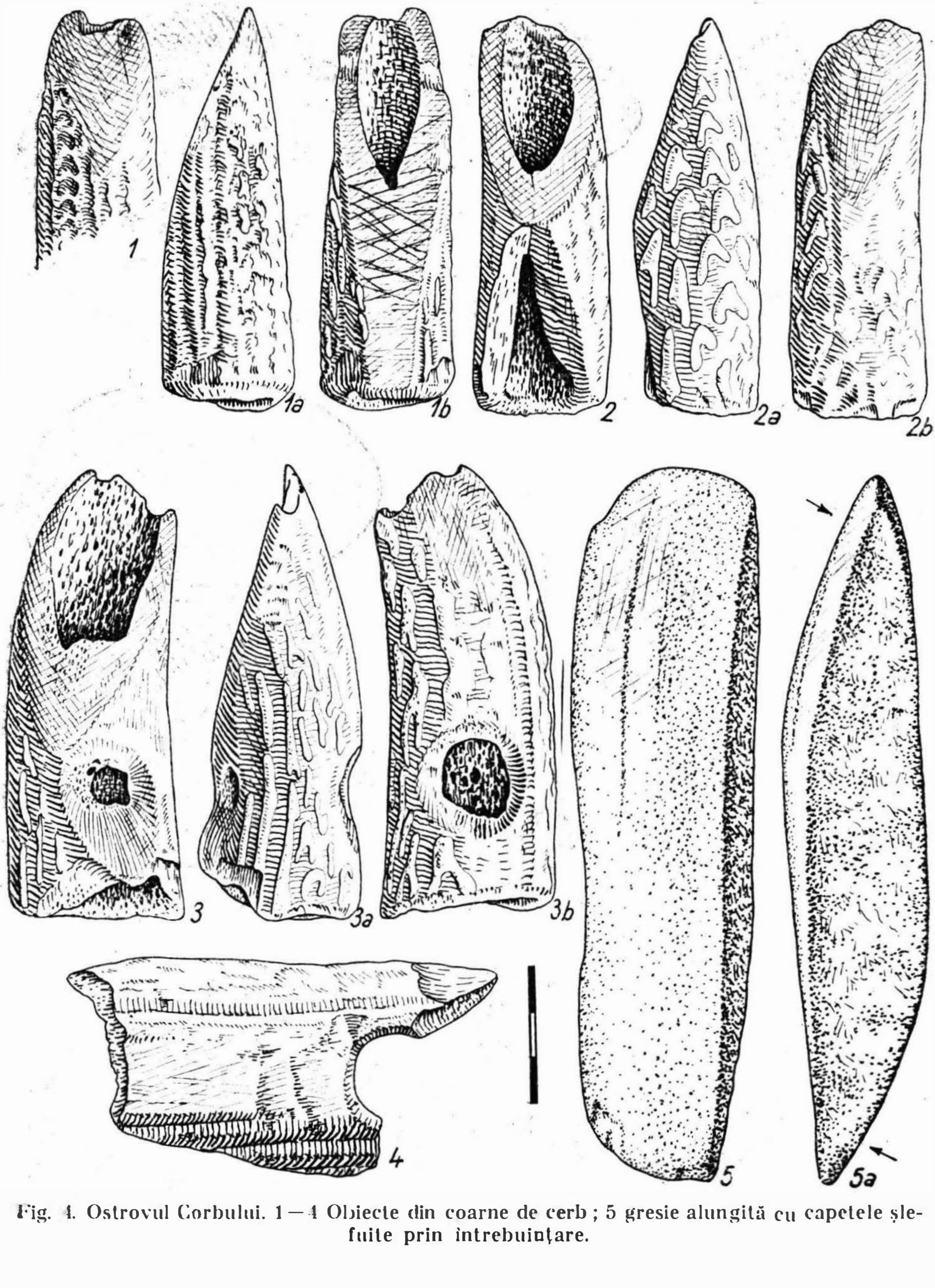

Fig. 4. Ostrovul Corbului. 1—4 Obiecte din coarne de cerb; 5 gresie alungită cu capetele șlefuite prin intrebuințare.

https://biblioteca-digitala.ro

așchii de colț de mistreț anume pregătite pentru a fi folosite la tăiat și răzuit (fig. 3/1, 2; 4/1—4).

În ceea ce privește arta, la Ostrovul Corbului se manifestă foarte timid, fiind exprimată numai de niște incizii fine, în rețea, pe partea activă a două săpăligi din corn de cerb descoperite la nivelul vetrelor rectangulare. De asemenea, trebuie menționată prezența destul de frecventă a ocrului roșu și a unor pietre de gresie, rotunde sau ovale, vopsite uneori cu ocru. Unele prezintă pe fețele largi niște gropițe, mici alveolări, plasate simetric pe ambele fețe. Aceste pietre, specifice numai culturii Schela Cladovei, apar de obicei în preajma vetrelor de foc. Este foarte greu să li se stabilească funcționalitatea; se pare, ipotetic, că n-au avut o utilizare casnică ci, mai degrabă, una legată de un anumit ritual.

În afara acestor dovezi arheologice, trebuie să mai menționăm numeroasele resturi menajere: scoici, melci, oase de pește, foarte multe oase sparte de cerb, mistreț, lup, urs, pisică sălbatică, jder, bursuci, ciine etc., precum și un craniu întreg de bour.

Deci, rezumînd datele și punînd față în față descoperirile de la Ostrovul Corbului și cele din celelalte așezări de tip Schela Cladovei, facem următoarele constatări:

1. La Ostrovul Corbului nu există industrie de silex.

2. Manifestările artistice apar tirziu și se manifestă timid, făcînd dovada unor eventuale influențe.

3. Stratigrafia este mult mai completă decît în toate celelalte așezări luate la un loc. La Ostrovul Corbului au fost descoperite cel puțin trei etape mai vechi decît cele stabilite pînă acum în toată aria culturii Schela Cladovei.

Acestea sînt cele mai importante date obținute prin săpăturile de la Ostrovul Corbului, date care pun — după părerea noastră — într-o nouă lumină originea culturii Schela Cladovei.

În lucrările sale V. Boroneanț lasă să se înțeleagă că în zona Porților de Fier a existat o evoluție în lanț a culturilor începînd cu gravetianul final și sfîrșind cu neoliticul timpuriu[7]. Se afirmă de exemplu că așezarea din peștera Climente II ar marca trecerea de la gravetian la romanello-azilian. Nu putem fi de acord cu această opinie în primul rînd pentru că intre gravetianul din peștera Climente I (singura descoperire de acest fel din zonă și aceasta foarte săracă și de scurtă durată) și romanello-azilianul din zonă nu poate fi nici un fel de legătură[8], iar în al doilea rînd, judecînd după materialul arheologic scos la iveală, așezarea din peștera Climente II nu poate fi atribuită decît tot așa-zisului romanello-azilian, asemănător celui de la Cuina Turcului, poate cu un plus de lame „à dos abattu". De fapt, despre o astfel de posibilitate de transformare a gravetianului final pe teritoriul țării noastre în culturi epipaleolitice (mezolitice) am mai avut prilejul să scriem[9] în legătură cu posibilitatea dezvoltării tardenoazianului de tip

---

[7] V. Boroneanț, PZ, 45, 1970, 1; idem, Dacia, N.S., 17, 1973.

[8] Este vorba de un gravetian care se caracterizează printr-o serie de vîrfuri cu retușe semiabrupte pe fața plană (pointe de Laugerie-Basse), elemente cu totul noi pe teritoriul țării noastre și care dispar fără să mai lase nici o urmă în culturile care urmează (vezi: V. Boroneanț, RevMuz, 5, 1968, 6, p. 542—546).

[9] Florea Mogoșanu, SCIV, 15, 1964, 3, p. 346—347.

https://biblioteca-digitala.ro

nord pontic din epigravetianul (gravetianul final) din nord-estul ţării. Atunci arătam că nu există nici o dovadă arheologică care să ateste această evoluţie pe teritoriul României şi că asemenea situaţii sînt specifice regiunilor de coastă [10]. Cercetările lui M. Brudiu din ultimii ani în sudul Moldovei, unde a descoperit cele mai multe aşezări epigravetiene (unele din ele foarte tîrzii) şi tardenoaziene, confirmă pe deplin afirmaţia noastră; nicăieri nu a fost descoperită o situaţie stratigrafică, o mărturie în sprijinul dezvoltării locale a tardenoazianului din epigravetian, ci numai eventual situaţii de paralelism, de contemporaneitate [11].

O ipoteză asemănătoare a fost emisă de V. Boroneanţ în legătură cu originea culturii Schela Cladovei, sugerîndu-ne posibilitatea dezvoltării ei din romanello-azilian. În sprijinul acestei ipoteze sînt aduse descoperirile de la Veterani-terasă, unde se constată un amestec de elemente romanello-aziliene cu cele specifice culturii Schela Cladovei, şi aşezarea de la Ostrovul Banului, unde s-a observat o trecere gradată între aceste culturi.

Nici în acest caz nu putem fi de acord cu opinia descoperitorului, deoarece datele oferite de săpăturile de la Ostrovul Corbului nu confirmă această situaţie.

Aşa cum s-a arătat, la Ostrovul Corbului nu există industrie de silex, iar obiectele cu reprezentări cvaziartistice apar tîrziu, sînt puţine şi neconcludente. Deci, argumentul potrivit căruia cultura Schela Cladovei, în etapa sa iniţială, ar fi moştenit, printr-o legătură filogenetică, aceste elemente de la culturile anterioare nu se adevereşte la Ostrovul Corbului. De fapt, în treacăt fie spus, industria de silex din prima etapă a culturii Schela Cladovei este atît de săracă şi de necaracteristică, încît nu poate fi legată de aceea atît de bogată şi de diversificată a romanello-azilianului.

Se întîmplă uneori cînd se petrec schimbări în utilajul unei culturi în funcţie de anotimp, care implică adeseori şi schimbarea mediului de locuire (a mediului ambiant), cu toate consecinţele care decurg din această situaţie (aici însă nu este cazul).

Nici arta, uşor transmisibilă, nu constituie un argument prea convingător. Autorul — după părerea noastră — nu ţine seamă decît de unele elemente de decor comune ambelor culturi, dar nu şi de cele care, în chip evident, le deosebesc [12].

Argumentul cel mai convingător însă îl constituie stratigrafia de la Ostrovul Corbului, deoarece cele trei orizonturi inferioare se substituie (corespund stratigrafic) nivelelor romanello-aziliene tîrzii din care se presupune că a izvorît cultura Schela Cladovei.

---

[10] Vezi: H. Breuil, R. Lantier, *Les Hommes de la pierre ancienne*, Paris, 1959, p. 226; P. I. Boriskovski, SCIV, 15, 1964, 1, p. 5—17.

[11] M. Brudiu, *Paleoliticul superior şi epipaleoliticul din Moldova*, Bucureşti, 1974.

[12] În acest sens, este interesantă remarca cercetătoarei Letiča Zagorka asupra deosebirilor dintre maniera de ornamentare a obiectelor din nivelurile Ia şi Ib de cele din nivelurile II şi III din aşezarea de la Vlasac. Nivelurile Ia şi Ib sînt omologate cu romanello-azilianul de la Cuina Turcului, orizonturile IIa şi IIb. Spre deosebire însă de utilajul de la Cuina Turcului cu un inventar de unelte şi aşa destul de eterogen, la Vlasac lipsesc unele piese dar apar trapezele, care nouă ni se par mult mai tîrzii (?) (la Cuina Turcului apar doar nişte piese trapeziforme). După părerea noastră numai nivelurile II şi III de la Vlasac pot fi apropiate de cultura Schela Cladovei.

https://biblioteca-digitala.ro

Deci, ni se pare mult mai firesc să admitem că această nouă cultură are o origine cu totul deosebită. Descoperirile de la Ostrovul Corbului ne arată în chip neîndoielnic care este conţinutul real, nealterat, al acestei culturi sau, mai precis, ce s-a înţeles la început, în clipa în care a fost descoperită așezarea eponimă, prin crearea acestui nou termen, cultura de tip Schela Cladovei.

În legătură cu originea mai îndepărtată a acestei culturi, amintim că, în urmă cu cîţiva ani, am emis ipoteza că ea ar putea să reprezinte ecouri întîrziate ale culturilor pe cuarţ și pe cuarţit cantonate fie în peșteri (dintre care două se află chiar în zona Porţilor de Fier — Peștera Hoţilor de la Băile Herculane şi peştera Climente I), sub forma unui musterian întîrziat, fie în aer liber, pe terase, desvoltîndu-se în paralel cu alte culturi ale paleoliticului superior, pînă în pragul holocenului [13].

Ipotetic, s-ar putea admite că aceste populaţii, care au gravitat multă vreme spre regiunile montane, au coborît la nivelul culturii Schela Cladovei, în condiţiile noi ale mediului ambiant, în această parte a văii Dunării. Evident că este vorba de o ipoteză (chiar dacă supravieţuirea acestei culturi pe cuarţit în zonă este reală) formulată cu scopul de a găsi o explicaţie apariţiei cu totul singulare în ansamblul ei, a acestei culturi în acest segment al Dunării.

A fost probabil vorba de un proces — așa cum ne este el sugerat de anumiţi cercetători reputaţi — prin care se trece treptat de la exploatarea întîmplătoare a mediului înconjurător, de la un nomadism întîmplător, la concentrarea energiilor într-o zonă limitată care va duce în chip firesc la o anumită stabilitate, la o sedentarizare și gradat — parcurgîndu-se mai multe etape intermediare, în care se schimbă relaţia om-animal-plantă — la domesticirea plantelor și animalelor [14]. Cu alte cuvinte, ar fi vorba de o trecere treptată de la economia de ,,prădători'' a paleoliticului la aceea de producători de hrană (la cultivarea plantelor și domesticirea animalelor)[15]. Astfel stînd lucrurile, se pune întrebarea dacă această cultură mai poate fi socotită epipaleolitică, noţiune care se referă la acele populaţii care prin preocupările lor şi prin modul lor de viaţă rămîn continuatoare directe ale celor din paleoliticul superior, neschimbîndu-și calitatea de vînători, pescari și culegători. Evident că nu, dacă admitem că purtătorii acestei culturi au fost cultivatori de plante. Ni se pare mult mai logic să atribuim această cultură mezoliticului, dar așa cum este el înţeles de prof. André Leroi-Gourhan, ca centru dinamic de invenţie în care omul crează și nu împrumută noi mijloace pentru obţinerea hranei [16].

O altă problemă care s-a ivit în legătură cu această cultură este aceea privind contactul cu primii neolitici din zonă, sau, mai precis, care a fost soarta comunităţilor de tip Schela Cladovei? S-a ajuns oare ca această cultură că se transforme treptat într-un neolitic deplin constituit, cu toate atributele pe care le implică această noţiune?

---

[13] Florea Mogoșanu, SCIV, 19, 1968, 2, p. 303—311.

[14] E. S. Higgs, M. R. Jarman, Antiquity, 43, 1969, 169, p. 31—41.

[15] André Leroi-Gourhan, *La Préhistoire*, Presses Universitaires de France, Paris, 1968, p. 140—143.

[16] *Ibidem*.

https://biblioteca-digitala.ro

V. Boroneanţ, potrivit concepţiei sale după care în zona Porţilor de Fier am avea de-a face cu o evoluţie neîntreruptă a unei culturi care începe cu gravetianul final şi sfîrşeşte în neolitic, lasă să se înţeleagă că la Alibeg (com. Pescari, jud. Caraş Severin), într-o ultimă etapă a culturii Schela Cladovei, încep să apară, să ia naştere, elementele neolitice de tip Starcevo-Criş (topoare şlefuite şi ceramică).

Într-adevăr, s-ar putea spune că şi la Ostrovul Corbului a fost întilnită o situaţie asemănătoare, unde — aşa cum s-a arătat — stratul de cultură Starcevo-Criş acoperă direct ultima etapă a culturii Schela Cladovei [17]. După părerea specialiştilor, este însă vorba de o etapă destul de tîrzie a culturii Starcevo [18].

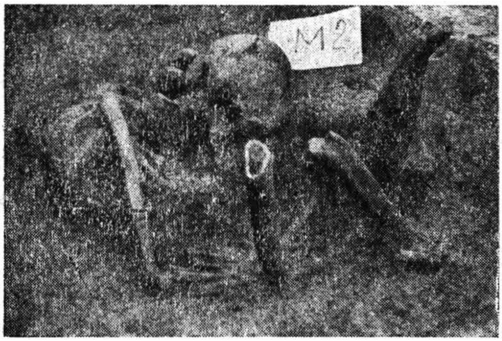

Fig. 5. Ostrovul Corbului. Scheletul din mormîntul nr. 2 cu o puternică lovitură în ceafă.

Mai important ni se pare însă faptul că acest ultim nivel Schela Cladovei ne oferă o situaţie cu totul deosebită faţă de celelalte inferioare: prezenţa a trei schelete umane a căror moarte s-a petrecut în chip violent. Este vorba de un schelet de adult aşezat într-o poziţie şezînd mult ghemuită, cu o puternică lovitură în ceafă (cu o parte din occipital şi din temporal mult încovoiată înăuntru) (fig. 5), un schelet de copil, mai răvăşit, care pare că a avut aceeaşi poziţie şezînd-ghemuită (tibiile au fost găsite în poziţie verticală) cu o lovitură în zona toracelui şi, în sfîrşit, o femeie cu un copil în braţe, lapidată (în jurul şi deasupra scheletelor au fost găsite numeroase pietre, unele din ele mari, care i-au distrus femeii maxilarul inferior, o parte din torace şi din bazin). Dacă ultimul cuplu de schelete poate fi interpretat şi altfel, celelalte două s-au toate la un loc ne îngăduie să admitem că în acest ultim nivel Schela Cladovei s-au petrecut evenimente dramatice, determinate tocmai de contactul cu purtătorii culturii Starcevo.

Aceeaşi situaţie a fost întîlnită şi în staţiunea eponimă de la Schela Cladovei (scheletele a doi indivizi a căror moarte a fost provocată prin săgetare)[19], care — după V. Boroneanţ — aparţine tot unei etape tîrzii a acestei culturi. Deci, pe temeiul acestor date se poate trage concluzia că

---

[17] Gropile culturii Starcevo-Criş, foarte largi la gură şi cu o formă neregulată, se adîncesc restrîngîndu-şi treptat volumul sub forma unui con pînă dincolo de straturile aparţinînd culturii Schela Cladovei pe care le deranjează, făcînd foarte dificilă stratigrafia. O mică neatenţie poate duce la interpretări cu totul greşite în ceea ce priveşte conţinutul cultural.

[18] După părerea lui Marin Nica, care se ocupă cu problemele neoliticului de la Ostrovul Corbului, este vorba de Starcevo III.

[19] Dardu Nicolăescu-Plopşor, Annuaire roumain d'anthropologie, 13, 1976, p. 3—5.

https://biblioteca-digitala.ro

raporturile dintre ultimii purtători ai culturii Schela Cladovei și primii neolitici sosiți în zona Porților de Fier nu au fost de înrudire, de conviețuire, ci unul violent care pune capăt — și acest lucru este evident — culturii mezolitice de tip Schela Cladovei.

Despre posibilitatea dezvoltării unui neolitic de început pe teritoriul României, pe baza unui fond mezolitic sau epipaleolitic am mai avut prilejul să scriem cînd ne-am ocupat de descoperirile de la Lapoș (Mizil)[20]. Constatam atunci că în sudul României, în Muntenia și Banat, există mai multe ateliere mari pentru prelucrarea silexului local a cărui exploatare a început la sfîrșitul paleoliticului superior și a continuat cu intensitate crescîndă — în condițiile noi ale mediului natural, create la începutul postglaciarului — și prin crearea unei industrii macrolitice în epipaleolitic. Este vorba de o exploatare îndelungată a zăcămintelor de silex, care presupune o anumită stabilitate a populațiilor respective, un început de sedentarizare, și, implicit, o tendință gradată — ținînd seama de vremurile la care ne referim — de neolitizare (presupunînd un început de cultivare a plantelor), tendință care a rămas însă neîmplinită, fiind anulată de pătrunderea pe teritoriul țării noastre a neoliticului pe deplin constituit. Ceea ce admiteam atunci ipotetic, în lipsa unor probe materiale, ni se pare că în cazul culturii Schela Cladovei capătă mult mai multă consistență, deoarece trebuie să mărturisim că sîntem convinși că V. Boroneanț a descoperit pe valea Dunării, zona Porților de Fier, dovezi incontestabile privind începutul cultivării plantelor. Nu poate să existe nici o îndoială că acele coarne de cerb prelucrate au fost folosite ca săpăligi, plantatoare și chiar brăzdare primitive. Analizele palinologice efectuate asupra coprolitelor din mai multe așezări de tip Schela Cladovei au stabilit prezența unor graminee de tip cerealis de dimensiuni mari, ceea ce indică un anumit stadiu de domesticire (cultivare)[21]. Determinările paleontologice indică de asemenea (vezi schimbările intervenite în relațiile om-animal) o proteguire a vînatului din zonă printr-o omorîre selectivă (sînt vînate mai ales animale bătrîne sau puii) și un început de domesticire (cîinele și, probabil, porcul)[22].

În aceasta constă, în fond, importanța descoperirilor lui V. Boroneanț. Cît privește datele oferite de săpăturile noastre de la Ostrovul Corbului, fără îndoială că de unele va trebui obligatoriu să se țină seama (mai ales în ceea ce privește originea și sfîrșitul acestei culturi), altele însă, însemnînd doar opinii personale, lăsînd loc suficient și pentru alte interpretări.

LE MÉSOLITHIQUE D'OSTROVUL CORBULUI, UN NOUVEL ÉTABLISSEMENT DE TYPE SCHELA CLADOVEI

RÉSUMÉ

Une nouvelle culture, nommée d'après la station éponyme Schela Cladovei, a été découverte récemment dans le sud-ouest de la Roumanie (dans le défilé des Portes de Fer du Danube). Chronologiquement, elle

[20] Florea Mogoșanu, SCIV, 15, 1964, 3, p. 337—350.
[21] Marin Cârciumaru, Dacia, N.S., 17, 1973, p. 53—60.
[22] Al. Bolomey, Dacia, N.S., 17, 1973, p. 41—52.

https://biblioteca-digitala.ro

date (d'après le C_{14}) des 7e et 8e millénaires av.n.è. et présente, suivant l'inventeur, les caractéristiques suivantes : une industrie lithique pauvret, parce qu'employant de préférence le quartz et le quartzite (bien qu'au cours d'une première étape le silex ait été également utilisé) ; en échange, une industrie de l'os fort riche et diversifiée, produisant entre autres des instruments destinés à la culture des plantes (serfouettes, plantoirs, socs primitifs, etc.) ; l'aménagement d'âtres rectangulaires (les plus typiques) ou ronds avec une bordure de grands galets ; dans certains établissements de cette culture on a découvert des objets d'art ou de parure en os décorés avec soin.

Dans les ouvrages publiés jusqu'à ce jour au sujet des nouvelles trouvailles de la zone des Portes de Fer, on a tendance à croire à l'évolution d'une seule et même culture, qui a ses commencements dans le Gravettien final de la grotte Climente I et qui s'achève par le Néolithique de type Starčevo-Criș d'Alibeg. La culture de Schela Cladovei, par exemple, se serait développée à partir du Romanello-Azilian découvert dans la zone, l'argument invoqué à l'appui de cette hypothèse étant l'existence d'une industrie du silex et d'objets d'art et de parure.

L'auteur décrit, dans cet ordre d'idées, une découverte qui met dans une lumière nouvelle l'origine et le contenu de cette culture. Il s'agit du site d'Ostrovul Corbului, qui se trouve en aval du défilé des Portes de Fer et où l'on a identifié sept étapes de développement de la culture de Schela Cladovei (dont chacune est marquée par la construction d'un nouvel âtre) ; trois d'entre elles précèdent tout ce qui a été découvert jusqu'à ce jour dans l'aire de cette culture. Les découvertes en question fournissent une série de données nouvelles, à savoir : seuls le quartz et le quartzite étaient utilisés ; l'industrie de l'os est en tous points semblable à celle de la culture de Schela Cladovei ; l'art se manifeste timidement par quelques incisions réticulées sur la partie active de deux serfouettes ; les premiers âtres rectangulaires, considérés comme caractéristiques pour cette étape, n'apparaissent à Ostrovul Corbului qu'au niveau IV, étant précédés par des âtres ellipsoïdaux ; le dernier niveau est directement recouvert par une étape déjà évoluée du Néolithique du type Starčevo-Criș ; dans ce même dernier niveau on à découvert quelques squelettes humains d'individus morts de mort violente.

En se fondant sur les nouvelles données fournies par les fouilles d'Ostrovul Corbului, l'auteur arrive aux conclusions suivantes :

— La culture de Schela Cladovei a une tout autre origine que les autres cultures découvertes dans ce segment de la vallée du Danube : à titre d'hypothèse, on peut admettre une survivance des cultures du quartz et du quartzite de la fin du Paléolithique supérieur et de l'Epipaléolithique, spécifiques de cette zone.

— On est en présence du groupe humain le plus puissant et le plus nombreux de la région, qui polarisera toutes les énergies humaines intégrées dans le système écologique spécifique pour le défilé des Portes de Fer durant le post-glaciaire, vers le progrès.

— Par leur capacité d'invention (les premiers instruments agricoles), les représentants de cette culture appartiennent au Mésolithique.

https://biblioteca-digitala.ro

— La tendance de néolithisation de la culture de Schela Cladovei est annulée par la pénétration dans la zone d'un Néolithique pleinement constitué, de type Starčevo-Criș ; le contact entre ces cultures n'a pas été — selon toutes les apparences — une relation de parenté et de coexistence, mais un affrontement violent.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. Ostrovul Corbului. Plan et profil stratigraphique de la section XI.

Fig. 2. Ostrovul Corbului. L'habitation renfermant un ensemble d'âtres (au premier plan) et l'âtre le plus ancien (en arrière-plan).

Fig. 3. Ostrovul Corbului. 1,2 Objets en corne de cerf ; 3 percuteur ; 4,5 pièces du type « esquillées » en quartzite.

Fig. 4. Ostrovul Corbului. 1—4 Objets en corne de cerf ; 5 queux allongée aux extrémiés polies par l'usage.

Fig. 5. Ostrovul Corbului. Le squelette de la tombe n° 2, présentant un coup violent dans la nuque.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

UNELE PROBLEME PRIVIND POPULAȚIILE DE STEPĂ DIN NORD-VESTUL MĂRII NEGRE, DIN PERIOADA ENEOLITICĂ PÎNĂ LA ÎNCEPUTUL EPOCII BRONZULUI

DE

EUGEN COMȘA

În ultimele două decenii s-au făcut progrese importante în cercetarea arheologică a ținuturilor din nord-vestul Mării Negre. O serie de descoperiri recente ne îndeamnă să revenim asupra unor probleme privind răspîndirea și evoluția populației locale și a celei din stepe, din perioada cuprinsă între neoliticul tîrziu și perioada de început a epocii bronzului de pe întinsul cîmpiei Bugeacului (sud-vestul U.R.S.S.) și din prelungirea ei în Cîmpia Siretului din sud-vestul Moldovei.

Înainte de a intra în tratarea temei propriu-zise, considerăm necesară — pentru încadrarea în mediul arheologic — o recapitulare pe scurt a evoluției comunităților omenești de pe aceste meleaguri de la începutul epocii neolitice.

În sud-estul Moldovei, deși s-au făcut intense cercetări arheologice de suprafață și săpături, se cunosc pînă în prezent numai cîteva așezări modeste de tip Criș, situate la periferia Cîmpiei Siretului [1], indiciu al unui număr redus de așezări în zona dată. Este însă posibil ca, în anii ce vin, astfel de așezări de tip Criș să se găsească și în restul regiunii, mai ales de-a lungul Prutului, Bîrladului și Siretului. La est de Prut, în zonele de cîmpie, am găsit menționate în literatura de specialitate unele date despre o singură așezare neolitică timpurie (fără precizarea culturii) lîngă satul Mirnoe (r. Izmail), caracterizată prin microlite (nu se amintește prezența ceramicii)[2], și despre o alta din faza a treia a culturii Bugo-nistriene, în punctul Gavanos I (r. Vulcănești), unde s-au găsit microlite și cîteva cioburi din pastă cu resturi vegetale [3]. Presupunem că așezarea menționată se leagă mai curînd de cele din ținuturile centrale și de nord ale R. S. S. Moldovenești [4], decît de acelea, depărtate, din zona Bugului sudic.

Pentru intervalul de timp dintre cultura Criș și aspectul cultural Aldeni II, dispunem de cîteva date referitoare la un complex de tip Boian-Giulești găsit la Suceveni, pe malul Prutului [5], este însă posibil în Cîmpia

---

[1] De exemplu : Gîrbovăț și Negrilești (jud. Galați), menționat de N. Zaharia, M. Petrescu-Dîmbovița și Em. Zaharia, *Așezări din Moldova. De la paleolitic pînă în secolul al XVIII-lea*, București, 1970, p. 322 (nr. 341), și p. 374 (nr. 532).

[2] N. Smagli, KSOdessa, 1965, p. 51.

[3] V. I. Markevici, *Pamjatniki epoh neolita i eneolita*, Chișinău, 1973, p. 25 (nr. 25).

[4] *Ibidem*, vezi harta p. 11, punctele nr. 20—24.

[5] Materialele au fost descoperite de Ion T. Dragomir.

S C I V A, tomul 29, nr. 3, București, iulie—septembrie 1978, p. 353—363

https://biblioteca-digitala.ro

Siretului să fi locuit cît de puţin şi purtătorii culturii ceramicii liniare şi apoi rare comunităţi de tip Boian-Bolintineanu. Dealtfel, M. Brudiu a semnalat cu cîţiva ani în urmă mai multe fragmente ceramice, foarte corodate, din pastă cu pleavă, adunate în cursul săpăturilor sale din partea de nord a judeţului Galaţi [6]. Din Bugeac lipsesc pînă acum descoperiri similare, deşi înclinăm să credem că pe malul de est al Prutului este posibil să se găsească şi rare urme de tip Boian-Giuleşti, iar în preajma Deltei Dunării (la nord de ea) să apară şi unele materiale de tip Hamangia. Ţinem să remarcăm că pe tot ţinutul întins al Bugeacului, de la sud de rîul Botna, ca şi pe Cîmpia Siretului pînă în prezent nu s-au găsit aşezări care să aparţină culturii Precucuteni (= fazei Tripolie A, după periodizarea lui T. S. Passek). Semnalăm doar descoperirea la periferia Cîmpiei Siretului a cîtorva cioburi de tip Precucuteni II—Larga Jijia la baza depunerilor din aşezarea de la Drăgăneşti-Tecuci [7]. În toată zona la care ne referim nu s-au găsit pînă în prezent nici urme de locuire de la începutul fazei Cucuteni A-Tripolie B I. Faptul se explică prin aceea că toată Cîmpia Siretului, ca şi partea de apus a Bugeacului (pînă în dreptul lacului Sasic spre est), erau locuite aproximativ de la sfîrşitul culturii Precucuteni de comunităţile aspectului cultural Aldeni II [8]. Vieţuirea acestor comunităţi a încetat pe cea mai mare parte a arealului lor de răspîndire, în principal din răsărit, într-o perioadă corespunzătoare etapei Cucuteni A 3[9]. Nu este exclus ca dispariţia culturii lor materiale să se datoreze pătrunderii dinspre răsărit, în Bugeac şi mai departe în Dobrogea, în Moldova şi în Cîmpia Română a unor comunităţi aparţinînd culturii Srednii Stog II [10]. Lor li se datoreşte introducerea pentru prima dată şi răspîndirea pe teritoriile studiate a mormintelor acoperite cu movile funerare, un obicei evident specific comunităţilor în continuă deplasare. Pînă de curînd singura descoperire de tip Srednii Stog II cunoscută în zonă era aceea de la Cainari (r. Căuşani)[11]. Este vorba de un mormînt găsit întîmplător cu ocazia construirii unei şosele între Cainari şi Căuşani, cînd a fost nevoie să se distrugă o movilă de dimensiuni apreciabile. Buldozerul a atins şi un mormînt care fusese sub o movilă mică iniţială. Scheletul de adult, deranjat, a aparţinut unei femei, aşezată pe nivelul solului vechi. Oasele adunate erau înroşite cu mult ocru. Din inventarul mormîntului a făcut parte un vas bitronconic cu decorul alcătuit din caneluri duble, mărginite de o parte şi de alta prin şiruri de adîncituri rotunde nu prea mari. Vasul are analogii apropiate în aşezarea de la Solonceni I, datată din faza Tripolie B I. S-au mai găsit două lame de silex prelungi şi un nucleu, ambele realizate

---

[6] Informaţie de la M. Brudiu, căruia îi mulţumim şi pe această cale.

[7] Descoperite cu prilejul săpăturilor lui Eugen Comşa.

[8] M. Petrescu-Dîmboviţa, Materiale, 1, 1953, p. 13—155; Eugen Comşa, SCIV, 14, 1963, 1, p. 7—26; Ion T. Dragomir, *Aspectul cultural Stoicani Aldeni*, autoreferat, Iaşi, 1977.

[9] Cioburi de tip Cucuteni A 3 s-au găsit de ex. la Stoicani (M. Petrescu-Dîmboviţa, *op. cit.*, p. 148).

[10] Cultura este împărţită în două perioade: Srednii Stog şi Dereivskaia, fiecare subîmpărţită în două etape. Prima perioadă este caracterizată prin ornamente făcute cu pieptenele, prin apăsare, cu linii, lipsind decorul cu şnurul. În a doua perioadă apare decorul realizat cu şnurul şi în formă de omidă (v. sinteza D. Ia. Teleghin, *Arheologija Ukrainskoi SSR*, I, Kiev, 1971, p. 221—231.

[11] T. G. Movşa şi G. F. Cebotarenko, KSMoscova, 115, 1969, p. 45—49.

https://biblioteca-digitala.ro

din silex de culoare cafenie deschisă, cu pete abia perceptibile de culoare cenușie. În mormînt se mai aflau două obiecte tipice de aramă : o brățară (avînd înșirate șase plăcuțe aproximativ rotunde, perforate, din valve de scoici) și un colier, lucrate prin ciocănire, din sîrmă groasă, cu secțiunea rectangulară cu colțurile rotunjite. Podoabe cu plăcuțe din valve Unio sînt caracteristice necropolelor de tip Srednii Stog II[12]. Cu prilejul analizei metalului s-a precizat că piesele sînt din aramă conținînd diferite alte elemente, inclusiv argint și bismut[13]. Cu prilejul publicării, mormîntul de la Cainari a fost atribuit fazei timpurii a complexului Drevneiamnaia, respectiv primei faze a culturii Srednii Stog II, și a fost paralelizat cu etapa de început a fazei Tripolie B I (=etapa Cucuteni A 3)[14].

În prezent, descoperirii de la Cainari, care părea izolată, îi putem alătura și altele. După studierea complexului amintit am căutat să cunosc piesele menționate de descoperitori drept analogii pentru podoabele de la Cainari. Analizînd articolul (la care se făcea referire) despre resturile necropolei, distruse de ape, de la Petro Svistunovo, din preajma Niprului[15], am constatat că în diferite morminte de acolo, atribuite culturii Srednii Stog II, s-au găsit pe lîngă brățările de aramă și o serie de alte categorii de obiecte printre care și mai multe topoare de silex și vîrfuri de suliță de silex[16]. Piese asemănătoare s-au descoperit la noi la Casimcea[17].

Topoarele de silex de la Petro Svistunovo[18], ca și acelea de la Casimcea[19], sînt lucrate din silex, au forma aproximativ triunghiulară, cu muchia arcuită puternic și cu tăișul drept. În secțiune ele au forma biconvexă plată (de lentilă). Marginile lor au fost retușate cu atenție și subțiate, iar o porțiune de pe fiecare din cele două fețe este șlefuită. Unele piese au în lungul tăișului, pentru a-l face mai ascuțit, cîte o fațetă oblică[20]. În cele două obiective amintite au fost descoperite și mai multe vîrfuri de suliță, de silex, de formă triunghiulară, cu laturile puțin arcuite în afară[21]. Cele două fețe ale vîrfurilor de suliță au fost retușate mărunt, superficial. De asemenea, în cele două complexe au ieșit la iveală lame de silex lungi cu marginile retușate fin[22]. Pe temeiul datelor prezentate, ne considerăm îndreptățiți să atribuim și descoperirea de caracter funerar de la Casimcea perioadei și respectiv purtătorilor culturii Srednii Stog II. Asemănarea foarte mare dintre topoarele și dintre vîrfurile de suliță din cele două obiective arheologice ne face să admitem că grupul inițial de comunități,

---

[12] *Ibidem*, p. 47.

[13] Conform analizelor efectuate de E. N. Cernîh *colierul* a fost lucrat din aramă avînd în amestec în principal : zinc (0,015 %), argint (0,015 %), bismut (0,013 %) ,ca și plumb, mangan și aur, iar *brățara* din aramă avînd în amestec : nichel (0,03 %), bismut (0,02 %), stibiu (0,018 %), argint (0,015 %) și alte elemente în cantitate mult mai mică (*ibidem*, p. 49).

[14] *Ibidem*.

[15] O. V. Bodianskii, ArheologijaKiev, 21, 1968, p. 117—124.

[16] *Ibidem*, p. 122, fig. 5/1—3, 7—8 ; 6.

[17] Dorin Popescu, Dacia, 7—8, 1941, p. 86 (fig. 1/1—3) ; 87 (fig. 2). Asupra asemănării între obiectele de la Casimcea și cele de la Petro Svistunovo au atras mai înainte atenția V. N. Danilenko și N. N. Smagli, ArheologijaKiev, 1972, 6, p. 3—20.

[18] O. V. Bodianskii, *op. cit.*, p. 122 (fig. 5/1—3, 7—8).

[19] Dorin Popescu, *op. cit.*, p. 87 (fig. 2).

[20] *Ibidem*, p. 87 (fig. 2/1) ; O. V. Bodianskii, *op. cit.*, p. 122 (fig. 5/1, 3, 8).

[21] *Ibidem*, p. 121 (fig. 4) ; Dorin Popescu, *op. cit.*, p. 86 (fig. 1/1—3).

[22] *Ibidem*, p. 86 (fig. 1/6—7) ; O. V. Bodianskii, *op. cit.*, p. 119 (fig. 2/1, 5) ; p. 124 (fig. 7).

https://biblioteca-digitala.ro

din care mai tîrziu a făcut parte şi individul îngropat la Casimcea, a pornit în deplasare spre vest sau cel puţin a poposit vreme îndelungată, din zona în care se află necropola de la Petro Svistunovo (r. Krasnoarmeisk), din apropiere de Zaporijie, din preajma cotului mare al Niprului. Subliniem că o astfel de precizare topografică, în privinţa originii unor comunităţi răsăritene pătrunse în ţinuturile Dunării inferioare, se face pentru prima dată în literatura noastră de specialitate. Atribuirea celor două complexe de la Cainari şi de la Casimcea culturii Srednii Stog II are importanţă şi din alt punct de vedere. Deplasarea unei populaţii străvechi, care se ocupa în principal cu creşterea vitelor, dar şi cu cultivarea primitivă a plantelor, se făcea treptat, cu numeroase popasuri, unele de durată, în diferite locuri. Astfel trebuie să admitem că şi în regiunile intermediare dintre cotul mare al Niprului şi Dunăre se vor mai găsi şi în alte puncte urme din timpul deplasării treptate spre vest a purtătorilor culturii Srednii Stog II. Ele trebuie să „ocupe" prin urmare, în cursul unei perioade (a cărei durată urmează să fie stabilită)[23], o mare parte din ţinuturile de stepă de la nord şi de la vest de Marea Neagră, între Nipru şi Dunăre, începînd aproximativ de la sfîrşitul fazei Cucuteni A.

Descoperirea vîrfurilor de suliţă de silex de formă triunghiulară, din cadrul complexului funerar de la Casimcea, credem că poate fi pusă în legătură cu apariţia în faza tîrzie a culturii Gumelniţa a unor vîrfuri de suliţe de silex, avînd aceeaşi formă şi dimensiuni, realizate prin aceeaşi tehnică a retuşelor superficiale [24], ca şi vîrfurile de la Casimcea. Este deci posibil ca răspîndirea şi apoi realizarea lor în mediul gumelniţean să se fi produs datorită influenţei noilor veniţi.

După cum se ştie, la Casimcea a fost descoperit şi un vîrf de sceptru în formă de cap de cal [25]. O piesă similară a fost scoasă la iveală în ultimii ani, prin săpături sistematice, dintr-o movilă funerară de lîngă Suvorovo (localitate aflată la capătul de nord al lacului Katlabuh, de lîngă Dunăre). Dată fiind analogia în privinţa sceptrelor (de la Casimcea şi Suvorovo), pe baza cărora vom ajunge la unele concluzii istorice valabile pentru ambele obiective, socotim necesar să insistăm asupra descoperirii de la Suvorovo.

În anul 1970, pe teritoriul localităţii, a fost săpată sistematic movila funerară nr. 1, din cadrul necropolei nr. 2[26]. Movila era de formă alungită cu diametrul pînă la 75 m şi înălţimea de 4,5 m. Movila a fost ridicată deasupra unui cromleh, cu diametrul aproximativ de 13 m. În timpul săpăturilor s-a observat clar că acest cromleh a fost realizat cu pietre scoase din perimetrul altor două cromlehuri alăturate, de dimensiuni mai mici. Porţiuni din perimetrul lor au fost dezvelite la periferia de vest a movilei. Din datele prezentate rezultă că în realitate, în vechime, au fost două movile mici, învecinate, fiecare cu cîte un cromlrh în jur. Mormintul în care s-a găsit sceptrul de piatră se afla în mijlocul fostului cromleh, în

---

[23] Pe baza analizelor cu C 14 cultura Srednii Stog II este acum datată în perioada cuprinsă între circa 3500 şi aprox. 2500 î.e.n. (D. Ia. Teleghin, SA, 2, 1977, p. 18 (tabelul cronologic).

[24] De ex. de la Gumelniţa (Vladimir Dumitrescu, Dacia, 1, 1924, p. 326, fig. 1/7–8).

[25] Dorin Popescu, *op. cit.*, p. 86–91, fig. 3–5.

[26] V. N. Danilenko şi N. N. Smagli, *op. cit.*, p. 5–6.

https://biblioteca-digitala.ro

mare măsură distrus, din partea de sud-vest a tumulului şi reprezenta mormîntul principal din cadrul acelui cromleh [27].

Groapa mormîntului, acoperită de stratul de pămînt aruncat cu prilejul înălţării primei movile, avea forma trapezoidală, cu axul orientat pe direcţia E—V. Dimensiunile ei erau de : 1,7 m = malul de est ; 1,4 m = malul de vest ; 2 m = lungimea gropii şi 0,40 m adîncimea ei [28].

Pe fundul gropii zăceau două schelete omeneşti, cu craniul orientat spre est. Primul schelet, desigur de bărbat, a fost culcat pe spate, cu braţele întinse în lungul corpului, avînd picioarele îndoite din genunchi şi căzute lateral, în formă de romb. Drept inventar avea în stînga craniului un fragment de frecător de piatră, cu urme de ocru, iar lîngă clavicula dreaptă a fost pusă o lamă de silex (de 12 cm lungime) şi alături o sulă de aramă (de 12 cm), cu secţiunea rotundă (de 0,2 cm). Lîngă palma stîngă avea încă o lamă de silex mai mică. Pe oasele bazinului s-a găsit sceptrul de piatră [29].

Cel de-al doilea schelet, după toate probabilităţile de femeie, culcat în stînga primului, era înclinat aproape cu totul pe partea dreaptă. Mîna stîngă era pe bazin şi avea alături o lamă de silex şi o sulă de aramă de dimensiuni reduse. Mîna dreaptă era întinsă spre mîna stîngă a bărbatului. Lîngă extremităţile falangelor mîinii drepte se afla un răzuitor de silex trecut prin foc. Că este vorba de un schelet de femeie o indică faptul că pe oasele bazinului se aflau resturile unei cingători, formate dintr-o cantitate foarte mare de bucăţele de valve de scoici, iar pe vertebrele gîtului, s-a găsit un şirag format din bucăţele din valve de scoici Unio. Fundul gropii funerare ca şi cele două schelete erau acoperite cu un strat de cretă şi ocru roşu cu grosimea aproximativă de 0,5 cm [30].

Despre sceptru, care reprezintă un cap de cal, se precizează că a fost lucrat din porfirit, de culoare cenuşie închisă ; pe fondul de nuanţă închisă sînt pete cenuşii deschise şi albe. Dimensiunile lui sînt : 17,1 cm lungime, 5 cm lăţime maximă şi 3,3 cm grosime [31].

Avînd în vedere prezenţa sceptrului de piatră în mormîntul de la Suvorovo (similar celui de la Casimcea) şi a obiectelor de aramă pe de o parte, şi pe de altă parte inventarul specific al complexului de la Casimcea, sîntem de părere că şi mormîntul de la Suvorovo)—datat de descoperitori într-o perioadă arhaică a culturii Iamnaia — poate fi atribuit culturii Srednii Stog II, care face parte, după periodizarea lui V. N. Danilenko, din complexul vechi al culturii Iamnaia [32]. Astfel, movila funerară de la Suvorovo reprezintă cel de-al treilea punct din zona studiată în care avem documentată cultura Srednii Stog II. Că precizarea noastră este justă o confirmă faptul că şi în necropola de la Petro Svistunovo s-au descoperit cromlehuri (cu diametre nu prea mari) formate din pietre [33].

---

27 *Ibidem*, p. 5.
28 *Ibidem*.
29 *Ibidem*.
30 *Ibidem*.
31 *Ibidem*.
32 V. N. Danilenko, *Eneolit Ukraini*, Kiev, 1974, p. 66—76.
33 O. V. Bodianskii, *op. cit.*, p. 117.

https://biblioteca-digitala.ro

Asemănarea dintre cele două sceptre de la Casimcea şi Suvorovo permite să presupunem, pe lîngă faptul că piesa de la Casimcea provine dintr-un mormînt (ceea ce s-a admis încă de la prima publicare)[34], că nu este exclus ca pe locul în cauză să fi existat totuşi o movilă de dimensiuni mici, distrusă în decursul veacurilor, ale cărei urme nu mai puteau fi observate în anul 1940, cînd s-a făcut cercetarea de suprafaţă [35]. Presupusa movilă acoperea o groapă (de maximum 50 cm adîncime) de formă dreptunghiulară sau trapezoidală, în care se afla scheletul unui bărbat, prevăzut cu un sceptru, deci un personaj important al comunităţii. Nu este exclus ca şi scheletul de la Casimcea să fi fost întins pe spate, cu braţele puţin îndoite, aşezate de-a lungul corpului şi cu picioarele strînse din genunchi şi căzute într-o parte sau în romb.

Descoperirea mormîntului dublu de la Suvorovo, cuprinzînd un schelet de bărbat, cu sceptru, avînd alături un schelet de femeie, împodobită cu salbă şi cingătoare, oglindeşte începutul unor manifestări de diferenţieri sociale. După toate probabilităţile — după cum dealtfel menţionează descoperitorii [36] — , avem de-a face cu o manifestare a patriarhatului, după părerea noastră de un anumit tip, specific populaţiilor de stepă, de păstori, necunoscut pînă atunci la comunităţile agricole sedentare de la noi.

Datele prezentate pînă acum în privinţa celor două sceptre (de la Suvorovo şi Casimcea) confirmă [37], deşi s-au făcut obiecţii [38], datarea sceptrului de la Fedeleşeni, găsit în cuprinsul unei aşezări din etapa finală Cucuteni A 4 a fazei Cucuteni A[39]. La acelaşi nivel cronologic trebuie deci plasate şi sceptrele de la : Garvan (lîngă Silistra), Iambol[40], Rjevo (lîngă Plovdiv)[41], din Bulgaria şi de la Suvodol din sudul Iugoslaviei[42], care jalonează una din căile de răspîndire nu numai a sceptrelor, ci desigur şi a unor comunităţi, prin Tracia către vest, precum şi sceptrele de la Ruse [43] şi de la Sălcuţa [44] marcînd o altă cale spre ţinuturile vestice.

Se cuvine să subliniem că pe tot întinsul regiunilor avute în vedere dintre Nistru şi Siret nu se cunosc pînă acum aşezări de tip Cucuteni A—B 1 şi Cucuteni A—B 2, ceea ce ne face să presupunem că acele teritorii se aflau în continuare sub stăpînirea populaţiilor de stepă.

În perioada următoare s-au produs o serie de frămîntări, care au avut drept consecinţă răspîndirea comunităţilor de tip Cernavoda I în Dobrogea şi pe o mare parte din întinderea Munteniei [45]. Astfel de comunităţi încă nu sînt atestate în Bugeac.

---

[34] Dorin Popescu, *op. cit.*, p. 85—91.

[35] Vladimir Dumitrescu şi colab., *Hăbăşeşti*, Bucureşti, 1954, p. 541.

[36] V. N. Danilenko şi N. N. Smagli, *op. cit.*, p. 17—19.

[37] Vladimir Dumitrescu, SCIV, 6, 1955, 3—4, p. 930, 932.

[38] D. Berciu, SCIV, 5, 1954, 3—4, p. 543.

[39] I. Andrieşescu, Artă şi tehnică grafică, Bucureşti, 1938—1939, p. 10—11.

[40] Piese menţionate de H. Todorova în comunicarea : *Die Peveckultur in Nordbulgarien*, prezentată la 26 aprilie 1977, la Internationales Symposium über die Frühbronzezeit im Karpatenbecken und in den Nachbargebiet, Budapesta—Velem, 25—30 aprilie 1977.

[41] D. Berciu, Dacia, N.S., 6, 1962, p. 397—409.

[42] M. Garašanin, GlasnikSarajevo, N.S., 15—16, 1961, p. 5—26 ; vezi şi Vladimir Dumitrescu, SCIV, 13, 1962, 1, p. 95—98.

[43] Vezi nota 40.

[44] I. Andrieşescu, *op. cit.*, p. 10—11.

[45] Sebastian Morintz şi Petre Roman, Dacia, N.S., 12, 1968, p. 45—128.

https://biblioteca-digitala.ro

În perioada de la sfîrşitul evoluţiei culturii Cucuteni-Tripolie propriu-zise, în etapa Cucuteni B 2 — sfîrşit de Tripolie B II se constată pe ansamblu variabilitatea numărului de aşezări [46], dar şi o oarecare extindere a arealului lor spre sud. Astfel o aşezare de tip Cucuteni B se cunoaşte lîngă Bereşti [47] (jud. Galaţi), aceasta fiind cea mai sudică din zona dată, iar în ţinuturile de la est sînt semnalate o serie de aşezări răspîndite spre sud, în lungul Nistrului, pînă la capătul de nord al limanului [48]. În schimb, în restul cîmpiei Bugeacului (de la sud de rîul Botna) nu sînt încă documentate astfel de aşezări, deşi în părţile de sud-vest ale zonei erau condiţii de mediu foarte prielnice traiului unor astfel de comunităţi cucuteniene. Considerăm că în acelaşi timp în cîmpii trebuie să fi locuit — ducînd un mod de trai mai mult nomad — populaţiile de stepă.

De-abia în perioada care a urmat, în stepele dintre Nistru şi Bugul sudic s-a format cultura Usatovo [49]. Am menţionat mai sus în cîteva rînduri că ţinuturile de stepă, inclusiv cele dintre Bugul sudic şi Nistru, au fost locuite şi stăpînite neîntrerupt începînd din timpul unei faze evoluate a culturii Srednii Stog II, de populaţiile de stepă. De aceea, considerăm firesc ca fondul principal al culturii Usatovo să-l constituie populaţia de stepă, la care poate s-a adăugat un anumit procent, discutabil, de populaţie tripoliană tîrzie. Dacă am admite, în cazul culturii Usatovo, că este vorba de o populaţie reprezentînd o fază tîrzie a culturii Cucuteni-Tripolie, atunci ar trebui să fim consecvenţi — date fiind elementele componente similare — să includem şi cultura Cernavoda I în perioada de sfîrşit a culturii Cucuteni-Tripolie [50]. După părerea noastră, în ambele cazuri este vorba mai curînd de o anumită influenţă a comunităţilor Cucuteni-Tripolie tîrzii, învecinate, asupra altor comunităţi din stepe sau poate din regiuni de dealuri, care au preluat şi folosit, mai curînd ca o „modă", drept ceramică de „lux" din anumite centre de olărie tripoliene [51], o categorie de vase cu decor pictat specific, ceea ce nu reprezintă un element de caracter etnic.

Comunităţile Usatovo-Folteşti I, în răspîndirea lor spre vest, în cursul unei faze evoluate [52], în căutare de noi păşuni sau împinse dinspre est de vecinii lor, au ajuns în estul Cîmpiei Siretului şi în nord-estul Munteniei, unde sînt reprezentate prin aşezarea de la Folteşti [53], prin resturile slabe de locuire de pe Cetăţuia de la Stoicani [54] şi prin mormîntul 20 de la Brăiliţa [55].

În partea de est şi mai ales de sud-vest a Bugeacului, specialiştii ucraineni, prin intense cercetări arheologice de suprafaţă au descoperit

---

[46] Este demn de remarcat faptul că între Prut şi Nistru pe baza unor cercetări intense, în perioada dată, se constată o oarecare micşorare a numărului de aşezări (V. I. Markevici, *op. cit.*, p. 157), pe cînd la vest de Prut se observă în aceeaşi vreme foarte numeroase aşezări (N. Zaharia, M. Petrescu-Dîmboviţa şi Em. Zaharia, *op. cit.*, p. 34).

[47] *Ibidem*, p. 338, nr. 401, a.

[48] V. I. Markevici, *op. cit.*, p. 44, fig. 13.

[49] T. S. Passek, MIA, 10, 1949, p. 189—215.

[50] Dealtfel, complexele de tip Cernavoda I de la Sărata Monteoru şi altele cîteva din nord-estul Munteniei au fost considerate vreme îndelungată ca aparţinînd fazei Cucuteni B.

[51] Eugen Comşa, SCIVA, 27, 1976, 1, p. 23—33.

[52] M. Petrescu-Dîmboviţa, I. Casan şi Corneliu N. Mateescu, SCIV, 2, 1951, 1, p. 257.

[53] M. Petrescu-Dîmboviţa şi Marin Dinu, Dacia, N.S., 18, 1974, p. 19—72.

[54] M. Petrescu-Dîmboviţa, Materiale, 1, 1953, p. 112—116.

[55] Ion T. Dragomir, Materiale, 5, 1959, p. 684—685.

https://biblioteca-digitala.ro

numeroase movile funerare [56]. Prin săpături sistematice s-a putut preciza că o parte din movile, nu prea multe, au fost înălţate de purtătorii culturii Usatovo [57]. Ele sînt caracterizate printr-o denivelare a terenului (din jurul movilelor) din care se scotea pămîntul necesar înălţării tumulilor. De obicei, movilele funerare au dimensiuni relativ reduse de 20—25 m diametru şi numai 1—1,5 m înălţime. În jurul marginii movilelor, de regulă, se făcea un cerc de pietre (cromleh), format din lespezi mari sau bolovani [58]. Din observaţiile făcute rezultă că majoritatea mormintelor usatoviene, desigur datorită inventarului lor bogat (obiecte de aramă şi altele) au fost jefuite încă din vechime [59]. Gropile funerare aveau formă ovală sau rectangulară cu colţurile rotunjite, cu malurile verticale şi fundul drept, cu următoarele dimensiuni : adîncimea pînă la 1 m ; lungimea de 1,3—1,5 m şi lărgimea de 1—1,2 m. Pe fundul gropilor erau întinse rogojini sau coajă de copac, presărate cu ocru roşu. Cei decedaţi erau aşezaţi în poziţie chircită, pe partea stîngă, cu craniul orientat spre NE şi presărat la rîndu-i cu ocru. Gropile erau acoperite cu lespezi de piatră sau cu bîrne de lemn. S-a constatat şi existenţa unor vetre legate de ritual [60].

În toate mormintele usatoviene dintre Prut şi Nistru s-au găsit drept morminte secundare, ulterioare, cele aparţinînd culturii Iamnaia [61]. Se face importanta precizare că observaţiile de pe teren nu permit să se admită în zonă un contact direct între comunităţile usatoviene şi cele ale culturii Iamnaia [62].

Ca o confirmare a afirmaţiei cercetătorilor ucraineni se cuvine să ne referim la mormintele cu ocru de la Brăiliţa [63], unde mormîntul nr. 20 [64], cu schelet chircit pe partea stîngă, avînd ca inventar pe lîngă podoabe şi un vas cu capac, ambele cu decor pictat specific culturii Folteşti I-Usatovo [65], era suprapus de alte trei morminte. Primul dintre ele (nr. 19) era chircit pe stînga şi nu avea inventar. Mormîntul nr. 18 este deosebit de important, căci deşi scheletul în poziţie chircită pe partea stîngă s-a păstrat parţial, poate fi datat cu certitudine, deoarece avea lîngă braţul stîng un askos specific culturii Cernavoda II [66]. Înseamnă că mormîntul nr. 19 poate fi atribuit perioadei dintre culturile Folteşti I-Usatovo şi Cernavoda II. Ultimul mormînt cu scheletul păstrat aproape în întregime cuprinde un schelet întins pe spate, dar cu coatele depărtate de corp (antebraţele lipsesc). Despre picioare se afirmă că erau întinse. Ca inventar avea un vas tronconic (cu urme de ocru) aşezat în dreptul craniului, iar lîngă genunchiul drept o piatră ovală asemănătoare unui frecător [67]. Acest din urmă mormînt

---

[56] Menţionăm o lucrare mai amplă realizată de N. M. Smagli şi I. T. Cerniakov, MatArhOdessa, 1970, p. 5—116.

[57] De exemplu în cele 26 movile cercetate prin săpături în anii 1964—1966 s-au descoperit numai 6 morminte de tip Usatovo, dar toate principale (*ibidem*, p. 90).

[58] *Ibidem*, p. 92.

[59] *Ibidem*.

[60] *Ibidem*.

[61] Din cele 304 morminte tumulare cercetate prin săpăturile din anii 1964—1966 pe întinsul Bugeacului, un număr de 93 aparţineau culturii Iamnaia (*ibidem*, p. 90).

[62] *Ibidem*, p. 93.

[63] Ion T. Dragomir, *op. cit.*, p. 683—688.

[64] *Ibidem*, p. 684—686.

[65] *Ibidem*, p. 684, fig. 7.

[66] *Ibidem*, p. 684.

https://biblioteca-digitala.ro

poate fi atribuit cu probabilitate culturii Iamnaia. Din datele prezentate rezultă pe de o parte că între mormintele de tip Folteşti I-Usatovo şi cele de tip Iamnaia a fost un interval apreciabil de timp, în ţinuturile de care ne ocupăm, şi pe de alta că, în zona din nord-estul Munteniei, o parte din intervalul de timp dintre cultura Folteşti I-Usatovo şi cultura Iamnaia este acoperit de vieţuirea comunităţilor culturii Cernavoda II[68].

În movilele studiate prin săpături sistematice în zona din preajma limanului Nistrului [69], în preajma lacului Sasic [70] şi în alte părţi din sud-vestul Bugeacului [71] s-au descoperit numeroase morminte ale purtătorilor culturii Iamnaia.

În funcţie de elementele specifice ale movilelor, gropilor funerare, poziţiei scheletelor şi inventarului mormintele purtătorilor culturii Iamnaia dintre Nistru şi Prut au fost împărţite de specialiştii sovietici în trei grupuri cronologice [72].

Din grupa cea mai veche fac parte mormintele principale dintr-o serie de movile funerare. Gropile erau dreptunghiulare (cu malurile verticale şi fundul neted), avînd dimensiunile : 2,2 m lungime, 1,2 m lărgime şi pînă la 1 m adîncime. Pe fundul gropilor se punea un strat de ierburi. Gropile au fost acoperite cu 6—8 bîrne (lungi de cîte 2 m şi cu 15—20 cm grosime), aşezate perpendicular pe axul lung al gropii. Scheletele s-au găsit întinse pe spate, cu braţele în lungul corpului, cu picioarele îndoite şi apoi căzute lateral. Cadavrele au fost presărate cu mult ocru roşu. Din astfel de morminte lipseşte aproape cu totul inventarul [73]. Predomină orientarea spre V şi SV. După părerea lui N. Ia. Merpert acest grup de morminte Iamnaia datează din al treilea sfert al mileniului al III-lea î.e.n. [74]. Din punct de vedere cronologic mormintele grupei sînt post-usatoviene şi corespund descoperirilor din Mihailovka I[75].

A doua grupă de morminte este apropiată în timp de prima. Mormintele sînt caracterizate prin mai multe elemente. Gropile sînt rectangulare, acoperite cu bîrne sau cu lespezi de piatră. Scheletele se găsesc întinse pe spate, cu picioarele îndoite şi căzute în dreapta sau stînga, cu braţele întinse în lungul corpului. Cadavrele erau presărate cu mult ocru roşu. Nu au inventar. Predomină orientarea către părţile vestice. Din această perioadă încep să se constate schimbări în poziţia scheletelor. Astfel unele au cîte o mînă pe bazin, iar în cazuri rare s-au găsit schelete în poziţie chircită pe dreapta sau pe stînga, cu craniul orientat spre NE [76].

Din una din cele două grupe prezentate face parte mormîntul principal din movila nr. 1 de la Glăvăneştii Vechi [77]. Probabil celei de-a doua grupe îi corespunde mormîntul nr. 2 din movila 1 de la Gurbăneşti [78].

---

[67] *Ibidem*, p. 683—684.

[68] Ca dovadă mormîntul nr. 18 (Ion T. Dragomir, *op. cit.*, p. 684).

[69] V. A. Dergacev, *Pamjatniki epohi bronzi*, Chişinău, 1973, p. 13 (harta descoperirilor).

[70] N. M. Smagli, KSOdessa, 1965, p. 51—54.

[71] I. V. Subbotin şi N. M. Smagli, MatArhOdessa, 1970, p. 116—129.

[72] N. M. Smagli şi I. T. Cerniakov, *op. cit.*, p. 95—108 (în special p. 105—108).

[73] *Ibidem*, p. 105.

[74] *Ibidem*.

[75] *Ibidem*.

[76] *Ibidem*, p. 105—106.

[77] Cercetat de colectivul Iaşi—Botoşani—Dorohoi, condus de prof. Ion Nestor.

[78] Dinu V. Rosetti, Materiale, 6, 1959, p. 793.

https://biblioteca-digitala.ro

Majoritatea mormintelor din grupa a treia cronologică sînt secundare, fiind incluse în movile mai vechi sau în şanţurile din jurul movilelor usatoviene. Mormintele sînt caracterizate printr-o mare variabilitate a poziţiei şi orientării scheletelor. În acel timp a rămas constantă doar poziţia chircită şi presărarea cadavrelor cu ocru roşu. Adesea se mai întîlnesc schelete aşezate pe spate, în gropi cu prag. Poziţia mîinilor este variabilă. În astfel de morminte s-a găsit cea mai mare parte din inventarul cunoscut. Semnalăm şi un alt element specific. Numai pe astfel de morminte s-au găsit stele funerare de piatră [79].

Grupa a treia datează începînd din al treilea sfert al mileniului al III-lea î.e.n. şi se termină în primele veacuri ale mileniului al II-lea. Pe baza analogiilor ea este paralelizată cu straturile II şi III de la Mihailovka şi cu cultura Ezero [80].

Ţinînd seama de diferitele elemente este posibil ca mormintele cu schelete în poziţie chircită descoperite în movilele de la Gurbăneşti (de ex. morm. 7 din Movila Presnei)[81] să facă parte din această grupă. Din aceeaşi perioadă datează desigur şi seria de morminte cu gropile prevăzute cu prag, descoperite în Muntenia şi Oltenia [82]. De asemenea, ţinînd seama de criteriile amintite, prezenţa stelei funerare de piatră de la Baia Hamangia permite atribuirea mormîntului distrus în 1924 celei de-a treia grupe cronologice [83].

Observaţiile făcute pe teren fac posibilă constatarea că în timpul vieţuirii comunităţilor culturii Iamnaia în zona Bugeacului şi în cîmpiile din sudul ţării noastre, ele au venit în contact şi chiar s-au amestecat cu populaţia locală, de la care au preluat şi unele forme ceramice cum sînt de exemplu askosurile [84].

De asemenea, în unele morminte de tip Iamnaia descoperite în Bugeac se constată existenţa unor contacte cu comunităţile culturii ceramicii şnurate din ţinuturile de vest ale Ucrainei [85].

Amintim şi descoperirea într-un mormînt de tip Iamnaia din vestul Bugeacului a unui vas considerat de descoperitori ca fiind specific culturii amforelor sferice [86], documentată şi în vestul Moldovei. Descoperirea este deosebit de utilă, deoarece permite paralelizarea celor două culturi şi faze, precum şi plasarea lor mai exactă din punctul de vedere al cronologiei relative.

În încheiere ţinem să subliniem că am insistat asupra problemelor privind populaţiile de stepă dintre Nistru şi Siret deoarece ele constituie — alături de populaţia locală [87], sedentară, străveche — unul din princi-

---

[79] N. M. Smagli şi I. I. Cerniakov, *op. cit.*, p. 106.

[80] *Ibidem*, p. 106—107.

[81] Dinu V. Rosetti, *op. cit.*, p. 797.

[82] De exemplu mormîntul nr. 7 din movila 2 de la Gurbăneşti (*ibidem*, p. 797—799).

[83] Vasile Pârvan, Dacia, 2, 1925, p. 422—429.

[84] N. M. Smagli şi I. T. Cerniakov, SA, 1970, 1, p. 117.

[85] *Ibidem*, p. 116.

[86] L. V. Subbotin şi N. M. Smagli, *op. cit.*, p. 124, morm. 6.

[87] Pe drept N. Ia. Merpert insistă asupra faptului că raporturile bilaterale dintre populaţiile de la Dunărea Inferioară şi acelea din nordul Mării Negre au o vechime foarte mare şi au fost permanente (N. Ia. Merpert, KSMoscova, 105, p. 12—13, 16, 17—18).

https://biblioteca-digitala.ro

palele elemente care au contribuit la îndelungatul proces încheiat prin indoeuropenizarea populaţiilor din regiunile carpato-balcanice şi respectiv la formarea comunităţilor vechilor traci.

QUELQUES PROBLÈMES LIÉS AU DÉVELOPPEMENT DES PEUPLADES DE LA STEPPE NORD-OUEST PONTIQUE À PARTIR DE L'ÉNÉOLITHIQUE JUSQU'AU COMMENCEMENT DE L'ÂGE DU BRONZE

(RÉSUMÉ)

Les résultats des dernières fouilles pratiquées dans le sud-ouest de l'Union Soviétique et en Roumanie permettent et imposent même la reprise d'une suite de problèmes se rattachant à l'infiltration dans l'espace carpato-danubien des premières communautés originaires de la région située au nord de la mer Noire.

Pendant l'étape Cucuteni A 4, on constate la présence au nord du délta danubien des premiers éléments d'origine est-européenne, appartenant — si l'on juge d'après les vestiges relevés sur place — à la culture Srednii Stog II. Tous les vestiges disponibles jusqu'à présent sont de caractère funéraire — il s'agit des tombes tumulaires de Caïnari et de Souvorovo. Certaines pièces de leur mobilier sont analogues à des exemplaires trouvés dans l'est et dans le sud du territoire roumain. Dans cet ordre d'idées, la tombe de Casimcea s'avère susceptible d'être attribuée elle aussi à la culture Srednii Stog II ; cette sépulture, de même que celle de Souvorovo, a livré un sceptre accusant la forme d'une tête de cheval. Ce fut par l'intermédiaire de ce groupe de communautés est-européennes qu'ont été véhiculés les autres sceptres de pierre mis au jour en Roumanie, ainsi qu'en Bulgarie et en Yougoslavie.

L'auteur poursuit son exposé en analysant quelques problèmes en rapport avec les cultures Cernavoda I et Usatovo, pour conclure par les coordonnées de la périodisation des différentes catégories de tombes à ocre des régions concernées et par la description de leurs traits caractéristiques.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

OBSERVAȚII ÎN LEGĂTURĂ CU RAPORTURILE ECONOMICE DINTRE ORAȘELE MEDIEVALE ȘI SATELE SITUATE ÎN ÎMPREJURIMILE ACESTORA
(Realități din Țara Românească și Moldova)

DE

M. D. MATEI

Se știe de multă vreme și în această privință există un acord deplin al învățaților, că una din componentele de importanță subliniată ale vieții economice a orînduirii feudale o constituie relațiile complexe, manifestate pe planuri multiple și substanțial condiționate de experiențele orînduirii precedente, dintre orașele medievale și satele situate în apropierea acestora. Studierea acestor relații trebuie făcută diferențiat în funcție de numeroși factori și de împrejurări istorice specifice, în care s-a produs geneza relațiilor feudale, ea neputînd duce la încheieri acceptabile decît dacă ia în considerație acțiunea de lungă durată (inclusiv efectele pe plan local) a împrejurărilor specifice și concrete în care s-au format și s-au dezvoltat orașele medievale înșile.

Insistența cu care se evidențiază importanța moștenirii de către orînduirea feudală de la cea precedentă, sclavagistă, a unor orașe este departe de a se justifica numai prin nevoia sublinierii împrejurării că în unele zone ale Europei experiența urbană s-a menținut în ciuda prăbușirii imperiului sclavagist roman [1]. Ruralizarea vieții unor întinse zone europene [2] care cunoscuseră, nu cu mult înainte, o viață orășenească înfloritoare, trebuie înțeleasă, înainte de toate, ca un transfer de capacități de producție în afara orașelor [3], transfer cu consecințe excepționale asupra întregii economii a feudalismului occidental incipient. Chiar dacă condiția satului de depozitar și păstrător al unor experiențe acumulate anterior și vreme îndelungată în mediul urban nu a echivalat cu transformarea acestuia într-un centru de producție de mare capacitate, ceea ce interesează în primul rînd este faptul că în domeniile multiple ale producției specializate s-a înregistrat numai o curbă descendentă și nu un fenomen de pulverizare pînă la dispariție a unor cunoștințe și experiențe tehnice cu greu căpătate.

[1] Pentru cîteva aspecte esențiale ale problemei cf. ; H. Ammann, *Studien zu den Anfängen des europäischen Städtewesens*, Reichenau-Vorträge, 1955—1956. Konstantz, 1958,p.105—150 ; Ch. Petit-Dutaillis, *Les communes françaises. Caractères et évolution des origines au XVIIIe siècle*, Paris, 1947, p. 18 ; Ganshof F. L., *Étude sur le développement des villes entre Loire et Rhin au Moyen Age*, Paris-Bruxelles, 1943, p..15 ; mai ales cf. A. Dopsch, *Kulturbruch oder Kulturkontinuität im Übergang von der Antike zum Mittelalter*. Darmstadt, 1968, p. 78—103 ;

[2] Cf. mai ales, J. Le Goff, *La civilisation de l'Occident médiéval*, Paris, 1964 ; v. și R. Latouche, *Les Grandes invasions et la crise de l'Occident au Ve siècle*, Paris, 1946 ; R. Rémondon, *La crise de l'Empire Romain de Marc-Aurèle à Anastase*, Paris, 1964, p. 180.

[3] Referindu-se încă la secolul al IV-lea, Paul Petit (*Précis d'histoire ancienne*, Paris, 1962, p. 324) afirmă fără echivoc că ,,l'activité artisanale tende à déserter les villes pour se réfugier dans les garnisons, les manufactures d'Etat et même les grandes *villae* particulières".

SCIVA., tomul 29, nr. 3, București, iulie—septembrie 1978, p. 365—384.

https://biblioteca-digitala.ro

În acelaşi timp însă, vechile aşezări urbane ale Occidentului sclavagist, chiar dacă substanţial împuţinate ca întindere teritorială [4] şi importanţă [5], continuă să trădeze pîlpîiri de viaţă economică, ceea ce le va permite să renască [6], după un timp, şi să atragă, în cadrul unui proces opus celui amintit mai înainte, noi forţe umane din lumea rurală.

Realităţile schiţate mai sus au definit încă de la începutul evului mediu în lumea Occidentului european atît natura, cît şi intensitatea raporturilor economice dintre oraşele medievale şi lumea rurală înconjurătoare, şi, ceea ce este mai important, au situat aceste raporturi la o cotă iniţială destul de elevată, cu consecinţe foarte importante asupra evoluţiei lor ulterioare.

Aşa cum am mai avut prilejul şi pînă acum să amintim [7], în teritoriul românesc, consecinţele imediate ca şi cele îndepărtate ale dispariţiei organizării de tip sclavagist la nordul Dunării de Jos au fost mult agravate de condiţiile specifice create aici de succesiunea populaţiilor în migraţie, ceea ce a dus, în ultimă instanţă, la o sensibilă slăbire, în sînul populaţiei locale romanizate, a experienţelor acumulate în cei aproape două sute de ani de contact cu viaţa urbană romană. În aceste condiţii atît în Transilvania, cît şi în spaţiul extracarpatic al României, mai puţin în Dobrogea şi unele zone înguste din lungul Dunării, fenomenul de ruralizare a vieţii, care a urmat abandonării Daciei de către imperiu, a fost incomparabil mai profund decît în Occident, aici întreaga societate omenească desfăşurîndu-şi viaţa în cadrul unor comunităţi rurale de condiţie modestă.

Se subliniază în general şi pe bună dreptate rolul important pe care l-au jucat, în viaţa poporului român în formare, relaţiile continui şi complexe pe care acesta le-a păstrat cu lumea romană şi romano-bizantină de la sud de Dunăre, inclusiv cu aşezările din lungul Dunării [8]. Dacă aceasta este o certitudine istorică, întemeiată pe o documentare arheologică în continuă îmbogăţire, nu este mai puţin adevărat că amintitele relaţii cu sudul Dunării nu au putut împiedica procesul degradării treptate a nivelului culturii materiale a romanităţii nord-dunărene. Fireşte, nu puţin au contribuit la aceasta avatarurile pe care le-a cunoscut însăşi puterea Bizanţului la Dunărea de Jos şi dacă nu se omite din discuţie tendinţa populaţiei romanizate de la nordul Dunării de Jos de a-şi căuta adăposturi cît mai sigure pentru a se apăra de năvălitori, reiese că amintitele contacte *directe* cu civilizaţia bizantină sud-dunăreană nici măcar nu erau posibile întotdeauna.

Cercetările arheologice din ultima vreme au impus însă atenţiei realităţi a căror deplină fundamentare rămîne încă de domeniul, să sperăm,

---

[4] F. L. Ganshof, *op. cit.*, p. 15; J. Dollinger-Léonard (*Studien zu den Anfängen...*, p. 225), vorbind despre incinta fortificată a oraşelor romane din Imperiul tîrziu, spune: „Là où elle a réduit la superficie de la ville, pour mieux lui permettre d'assurer sa défense, elle permit à la vieille civitas de traverser les siècles"; cf. şi H. von Petrikowits, *Aus der Schatzkammer des antiken Trier*, Trier, 1959, p. 74–84.

[5] R. Latouche, *Les origines de l'économie occidentale*, (*IVe–XIe siècles*), Paris, 1956, p. 3.

[6] H. Mottek. *Wirtschaftsgeschichte Deutschlands*, I, Berlin, 1964, p. 116; F. Petri, Bonner-Jahrb, 158, 1958, p. 233–245.

[7] M. D. Matei, *Studii de istorie orăşenească medievală* (*Moldova, sec. XIV–XVI*), Suceava, 1970, p. 25 şi urm.; mai recent, idem, Bulletin AIESEE, 10, 1972, 2, p. 203–222.

[8] R. Theodorescu, *Bizanţ, Balcani, Occident la începuturile culturii medievale româneşti* (*sec. X–XIV*), Bucureşti, 1974.

https://biblioteca-digitala.ro

al viitorului apropiat. Atît în Muntenia, cît şi în Moldova, descoperiri, deocamdată izolate, fac dovada că cel puţin în anume domenii de activitate, producţia de obiecte de podoabă situîndu-se pe prim plan, chiar în condiţiile amintite mai sus, nu a încetat să se manifeste o anumită pricepere a localnicilor [9]. Chiar dacă în acest domeniu se poate surprinde cu oarecare uşurinţă efortul relaţiilor cu lumea bizantină, trebuie să recunoaştem, totuşi, că informaţia este încă destul de precară pentru a afirma, numai pe temeiul ei, existenţa unei producţii specializate larg răspîndite în sînul populaţiei româneşti în secolele V—VIII. Dacă aceasta era situaţia pe ansamblul teritoriului locuit de români, situaţie determinată de manifestarea aceloraşi factori reprezentaţi de migratori, în ultima vreme, încep să apară elemente care par a impune nevoia unei nuanţări a lucrurilor pentru diverse zone ale ţării. În acest sens, se impune tot mai mult atenţiei eventualitatea ca în Transilvania şi în anumite regiuni din zone de dealuri din Muntenia [10] şi Moldova efectele negative ale năvălirilor populaţiilor migratoare să fi fost *întrucîtva atenuate* de poziţiile mai apărate în care locuia populaţia autohtonă.

Invocarea, cu titlu de comparaţie, a realităţilor exprimate poate prea succint în rîndurile precedente are darul să sugereze o situaţie concretă în care s-a aflat societatea românească în etapa de început a procesului de feudalizare a raporturilor dintre indivizii şi colectivităţile ce o compuneau, situaţie ce avea să se resimtă îndelung, dar şi inegal, în teritoriul locuit de români; societatea autohtonă de la nordul Dunării de Jos a cunoscut, în ansamblul ei, o considerabilă decădere a activităţilor specializate, baza oricărei producţii meşteşugăreşti generatoare de mărfuri. Aici, separarea meşteşugurilor de agricultură la nivelul întregii societăţi a fost un proces ce s-a petrecut cu întîrziere în raport cu vestul şi sudul continentului nostru.

Din pricini istorice cunoscute, acest proces a înregistrat o curbă ascendentă pornită foarte de jos, în ciuda faptului că viaţa oraşelor romane din Dacia crease, la un moment dat, premisele unei evoluţii ulterioare asemănătoare aceleia din vestul Europei.

În astfel de împrejurări, însăşi evoluţia raporturilor economice dintre oraşele medievale româneşti şi satele care au constituit „hinterlandul" apropiat al acestora s-a desfăşurat într-o notă specifică, în ciuda faptului că esenţa acestora a rămas comună pentru întreaga Europă medievală.

★

Studiul istoriei oraşelor medievale a impus învăţaţilor ce i s-au dedicat o constatare de valabilitate generală; în tot cursul evului mediu, orăşenii au practicat agricultura, concomitent cu meşteşugurile şi comerţul [11].

---

[9] Margareta Constantiniu, SCIV, 17, 1966, 4, p. 665—677; C. Preda, SCIV, 18, 1967, 3, p. 513—519; v. şi V. Teodorescu, SCIV, 15, 1964, 4, p. 498.

[10] Maria Comşa, Dacia, N.S., 12, 1968, p. 365.

[11] Cf. Jean Schneider, *Recueils de la Société Jean Bodin*, VII (*La ville, Deuxième partie, institutions économiques et sociales*), Bruxelles, 1955, p. 437; L. Mumford, *La Cité à travers l'histoire*, Paris, 1964, p. 332—333; R. Maunier, *L'origine et la fonction économique des villes*, Paris, 1910, p. 78—80; M. Rochefort, *L'organisation urbaine de l'Alsace*, Strasbourg, 1960, p. 149.

https://biblioteca-digitala.ro

Fireşte, fenomenul amintit, care are darul de a dovedi, între altele, că încă în oraşele cele mai mari ale evului mediu activităţile specific urbane nu erau *total* separate de agricultură[12], a cunoscut grade deosebite de manifestare de la o zonă la alta, fără să lase însă loc îndoielilor în legătură cu faptul că orăşenii nu îşi puteau asigura numai prin munca lor nu numai materiile prime necesare activităţilor meşteşugăreşti, dar nici produsele necesare traiului. În aceste împrejurări, devine limpede că existenţa unor raporturi permanente între oraş şi sat este impusă în mod obiectiv şi necesar de întreaga evoluţie a societăţii feudale[13], de la sine impunîndu-se şi încheierea că volumul, intensitatea şi complexitatea acestora nu puteau fi aceleaşi în întreaga Europă medievală. Era normal, de aceea, ca, în funcţie de o seamă de factori, care concură la definirea poziţiei economice a celor doi „parteneri", să se impună punctul de vedere că, sub toate aspectele, principalul beneficiar al amintitelor raporturi s-a dovedit a fi oraşul. Fără îndoială că aceasta a şi fost realitatea, dar constatarea ei pur şi simplu nu poate constitui nicicînd un îndemn pentru adîncirea cercetării. H. Pirenne exprima un adevăr atunci cînd scria despre oraşul medieval că „se réserve jalousement les libertés dont... jouit dans ses murs"[14], şi credem că în cuvintele sale putem afla una din cele mai categorice aprecieri ale opoziţiei implacabile dintre interesele orăşenilor şi acelea ale locuitorilor satelor. „Elle (la ville -n.n. M.D.M.) veille de toutes ses forces à les empêcher de se livrer à la pratique de l'industrie dont elle se réserve le monopole"[15]. Pentru a înţelege însă mai bine semnificaţia aparent categoricei opinii a patriarhului cercetării istoriei oraşului medieval european, ne grăbim să amintim aici şi să ne declarăm acordul cu opinia lui L. Mumford potrivit căreia „le développement des villes dépendait étroitement d'une agriculture prospère et ce serait une grossière erreur de vouloir séparer la prospérité des cités de celle des campagnes qui les nourissait"[16]. Într-adevăr, între aceste două coordonate (ultima putînd fi apreciată chiar ca un imperativ) studierea raporturilor economice dintre oraş şi sat în evul mediu poate căpăta un plus de consistenţă în încheierile la care ajunge.

Dacă exploatarea satului de către oraş este una din realităţile obiective ale evului mediu, nu este mai puţin obiectivă şi realitatea că oraşul nu a putut împiedica accesul lumii rurale la progresul tehnic realizat în cele mai diverse domenii de activitate specializată din mediul urban. Judecînd lucrurile din acest ultim punct de vedere, este de neînlăturat impresia că asistăm la un paradox ce pare a fi caracterizat un anumit moment din istoria relaţiilor economico-sociale dintre oraş şi sat. Pentru a conferi un plus de claritate lucrurilor, ni se pare necesar să distingem în evoluţia amintitelor raporturi cel puţin două etape obligatorii.

După cum se ştie de multă vreme şi se acceptă în general, constituirea oraşelor medievale ca centre de producţie şi de schimb a fost posibilă numai datorită existenţei în lumea satelor a unei forţe sociale bine cristalizate, reprezentată de acele elemente ce se desprindeau tot mai stăruitor

[12] W. Hensel, Dacia, N.S., 5, 1961, p. 472.
[13] A. Gieysztor, *Studi in onore di Armando Sapori*, I, Milano, 1957, p. 133–134.
[14] H. Pirenne, *Les villes du Moyen-Âge*, Bruxelles, 1927, p. 184.
[15] *Ibidem*.
[16] L. Mumford, *op. cit.*, p. 332.

https://biblioteca-digitala.ro

de activitatea agricolă şi care, chiar dacă prin produsele realizate curent slujeau în mare măsură dezvoltării acesteia, încep să se constituie într-o categorie socială distinctă, a cărei trăsătură esenţială este desprinderea tot mai accentuată de agricultură.

Fireşte, într-o încercare ca cea de faţă nu şi-ar avea rostul o reluare, fie ea şi pe scurt, a discuţiei referitoare la modul şi condiţiile în care amintita categorie socială se transferă din mediul în care a apărut într-unul calitativ nou [17], care capătă contururi şi trăsături economico-sociale specifice tocmai datorită ponderii în continuă creştere pe care o au în cadrul comunităţilor urbane aceşti producători specializaţi. În schimb, atenţia trebuie să ne fie reţinută de constatarea că „gelozia" cu care locuitorii noilor aşezări îşi apără privilegiile [18], interzicînd satelor accesul la ele, tinde să dea naştere la un moment dat unei prăpăstii între oraşe şi sate, izolindu-le pe primele de lumea rurală înconjurătoare [19].

Oricît ar putea să pară de nefirească, această situaţie îşi are explicaţia în chiar capacitatea economică a oraşelor medievale incipiente, capacitate care permitea acestora să satisfacă în primul rînd nevoile de consum ale propriilor locuitori şi ale feudalilor laici sau clerici, ce-şi aveau reşedinţa în cuprinsul lor, şi de care oraşele au depins o bună bucată de vreme [20]. Constituirea breslelor în oraşe, impusă de nevoia organizării luptei meşteşugarilor împotriva vîrfurilor feudale ce le barau drumul spre prosperitate şi libertăţi, poate fi cu justeţe interpretată şi ca o măsură de apărare a meşteşugarilor orăşeni faţă de omologii lor rurali, dacă nu chiar faţă de sate, în general. Dar caracterul pe care îl crea producţiei orăşeneşti organizarea breslelor, ca şi întreaga administraţie orăşenească, nu făcea decît să dea naştere unui anume fixism [21], constituind, în ultimă instanţă, o negare a însuşi rolului înoitor pe care trebuiau să-l joace oraşele în viaţa societăţii feudale. Tocmai de aceea, cu toată severitatea măsurilor adoptate, această primă etapă din existenţa oraşelor medievale (a cărei

---

[17] Jean Remy, *La ville; phénomène économique*, Bruxelles, 1966, p. 119. Uneori şi în anumite regiuni ale Europei, oraşele mai vechi şi situate la un nivel economic ridicat ajungeau pînă la a-şi disputa cu alte aglomerări urbane, aflate în plină dezvoltare, emigranţii din lumea rurală (cf. J. Glénisson-J. Misraki, *Villages désertés et histoire économique XIe—XVIIIe siècles*, Paris, 1965, p. 275).

[18] Johan Plesner (*L'émigration de la campagne à la ville libre de Florence au XIIIe siècle*, Copenhaga, 1934, p. 127) merge pînă la a afirma că „abstraction faite de cas spéciaux et peut-être de certaines épisodes, la ville soutenait les seigneurs et non leurs paysans".

[19] H. Pirenne, *op. cit.*, p. 186. Într-o etapă ulterioară însă, concomitent cu înăsprirea luptei orăşenilor pentru obţinerea de libertăţi colective, conflictul dintre orăşeni şi aristocraţia feudală va cuprinde şi ţărănimea aservită. În noile împrejurări, orăşenimea va încuraja lupta de eliberare a ţărănimii, la baza acestui sprijin aflîndu-se interese economice evidente ale orăşenimii : lipsirea feudalilor de mîna de lucru necesară lucrării pămîntului le uşura orăşenilor cumpărarea unor terenuri agricole ; eliberarea ţăranilor din condiţia servilă asigura oraşelor o mînă de lucru ieftină etc. ; cf. şi H. Sée, *Histoire économique de la France*, I, Paris, 1929, p. 11.

[20] Este de amintit, fie şi numai în treacăt, că, în atitudinea lor faţă de oraşe, feudalii laici s-au deosebit de cei ecleziastici, ultimii adoptînd o poziţie făţiş negativă faţă de orice fel de mişcare urbană care viza obţinerea de libertăţi individuale şi colective ; cf. mai ales A. Sapori, *Studi di storia economica*, I, ed. a III-a, Florenţa, 1955, p. 594 ; E. Ennen, *Frühgeschichte der europäischen Stadt*, Bonn, 1953, p. 252 ; J. Schneider, *La ville de Metz aux XIIIe et XIVe siècles*, Nancy, 1950, p. 406 ; idem, *Recueils de la Société Jean Bodin*, VI (La ville, Première partie, Institutions administratives et judiciaires), Bruxelles, 1954, p. 501—502 ; L. Mumford, *op. cit.*, p. 327—328.

[21] Ph. Dollinger, *Recueils de la Société Jean Bodin*, VII, Bruxelles, 1955, p. 395.

https://biblioteca-digitala.ro

încadrare cronologică va trebui încercată cîndva cu multă atenţie) era absolut necesar să fie depăşită, rolul esenţial în aceasta jucîndu-l tot un factor de ordin economic. Chiar dacă, o vreme oarecare, oraşele medievale nu au dispus decît de capacitatea de a satisface nevoi de consum relativ restrînse, cu timpul puterea lor economică a crescut, ajungîndu-se, în unele cazuri (e adevărat, de excepţie), la o specializare care a impus anumite produse pe întinderi uriaşe [22]. Făcînd abstracţie de astfel de situaţii speciale, trebuie să observăm că producţia de mărfuri din oraşe nu se putea dezvolta normal decît în condiţiile existenţei unei sfere de consumatori în continuă creştere, consumatori între care intrau şi satele.

Şi numai din momentul în care oraşul a început a fi furnizorul unor cantităţi sporite de mărfuri către sate, ceea ce a avut ca primă şi importantă urmare o activizare considerabilă a schimburilor economice dintre el şi lumea rurală înconjurătoare [23], au putut apărea condiţiile necesare pentru ca oraşul să poată fi conceput pe drept „abs aktiver wirtschaftlicher Mittelpunkt ihres Hinterlandes”[24], în cadrul unor schimburi devenite sistematice.

Importantă ca formă de manifestare a raporturilor economice dintre oraş şi sat în evul mediu, pătrunderea pe piaţa satelor a produselor meşteşugului urban nu poate şi nu trebuie să fie privită numai prin prisma semnificaţiei pe care o are pentru studiul creşterii capacităţii de producţie de marfă a oraşului, ci, am spune, accentul ar trebui să fie pus asupra efectelor pe care aceasta le are asupra producţiei meşteşugăreşti rurale. Acesta şi este, dealtfel, unul din rosturile prezentului studiu. Pentru aceasta, însă, este nevoie ca cercetarea să ţină seama de două criterii cel puţin : teritorial şi cronologic.

★

Într-un număr de încercări precedente am căutat să exemplificăm prin situaţii concrete din Muntenia şi Moldova modul în care trebuie abordată, după opinia noastră, problema raporturilor economice dintre oraş şi sat în evul mediu sub raport teritorial [25]. Condiţiile, numeroase şi variate, care favorizează sau, dimpotrivă, îngreuiează intensificarea acestora, formulate atunci, nu mai necesită o reluare. În schimb, este necesar să stăruim mai îndelung asupra unui aspect particular al problemei, aspect care revine tot mai insistent în discuţia specialiştilor, în ultima vreme, şi a cărui exactă cunoaştere aduce foloase reale întregului ansamblu : mecanismul raporturilor dintre oraş şi satele situate *în preajma* acestuia.

În această privinţă trebuie făcută precizarea că folosirea în literatura de specialitate a noţiunii de *izodistanţă* nu face decît să introducă o oarecare ordine în lucruri, fără să dispară însă, prin aceasta, baza unor oricînd posibile neînţelegeri. Într-adevăr, încercarea de a opera pentru mai multe aşezări urbane cu zone de mărimi identice în raza cărora să se încadreze aşezările rurale studiate din unghiul ce ne interesează nu poate duce la rezultate viabile dacă nu se ţine seama de condiţiile geografice specifice ale locului, singurele în măsură să dea o consistenţă reală rezultatelor cercetării. Cu titlu de exemple, s-ar putea invoca aici două opinii exprimate nu demult, opinii a căror justeţe ne grăbim a o sublinia.

---

[22] Cum a fost cazul oraşelor flamande, producătoare ale faimoaselor postavuri.
[23] H. Preuss, *Die Entwicklung des deutschen Städtewesens*, I, Leipzig, 1906, p. 15.
[24] E. Ennen, *op. cit.*, p. 297.
[25] Cf. mai ales M. D. Matei, Bulletin AIESEE, 9, 1971, 1—2, p. 104 şi urm.

https://biblioteca-digitala.ro

Într-o excelentă lucrare [26], Pompiliu Poghirc evidenţiază importanţa decisivă pe care atît formele de teren din zona Tutovei, cît şi lipsa unor drumuri care să traverseze colinele pe direcţia est-vest au permanentizat o stare de lucruri care ar putea fi caracterizată prin individualizarea, la nivelul fiecărei văi de ape, a vieţii economice a aşezărilor săteşti ce punctează amintita zonă. Din aceleaşi motive, aşezările orăşeneşti, de mai mare importanţă, care mărgineau zona la est şi la vest, anume Bîrladul şi respectiv Bacăul, şi-au manifestat „influenţa asupra unor regiuni restrînse, situate la periferie"[27], autorul adăugînd: „Oraşul Bacău şi-a extins influenţa mai mult spre vest. Bîrladul nu a putut atrage decît o parte a aşezărilor (atracţia lui a fost mai mult comercială şi culturală şi mai puţin industrială), iar celelalte oraşe pericolinare au avut o influenţă cît se poate de slabă"[28]. Pe temeiul unor observaţii pertinente, care se extind asupra unei perioade îndelungate, autorul conchide, referindu-se la Bîrlad, că acest oraş a ţinut sub influenţa sa o zonă colinară „situată la distanţă mai mică de 25 km"[29].

Despre o situaţie aproape similară vorbeşte cunoscutul învăţat sovietic L. L. Polevoi, pornind de la analiza datelor pe care i le-au oferit atît săpăturile arheologice din aşezarea de la Costeşti (R. S. S. Moldovenească), cît şi numeroase recunoaşteri de teren din zona limitrofă acesteia. Referindu-se la realităţi ale secolului al XIV-lea, L. L. Polevoi precizează că puternica influenţă a producţiei meşteşugăreşti de la Costeşti (în mod special olăritul) poate fi urmărită pe o rază de pînă la 20 km[30], dar uneori această influenţă poate fi urmărită pînă la distanţe variind între 35—50 km.

În sfîrşit, deşi prezintă un grad mai redus de precizie, ni se pare util să amintim în aceeaşi ordine de idei părerea lui Şt. Olteanu referitoare la rolul economic al oraşului Bucureşti: „Ca loc de producţie şi de schimb, oraşul Bucureşti a polarizat în jurul lui în decursul evului mediu dezvoltat aproape întreaga activitate economică din zonă"[31].

Rămînînd, în continuare, să încercăm a desprinde anume învăţăminte pentru problema ce ne interesează din analiza succintă a unora din formele pe care le-a îmbrăcat procesul formării oraşelor medievale, ne vom opri la două din acestea, mai bogate, poate, în semnificaţii decît altele.

Este un fapt de mai multă vreme cunoscut acela că în literatura românească s-au formulat, în repetate rînduri, opinii care atribuie văilor de rîuri caracterul şi particularităţile unor unităţi economico-sociale capabile să asigure cadrul necesar apariţiei unor forme de organizare superioare la începuturile feudalismului. Indiferent de faptul că pînă în prezent nu s-au putut formula argumente solide în sprijinul opiniei — foarte plauzibile dealtfel — că văile unor rîuri au putut constitui cadrul teritorial al existenţei unor formaţiuni politice care au premers statelor feudale româneşti [32], pentru discuţia ce ne interesează acum este de reţinut mai

---

[26] *Satul din Colinele Tutovei, Studiu geografic*, Bucureşti, 1972.

[27] *Ibidem*, p. 111.

[28] *Ibidem*, p. 19.

[29] *Ibidem*, p. 77.

[30] L. L. Polevoi, *Gorodskoe goncearstvo Pruto-Dnestrovia v XIV veke*, Chişinău, 1969, p. 30.

[31] Şt. Olteanu, Bucureşti, 9, 1972, p. 113.

[32] N. Grigoraş, SCŞ Iaşi, 11, 1960, 1, p. 89; cf. mai recent M. D. Matei, SCIVA, 28, 1977, 1, p. 71—87, referitor la zona Sucevei.

https://biblioteca-digitala.ro

ales ipoteza existenţei încă în secolele XII—XIII a unor aşa numite „tîrguri de văi"[33]. Atribuind acestora funcţia de centru de schimb şi de pază a „unităţii economice" reprezentată de valea unui rîu, ipoteza pare a-şi afla şi ilustrarea în cîteva oraşe româneşti, care au cunoscut o mare înflorire, începînd cu secolul al XIV-lea [34]. Prin chiar poziţia pe care o ocupă în lungul unei văi, este de la sine înţeles că aprecierea rolului unei astfel de aşezări nu se mai poate face după criterii aplicabile unor aşezări urbane din podiş sau cîmpie, în acest caz totul trebuind a fi raportat la „unitatea economică" pe care o deservea. Pentru a nu lăsa, însă, neobservat riscul de a atribui unor oraşe o putere de „iradiere" economică mai mare decît era aceasta în realitate, se impune să distingem în evoluţia raporturilor cu satele din „hinterlandul apropiat" acea etapă în care nu se face simţită nici o altă influenţă, drumurile de tranzit comercial fiind de avut în vedere în primul rînd.

În sfîrşit, o situaţie specială trebuie considerat că a avut-o, la un moment dat, o aşezare ca Baia, în raporturile sale cu satele din jur. După cum se ştie, literatura românească şi cea străină de specialitate au abundat în afirmaţii categorice, care atribuiau aşezării de la Baia o vechime a începuturilor cu mult mai mare decît o dovedesc sursele arheologice existente acum în circulaţia ştiinţifică. Mai mult încă, rezultatele celor mai recente investigaţii ştiinţifice, întreprinse în cadrul aşezării amintite [35], nu au darul să acrediteze ideea formării aici a unei aglomerări umane legate de exploatarea unor zăcăminte aflate în subsolul zonei. Chiar dacă urmele exploatării minereurilor şi ale prelucrării acestora nu s-au aflat pînă in prezent în *cuprinsul aşezării*, absenţa amintitelor dovezi nu obligă la concluzii negative, o lărgire a cercetărilor în zona înconjurătoare putînd prilejui oricînd astfel de descoperiri (ceea ce ne pare chiar foarte probabil). Dacă una din activităţile de importanţă mai mare ale locuitorilor români şi străini ai Băii se va dovedi că a fost extragerea şi prelucrarea minereurilor, problema influenţei exercitate de această aşezare, de un tip special în Moldova, asupra dezvoltării zonei rurale limitrofe va trebui judecată de pe alte poziţii şi în funcţie de alte criterii decît s-a sugerat în paginile precedente. Pentru moment, antrenarea locuitorilor zonei în exercitarea unor munci necalificate şi constituirea în jurul Băii a unor aşezări „satelit" ai căror locuitori, autohtoni sau nu, să fie antrenaţi în activitatea menţionată ni se par a fi ipotezele cu cele mai multe şanse de verificare, în acest caz.

Din enunţarea punctelor de vedere de mai înainte s-a desprins, credem, faptul că pentru a se putea ajunge la înţelegerea rolului jucat de oraşele medievale în dezvoltarea zonelor rurale imediat înconjurătoare, una din condiţiile esenţiale ce trebuie împlinite este aceea de a se ţine seama în stabilirea întinderii zonei de hinterland direct influenţate de astfel de oraşe în primul rînd de condiţiile geografice specifice fiecărei regiuni. Cît despre *formele* pe care le-a îmbrăcat această influenţă sau despre intensitatea ei, nu se va putea vorbi cu justeţe decît dacă se va

---

[33] P. P. Panaitescu, *Introducere la istoria culturii româneşti*, Bucureşti, 1969, p. 282.

[34] Un astfel de caz l-ar putea constitui oraşul Piatra-Neamţ.

[35] Eugenia Neamţu, Vasile Neamţu, Stela Cheptea, ASUIaşi, Istorie, 19, S. a III-a, 1973, 2, p. 165—181.

https://biblioteca-digitala.ro

ţine seama cu toată stricteţea, pe de-o parte, de specificul activităţii desfăşurate în oraşe (în măsura în care izvoarele scrise sau cele arheologice îngăduie să se facă aceasta), iar pe de altă parte, şi mai ales, de o realitate asupra căreia pare să se fi ajuns la un acord deplin al specialiştilor : în nici unul din oraşele medievale româneşti nu s-a impus în mod deosebit vreo ramură de producţie meşteşugărească, în cuprinsul respectivelor aşezări putîndu-se vorbi mai curînd de dezvoltarea unei producţii de *mărfuri generale*. Această din urmă împrejurare ne şi determină să restrîngem judecarea rolului economic al oraşelor din Ţara Românească şi Moldova doar prin raportarea lui *la interiorul* celor două state feudale.

Cum arătam însă mai înainte, *întinderea* zonelor de influenţă a oraşelor este doar o latură a problemei. Cel puţin la fel de importantă este latura cronologică a acesteia, ei rezervîndu-i rîndurile ce urmează.

★

Definirea oraşului medieval ca centru de producţie de mărfuri şi de schimb situează pe primul plan al conţinutului economic al respectivului concept existenţa unei producţii proprii de mărfuri a fiecărei aşezări urbane.

Chiar dacă unor oraşe europene li s-a atribuit, fără temei, o activitate exclusiv comercială şi tăgăduit una de producţie de mărfuri [36], în toate aşezările urbane medievale cele două activităţi se îmbină. Mai mult chiar ; în funcţie de împrejurările istorice concrete şi specifice în care s-au format oraşele medievale, produsele intrate în procesul schimbului, provenind din surplusurile rămase în fiecare gospodărie, căpătau numai întîmplător caracterul de marfă în condiţiile economiei naturale, ceea ce a impus *primatul cronologic al schimbului* în raport cu producţia de mărfuri *destinate* schimbului. Odată, însă, depăşit respectivul stadiu din evoluţia economiei feudale, cristalizarea şi apoi consolidarea producţiei meşteşugăreşti în oraşe a reprezentat o fază superioară în producţia de mărfuri, fenomenul neputînd rămîne fără consecinţe.

Vorbind despre producţia de mărfuri din oraşe, nu înseamnă, în nici un caz, că aceste aşezări au devenit *singurele* aglomerări umane în care se practica o activitate meşteşugărească specializată, satele continuînd să cunoască una similară ca conţinut, dar cu mult inferioară sub raportul *volumului* şi *calităţii* producţiei. Cu alte cuvinte, pe lîngă condiţia juridică a indivizilor şi colectivelor, pe lîngă semnele lor exterioare, oraşul se deosebeşte de sat prin *ponderea* activităţilor productive [37] şi nu prin absenţa totală a uneia sau alteia dintre acestea. Tocmai de aceea, producţia meşteşugărească se dezvoltă în mediul urban într-un tempo neegalat de sate, fără să mai vorbim de strădania orăşenilor de a diminua, pe cît era cu putinţă, practica meşteşugului la sate [38].

Documentele arheologice, al căror număr este acum într-o continuă creştere, demonstrează că, chiar din faza timpurie a existenţei oraşelor, începe să se facă simţită deosebirea calitativă dintre produsele meşte-

---

[36] W. Hensel, Archaeologia Polona, 7, 1964, p. 156 ; cf. şi L. Mumford, *op. cit.*, p. 326.

[37] Ph. Dollinger (*La Hanse XIIe—XIIIe siècles*), Paris, 1964, p. 169 precizează : „Les corps de métiers.... groupaient dans les villes hanséatiques comme ailleurs la majeure partie de la population urbaine, même dans les villes de grande commerce”.

[38] H. Pirenne, *Les anciennes démocraties des Pays-Bas*, Paris, 1917, p. 209.

https://biblioteca-digitala.ro

şugăreşti din oraşe [39], şi cele de provenienţă rurală. Atunci cînd sînt aflate împreună şi există posibilitatea identificării purtătorilor lor, astfel de produse oferă temeiuri pentru foarte interesante observaţii. În acest sens, una din cele mai valoroase situaţii a fost identificată la Suceava în timpul cercetărilor întreprinse la Cetatea Şcheia [40] (din vestul oraşului). Aici, într-un context arheologic dominat de ceramica locală de provenienţă orăşenească sigură şi în care apărea, de asemenea, ceramica cenuşie, atribuită de noi unor meşteri străini ce vor fi lucrat la ridicarea fortificaţiei [41], a fost descoperită şi o categorie ceramică cu totul distinctă, a cărei provenienţă rurală nu ridică semne de întrebare. Dată fiind contemporaneitatea descoperirilor avute în vedere, observaţia privind calitatea inferioară a ceramicii rurale capătă valoare de argument în sprijinul celor de mai sus.

Dacă descoperirile invocate au evidenţiat o sensibilă rămînere în urmă a producţiei rurale în raport cu cea contemporană orăşenească, împrejurarea că ele au fost făcute într-un context prin excelenţă urban ne împiedică să identificăm zona din care provin. În schimb, existenţa altor descoperiri provenind din localităţi sigure, îngăduie, după opinia noastră, unele consideraţii de caracter mai larg, cu multe şanse de a fi confirmate de cercetări viitoare. După cum se ştie, în anul 1960, s-a descoperit în marginea de vest a oraşului Suceava, cu prilejul unor lucrări de terasament, urmele consistente ale unei aşezări rurale, al cărei nume rămîne, din păcate, în continuare necunoscut [42]. Chiar dacă împrejurările nu au fost favorabile efectuării acolo a unor lucrări sistematice de cercetare, intervenţia cu caracter de salvare, practicată de colaboratorii muzeului local, a permis stabilirea în cuprinsul aşezării respective a unui nivel de locuire datînd din ultimul deceniu al secolului al XIV-lea. Comparativ cu descoperirile din cuprinsul oraşului Suceava cu care erau contemporane, acelea făcute la Şcheia, în aşezarea amintită, nu prezentau nici-o deosebire calitativă notabilă, situîndu-se la un nivel tehnic remarcabil [43]. Iar dacă ţinem seama de constatarea, verificată în repetate rînduri, că, atît la Suceava, cît şi în alte oraşe din Moldova, în ultimul deceniu al secolului al XIV-lea, producţia de ceramică locală trăda deja o puternică influenţă exercitată de ceramica cenuşie atribuită curent elementelor etnice germane stabilite de curînd în Moldova, observaţia că şi descoperirile de la Şcheia vădesc aceeaşi influenţă evidenţiază într-o măsură decisivă progresele realizate de meşteşugarii acestui sat situat la o distanţă de numai 1,5 — 2 km vest de oraşul Suceava, ***sub impulsul neîndoielnic al meşteşugului urban***.

Pe aceeaşi linie se înscriu şi constatările esenţiale prilejuite de cercetările arheologice întreprinse în aşezarea rurală de la Băiceni (jud. Iaşi). Situat la numai circa 5 km de Cotnari, satul amintit vădeşte, prin descoperirile atribuite sfîrşitului secolului al XIV-lea şi începutului celui

---

[39] W. Hensel, *Remarques sur les origines...*, *loc. cit.*, p. 157.

[40] Gh. Diaconu şi N. Constantinescu, *Cetatea Şcheia*, Bucureşti, 1960, p. 70—82 şi mai ales fig. 34—36.

[41] M. D. Matei, Dacia, N.S., 6, 1962, p. 357—386.

[42] Nu excludem eventualitatea să fie vorba de satul Hreaţca (M. D. Matei, SCIVA, 28, 1977, 1, p. 80, fig. 1).

[43] Materialul inedit se află la Muzeul de istorie din Suceava.

https://biblioteca-digitala.ro

următor, o atît de puternică pătrundere a produselor de provenienţă urbană, încit s-ar putea chiar considera că acestea reprezintă majoritatea. Faptul este cu atît mai semnificativ, cu cît observaţia este valabilă nu numai în ceea ce priveşte ceramica de întrebuinţare curentă — în cadrul căreia un procent ridicat este reprezentat de ceramica cenuşie fină, purtînd un ornament specific aceleia vehiculate de coloniştii germani stabiliţi în Moldova, şi care este de certă provenienţă urbană — dar şi în privinţa atît de semnificativelor piese de echipament militar, care sînt pintenii. Într-un cuvînt, totalitatea descoperirilor arheologice de la Băiceni vădeşte atît pătrunderea masivă în sat a produselor meşteşugăreşti realizate în ateliere orăşeneşti, cît şi primele semne ale preluării de către meşteşugarii satului a unor elemente de tehnică şi tipologie urbană, în încercarea lor de a realiza *în sat* produse similare (cazul cel mai reprezentativ ni se pare a fi cel al ceramicii zgrunţuroase) [44].

O atare observaţie ar părea să justifice ipoteza că între capacitatea economică şi nivelul tehnic la care se situa producţia meşteşugărească din oraşe şi nivelul tehnic al producţiei din satele din jurul acestora, exista, *în secolul al XIV-lea*, o legătură foarte strînsă, determinată. Ipoteza aceasta capătă, după părerea noastră, o confirmare în plus prin descoperirile făcute cu mai mulţi ani în urmă în cimitirul medieval de la Dărmăneşti — Piatra Neamţ [45]. Aparţinînd unei aşezări rurale situate la 2—3 km de Piatra Neamţ şi datînd de la finele secolului al XIV-lea — începutul celui următor, cimitirul de la Dărmăneşti permite nu numai judecăţi referitoare la stadiul de dezvoltare în care se afla producţia proprie aşezării, dar şi unele privind capacitatea oraşului din apropiere de a influenţa satele din jur. În acest din urmă sens, sugestiile făcute de descoperirile de la Dărmăneşti sînt destul de surprinzătoare, totul vădind o evidentă rămînere în urmă a producţiei locale în raport cu nivelul atins de alte aşezări orăşeneşti sau chiar rurale ale vremii.

Referindu-ne la această etapă, încă timpurie, a relaţiilor economice dintre oraşele medievale româneşti şi satele din împrejurimile nemijlocite ale lor, etapă a cărei limită cronologică superioară nu pare că depăşeşte finele secolului al XIV-lea, credem că ea prezintă două aspecte esenţiale, determinate de distanţele la care se află satele respective de centrele urbane în a căror orbită economică gravitează; în timp ce satele situate în nemijlocita apropiere a oraşelor (prin aceasta înţelegînd distanţa de pînă la 4—5 km), suportă direct influenţa oraşelor şi sînt o oglindă a ritmului de dezvoltare a acestora, aşezările rurale situate la distanţe mai mari rămîn, în continuare, în afara influenţelor urbane. În funcţie de observaţiile de care dispunem acum, socotim justificată ipoteza că înainte de sfîrşitul secolului al XIV-lea nici nu ar trebui să surprindă absenţa din inventarul unor sate aflate la distanţe mai mari de 7—8 km de cel mai apropiat oraş a unor mărfuri de provenienţă orăşenească. Aceasta, fără să mai vorbim, deci, de exercitarea vreunei influenţe directe asupra meşteşugului rural. Ipoteza de mai sus, în sprijinul căreia se pot invoca, pentru moment, doar cîteva observaţii, merită să ne reţină atenţia,

[44] Rodica Popovici-Baltă, ArhMold, 8, 1975, p. 293—307.
[45] V. Spinei, MemAntiq, 1, 1969, p. 25 şi urm.

https://biblioteca-digitala.ro

deoarece odată depășită perioada în care orașele își consolidează producția specifică se intră într-un nou stadiu al relațiilor lor economice cu hinterlandul apropiat.

De cel mai mare interes pentru problema care ne preocupă acum sînt descoperirile făcute în două așezări rurale, a căror valoare documentară este considerabil sporită de înprejurarea că, indiferent de distanța cronologică și spațiul geografic ce le separă, vorbesc despre esența fenomenelor asupra cărora ne-am oprit. Este vorba de descoperirile din așezarea sătească de la Străulești — din preajma vechiului tîrg al Bucureștilor și de aceea de la Rotopănești, sat aflat la o distanță de circa 10 km nord-vest, în linia dreaptă, de vechea capitală a Moldovei — Baia.

Minuțioasele cercetări întreprinse vreme de mulți ani în cuprinsul orașului București și în împrejurimi, de către un colectiv de specialiști al Muzeului de istorie al orașului București, au demonstrat existența, începînd cu secolul al XIV-lea, a numeroase sate concentrate pe o suprafață relativ restrînsă în jurul tîrgului Bucureștilor [46]. Nivelul general de viață al acestor așezări este cotat ca destul de modest în cursul secolului al XIV-lea și în prima jumătate a celui următor, situație ce s-ar putea dovedi specifică unei zone mai largi în perioada respectivă. Spre mijlocul secolului al XV-lea, situația pare a se îmbunătăți, în sensul că nu numai inventarul locuințelor se ameliorează calitativ și sporește cantitativ, dar chiar și în tehnica amenajării locuințelor se înregistrează sensibile îmbunătățiri. În mod normal, înainte de a pune noile realități pe seama unei creșteri generale a nivelului de viață al comunităților din această regiune a Țării Românești, creștere cu totul plauzibilă, prima explicație a fenomenului trebuie căutată în influența pe care o exercită asupra satelor din jur tîrgul Bucureștilor, a cărui înflorire rapidă în secolul al XV-lea a fost o realitate.

Mai amplu cercetată, așezarea de la Străulești — identificată de P. I. Panait cu satul medieval Măicănești — a pus la dispoziție cercetătorilor numeroase și foarte semnificative materiale arheologice, a căror judicioasă interpretare a permis descoperitorului lor formularea unei opinii de reală însemnătate științifică. Referindu-se la perioada de la mijlocul secolului al XV-lea, autorul săpăturii de la Străulești consideră a dispune de suficiente observații pentru a afirma: „Cercetările de la Străulești au dovedit că abia din această perioadă și în special în ultimele decenii ale secolului al XV-lea se face simțită în structura economică și socială a satelor din jur influența unui centru orășenesc. *Sporirea uneltelor de metal, unelte lucrate într-o tehnică superioară stadiului rudimentar în care meșterii sătești își realizau produsele lor, dovedește prezența producției atelierelor meșteșugărești orășenești în așezările din apropiere*" [47] (subl.ns. M.D.M.).

Sînt de reținut din observația cercetătorului bucureștean cel puțin două aspecte, esențiale pentru probleme ce ne interesează, și anume: într-o primă etapă, timpurie, a cărei întindere nu poate fi stabilită cu precizie, prezența producției orășenești în mediul rural înconjurător se

---

[46] I. Donat stabilește la circa 41 numărul satelor existente în evul mediu" pe actualul teritoriu al Bucureștilor ori în imediata sa apropiere" (Studii, 9, 1956, 6, p. 83).

[47] *Istoria orașului București*, I, București, 1965, p. 84.

https://biblioteca-digitala.ro

face remarcată exclusiv prin pătrunderea în sate a unor produse realizate de meşteşugul urban, diferenţa calitativă dintre acestea şi realizările similare ale meşteşugarilor săteşti fiind uşor de remarcat. Indiferent dacă este vorba de domeniul de producţie asupra căruia şi-a oprit atenţia, în cazul semnalat, P. I. Panait, sau de acela al olăriei, în care deosebirile de ordin tehnic sau tipologic sînt încă şi mai uşor sesizabile, este cert că o bucată de vreme satul nu reuşeşte performanţe notabile, rămînînd încă departe de nivelul atins de meşteşugul urban.

În această ordine de idei, merită să adăugăm observaţia că, pe alocuri, dar cu siguranţă mai ales în cazul unor sate situate în condiţii de izolare mai pronunţată faţă de oraş sau aflate în poziţii dezavantajoase în raport cu anume căi de circulaţie mai intensă a mărfurilor, decalajul dintre produsele de provenienţă rurală şi acelea realizate în oraşe, în general, continuă să se păstreze pînă destul de tîrziu. Unul din indiciile cele mai semnificative în această privinţă l-au oferit la vremea lor, şi a fost semnalat la timp, descoperirile făcute în timpul cercetărilor arheologice întreprinse în cetatea de pămînt de la Bîrlad[48]. Aici, covîrşitoarea majoritate a descoperirilor era constituită, indiferent de categoriile de obiecte avute în vedere, de produsele de nivel superior, corespunzător stadiului atins *pe plan general în Moldova* de diversele meşteşuguri al căror studiu a fost făcut posibil de cercetările arheologice. Împreună cu materialele de bună calitate, provenind atît din oraşe cît şi din sate, la Bîrlad s-au aflat, însă, şi produse de calitate inferioară, de certă provenienţă rurală. Ceramică lucrată cu o îndemînare discutabilă sau piese de armament şi de echipament militar, aceste descoperiri semnalează dăinuirea pe alocuri, încă în ultima treime a secolului al XV-lea, a unor tehnici înapoiate. Aceasta chiar în condiţiile în care alte săpături, practicate în aşezări săteşti ale vremii, aduc dovezi certe că în a doua jumătate a secolului al XV-lea aşezările săteşti din Moldova cunoşteau, în ciuda împrejurărilor militare cunoscute, o înflorire continuă.

Cel de-al doilea aspect ce se desprinde din observaţiile lui P. I. Panait asupra descoperirilor de la Străuleşti-Măicăneşti este unul de ordin istoric mai larg şi el poate fi înţeles numai cu condiţia amintirii aici a altei opinii a cercetătorului citat, opinie referitoare la vechimea tîrgului Bucureştilor[49]. În ceea ce ne priveşte avem foarte serioase rezerve faţă de datarea în a doua jumătate a secolului al XIV-lea a începuturilor vieţii citadine la Bucureşti. Împotriva acestei opinii ar părea să se ridice însăşi întîrzierea cu care ar trebui să admitem că se face simţită *în satele din zona imediat înconjurătoare* existenţa unui centru orăşenesc în formare—diferenţă de aproape un secol dacă acceptăm datările propuse. În schimb, pare cu mult mai verosimil să considerăm că abia prezenţa şi intervenţia domniei, în secolul al XV-lea, *a stimulat dezvoltarea aşezării*, abia în veacul acesta putîndu-se vorbi de trăsături urbane în viaţa aşezării ce va deveni înfloritorul oraş Bucureşti [50]. În acest context, observaţiile lui P. I. Panait capătă o consistenţă şi o valoare reale.

---

[48] M. D. Matei şi L. Chiţescu, Dacia, N.S., 7, 1963, p. 439—465.

[49] P. I. Panait, Bucureşti, 5, extras, p. 23.

[50] P. I. Panait (*ibidem*, p. 24) consideră că „o dată cu alegerea lui drept Scaun domnesc oraşul Bucureşti intră într-o nouă fază, aceea a maturizării trăsăturilor citadine”.

https://biblioteca-digitala.ro

Cel de-al doilea exemplu a cărui aducere în discuţie mai este necesară ne este oferit de aşezarea de la Rotopăneşti. Aşezat pe pîrîul Brădăţel, afluent al Şomuzului Mare, satul Rotopăneşti, în ciuda distanţei de numai 10 km la care se află faţă de Baia, era situat într-o poziţie relativ lăturalnică atît faţă de amintitul oraş, cît şi faţă de drumurile de mai mare importanţă, care străbăteau zona. Aceasta a făcut ca încă la finele secolului al XIV-lea şi începutul celui următor în cultura materială a satului să nu se facă remarcate trăsături sau elemente înoitoare, care să ducă gîndul la vreun împrumut din meşteşugul oraşului relativ apropiat [51].

Discuţiile şi exemplele invocate în paginile precedente au evidenţiat credem, că în perioada imediat următoare, în sens larg, consolidării producţiei meşteşugăreşti în oraşe, aceasta se face simţită în mediul rural înconjurător, unica formă concretă pe care o îmbracă respectiva manifestare fiind pătrunderea produselor meşteşugăreşti urbane în mediul rural. Cu excepţia unor aşezări săteşti situate la mari distanţe de anume oraşe mai importante sau în poziţii mai izolate, această primă fază a relaţiilor economice dintre oraş şi sat în evul mediu este de presupus că luase sfîrşit odată cu ultimii ani ai secolului al XIV-lea în Moldova şi sigur ceva mai devreme în Ţara Românească.

Tabloul de mai sus ar fi, însă, incomplet dacă la situaţiile semnalate nu am adăuga o categorie specială de aşezări rurale din aceeaşi perioadă, categorie reprezentată de sate, care, chiar dacă nu intră în aria de influenţă directă a unui oraş, beneficiază din plin de dezvoltarea cunoscută de oraşele româneşti la finele secolului al XIV-lea. Este vorba anume de satele dispuse în apropierea nemijlocită a unor rîuri, în lungul cărora, pe drumuri de negoţ devenite tradiţionale, se produce o circulaţie notabilă de mărfuri. Chiar dacă pentru moment nu putem invoca decît două exemple de o consistenţă satisfăcătoare — şi amîndouă din Moldova — nu avem, de data aceasta, nici o îndoială că săpăturile arheologice viitoare ne vor semnala multe altele asemănătoare.

Primul şi cel mai reprezentativ este exemplul satului Lunca-Dorohoi, căruia i s-a propus o foarte plauzibilă identificare cu satul Dobrinăuţi [52], menţionat în actele medievale. Situat la o distanţă destul de mare (de circa 17—18 km) de Siret, care era cel mai mare oraş din zonă, satul amintit a putut, în schimb, beneficia din plin de avantajele oferite de un drum comercial important, cum era acela care lega Suceava de Cameniţa, trecînd prin Dorohoi şi Hotin. Prin intermediul acestui drum de negoţ, care este posibil să fi traversat Siretul, „foarte probabil în apropierea satului actual Lunca"[53], locuitorii aşezării dovedesc a fi cunoscut temeinic produsele realizate în Siret şi în alte oraşe, ajungînd, încă înainte de finele secolului al XIV-lea, să realizeze unele identice. În acest sens, referindu-se la producţia de ceramică, autorii săpăturii de la Lunca consideră chiar că este dificil de deosebit olăria lucrată la Lunca de aceea contemporană, din oraşe [54]. Iar dacă avem în vedere că printre descoperirile care prilejuiesc consideraţiile de mai sus un loc important îl ocupă ceramica cenuşie

[51] Descoperiri inedite. Exprimăm mulţumiri colegei Elena Busuioc pentru îngăduinţa de a le fi putut studia.

[52] Dan Gh. Teodor, ArhMold, 6, 1969, p. 209—210.

[53] *Ibidem*, p. 208.

[54] *Ibidem*, p. 207—208.

https://biblioteca-digitala.ro

de care am amintit deja — şi care la finele secolului al XIV-lea era specifică *numai* producţiei orăşeneşti — situaţia aşezării de la Lunca ne apare încă şi mai semnificativă.

Deşi nu beneficiază încă de un volum deosebit de descoperiri, în măsură să permită consideraţii mai ample, cel de-al doilea exemplu ce poate fi invocat aici nu este cu nimic mai puţin important. Este vorba de satul Berchişeşti, aflat la circa 13 km sud-est de Gura Humorului, pe malul stîng al apei Moldovei. Sondajele preliminare, efectuate în vatra vechii aşezări [55], au scos la lumină un bogat material arheologic.

Principala concluzie pe care o permite studiul materialelor datînd de la finele secolului al XIV-lea şi începutul celui următor este aceea că inventarul aşezării depăşeşte în varietate şi calitate descoperirile din alte aşezări similare, contemporane. Atît în ceea ce priveşte ceramica, cît şi mai ales referitor la piesele de armanent şi echipament militar (vîrfuri de săgeţi, buzdugan, pinten etc.), descoperirilor de la Berchişeşti nu li se pot găsi, în momentul de faţă, analogii în aşezări rurale contemporane, iar asupra provenienţei orăşeneşti mai ales a obiectelor de metal nu există dubii [56]. Or, distanţele apreciabile, pentru vremea aceea, la care satul Berchişeşti se afla de cele mai importante oraşe din regiune (Suceava la peste 20 km, în linie dreaptă, Baia — la circa 18—19 km, pe cursul Moldovei) ar explica destul de greu calitatea unui astfel de inventar în respectiva aşezare rurală. În schimb, totul devine explicabil dacă amintim că pe aici trecea unul din cele mai frecventate drumuri de negoţ ale vremii, acela ce însoţea valea Moldovei.

Există deci temeiuri pentru a afirma că, indiferent de încadrarea cronologică a ei, consolidarea producţiei meşteşugăreşti din oraşe nu întîrzie să se facă remarcată *în afara* limitelor acestor aglomerări. Această primă fază din evoluţia raporturilor economice directe dintre oraşele medievale şi lumea rurală contemporană se limitează, teritorial şi ca efecte economice, la o zonă relativ restrînsă de hinterland. Materializată pentru moment prin simpla pătrundere a mărfurilor orăşeneşti în lumea satelor, fenomen căruia deosebirea calitativă a produselor îi uşurează considerabil sesizarea, faza respectivă are numai în cazuri cu totul rare efecte imediate asupra meşteşugului rural, cele mai sensibile faţă de influenţa oraşelor dovedindu-se, cum era şi firesc, aşezările săteşti aflate în nemijlocita apropiere a aglomerărilor urbane. Existenţa, în această etapă, a unor excepţii se limitează, după cum pare a o dovedi documentarea actuală, la unele sate aflate în lungul drumurilor de negoţ ale vremii, contactul sistematic şi timpuriu cu mărfurile vehiculate pe aceste drumuri punîndu-şi amprenta pe viaţa economică a unor astfel de sate.

★

Ca fenomen istoric sporirea capacităţii de producţie a oraşelor medievale nu era posibilă decît ca urmare, între altele, a creşterii numărului meşteşugarilor din oraşe, concomitent fireşte cu adîncirea specializării meşteşugului urban. Cum respectiva creştere numerică nu era decît o

[55] Cercetare efectuată de M. D. Matei şi O. Monoranu.

[56] Vîrfurile de săgeţi şi pintenii cu rozetă sînt de o foarte bună calitate, inscriindu-se printre descoperirile atribuite atelierelor orăşeneşti.

https://biblioteca-digitala.ro

componentă a mai amplului fenomen al mutaţiilor demografice continui de la sat la oraş, ce a caracterizat întregul ev mediu, devine limpede că firele ce legau oraşul de sat erau cu mult mai numeroase decît ar putea să pară. În acelaşi timp însă, creşterea şi diversificarea producţiei de marfă în sînul oraşelor nu era un proces determinat doar de desfacerea mărfurilor pe piaţa locală, orăşenească, consumatorul rural jucînd, de asemenea, un rol dintre cele mai importante. Dar oricît de mult s-ar fi dezvoltat producţia orăşenească de măfuri, este foarte greu de admis, pe de-o parte, că aceasta era capabilă să asigure *întreaga* nevoie de consum a satelor, iar pe de altă parte că ea putea duce la dispariţia meşteşugurilor săteşti şi a producţiei de mărfuri în mediul rural. Departe de a conduce la aşa ceva, dezvoltarea producţiei urbane de mărfuri a avut, dimpotrivă, două consecinţe de importanţă excepţională, asupra cărora este necesar să ne oprim.

În primul rînd, contactul tot mai stăruitor şi sistematic cu mărfurile de provenienţă orăşenească, contribuind la modificarea gustului consumatorului rural, a impus meşteşugarilor săteşti producerea unor mărfuri cît mai apropiate, cel puţin ca formă şi aspect, de cele ,,importate'' de la oraş. Chiar dacă posibilităţile de datare foarte strictă a descoperirilor nu sînt întotdeauna asigurate pentru descoperirile ce ne stau la dispoziţie, nu încape nici o îndoială că secolul al XV-lea cunoaşte încă de la începutul său generalizarea tipologică a unor produse realizate iniţial în centrele urbane şi prezentînd caracteristicile produsului de serie, destinat vînzării. Şi cum, deşi nu este unicul domeniu de activitate care poate sluji la exemplificări, olăria este considerată a exprima cel mai bine procesul amintit, ne vom referi şi noi la ea. Fără să intrăm în detalii inutile, vom aminti aici doar constatarea că în Moldova începutul secolului al XV-lea se caracterizează printr-o foarte rapidă generalizare a unor forme de vase care, în ultimul deceniu al veacului precedent, erau caracteristice olăriei orăşeneşti, generalizarea mergînd pînă la repetarea unui decor simplificat şi redus la cîteva caneluri puţin adînci pe umărul vaselor. Important, înainte de toate, prin faptul că vădeşte folosirea unei tehnici mult îmbunătăţite sub toate aspectele (prepararea pastei, folosirea roatei rapide, metode de ardere), fenomenul se accentuează înspre mijlocul secolului al XV-lea, ajungîndu-se ca în a doua jumătate a lui deosebirea unor ,,importuri'' orăşeneşti de produsele realizate în sate să fie foarte greu de făcut [57]. Cum în sensul celor de mai sus pledează destul de numeroase descoperiri, ne mulţumim aici să amintim doar cîteva, poate numai fiindcă sînt mai semnificative decît altele : Hlincea-Iaşi, Udeşti [58]-Suceava, Bîrlad, Berchişeşti. O situaţie specială, dar numai sub raport cronologic, o prezintă Ţara Românească, unde fenomenul generalizării unor tehnici şi forme se petrece încă din secolul al XIV-lea [59], fără însă să lipsească exemple şi din secolul următor privind influenţa producţiei orăşeneşti asupra celei rurale.

[57] De cele mai multe ori, identificarea producţiei locale este uşurată de împrejurarea că meşteşugarii săteşti vădesc anume neîndemînări în arderea vaselor, aceasta fiind incompletă şi neuniformă pe toată grosimea peretelui.

[58] Pentru anume particularităţi ale producţiei din acest sat. cf. M. D. Matei şi Al. Rădulescu, StMatSuceava, Istorie, 3, 1973, p. 280—287 şi mai ales fig. 13—15.

[59] N. Constantinescu (SCIV, 15, 1964, 1, p. 103—112) semnalează existenţa în aşezarea rurală de pe Mostiştea a unui cuptor evoluat de ars vase, cuptor prevăzut cu grătar orizontal. Aceasta înseamnă că olarul care îl utiliza, pe lîngă că avea obişnuinţa unor tehnici superioare, desfăşura o activitate destinată satisfacerii unor cereri de consum permanente.

https://biblioteca-digitala.ro

Dacă necesităţile de consum ale vieţii zilnice au impus dezvoltarea producţiei de mărfuri la sate, precum şi îmbunătăţirea continuă a calităţii produselor, este de cel mai mare interes să amintim şi o altă observaţie ce se degajă din analiza materialului arheologic existent : aceleaşi necesităţi, ca şi specificul vieţii rurale au restrîns şi limitat varietatea producţiei, afectînd prin aceasta însuşi procesul de adîncire a specializării meşteşugului, în cadrul fiecărei ramuri specializate. În acest sens, dintre toate exemplele care ar putea fi invocate tot olăria este aceea care ne oferă unul : este binecunoscut că a doua jumătate a secolului al XV-lea cunoaşte adîncire fără precedent a specializării, concretizată prin desprinderea din meşteşugul de bază a unor activităţi desfăşurate pe o singură linie de producţie. În această vreme anume devine sigură existenţa unor specialişti în producerea de olane, concomitent cu a olarilor care realizează o foarte variată gamă de cahle etc. Aceasta este însă o realitate specifică urbană, în lumea satelor neexistînd, cel puţin pînă în secolul al XVI-lea inclusiv, dovezi că s-ar fi realizat produse similare, produse de a căror necesitate curentă în viaţa satelor existînd dealtfel serioase motive să ne îndoim. Dealtfel, decurgînd din aceasta apare tot mai insistentă nevoia de a ne întreba dacă realizarea ceramicii smălţuite în sate nu ar trebui privită cu aceeaşi prudenţă, în lumina documentării actuale [60].

Sugestiile de mai sus s-au întemeiat pe analiza făcută de numeroşi specialişti a materialelor arheologice descoperite în tot mai mare număr în anii din urmă, cercetările noastre personale nefiind, în acest ansamblu, de cea mai mică importanţă. Toate descoperirile arheologice au darul să confirme existenţa unei destul de înfloritoare producţii meşteşugăreşti în satele din secolul al XV-lea [61], dar, pentru moment, sîntem cu totul lipsiţi de posibilitatea de a şti, pe temeiuri arheologice, în ce măsură o astfel de activitate putea depăşi media nivelului de consum al comunităţii săteşti căreia i se destina [62]. Este de aceea, de cel mai mare interes, pentru că vine în completarea datelor arheologice, existenţa unor menţiuni documentare despre *capacitatea* unor meşteşugari săteşti de a produce şi pentru vînzarea *în afara* satului lor. Importante, înainte de toate, pentru faptul că nu conţin formulări care să lase impresia că *practica* menţionată *ar fi excepţională*, actele la care ne referim şi de felul cărora nu ne îndoim că

---

[60] N. Constantinescu (*Coconi, Un sat din Cîmpia Română în epoca lui Mircea cel Bătrîn*, Bucureşti, 1972, p. 144) se îndoieşte de producerea ei în satul de pe valea Mostiştei. În ceea ce ne priveşte, nu am descoperit nici un indiciu de producere a ceramicii smălţuite în satele pe care le-am cercetat, fie şi parţial, pînă în prezent în Moldova : Udeşti, Berchişeşti, Liteni (pe Şomuzul Mare).

[61] Nu trebuie omis însă, în aprecierea realităţii amintite, faptul că specializarea produsă în mediul rural în anumite meşteşuguri de bază (printre care metalurgia ar trebui să joace un rol important) s-a produs inegal, ceea ce a limitat considerabil volumul producţiei finite cu caracter de marfă. În acest sens, o observaţie făcută de P. I. Panait la Străuleşti-Măicăneşti, potrivit căreia acelaşi meşteşugar se ocupa de prelucrarea fierului, concomitent cu producerea unor obiecte de aramă sau din bronz capătă o semnificaţie aparte (P. I. Panait, Cercetări arheologice în Bucureşti, 2, 1965, p. 207). Aceasta fără să mai vorbim de faptul că descoperirile arheologice nu exclud nici chiar efectuarea, în acelaşi atelier, a reducerii minereului şi a prelucrării metalului (*ibidem*). Se cunosc însă şi cazuri de specializare mai timpurie a producţiei, cum este cazul cunoscut din aşezarea de la Coconi (N. Constantinescu, *Coconi*, p. 149).

[62] În acest sens, Şt. Pascu opinează : ,,Satul dădea oraşului o parte foarte mică din produsele sale, consumînd el însuşi cea mai mare parte din producţia sa'' (*Meşteşugurile din Transilvania pînă în secolul al XVI-lea*, Bucureşti, 1954, p. 34).

https://biblioteca-digitala.ro

vor mai fi existat și altele, par să vină și în sprijinul opiniei că anume spre mijlocul și în a doua jumătate a secolului al XV-lea în unele sate se ajunsese la realizarea unei producții meșteșugărești care depășea nevoile de consum ale acestora. În acest sens, scutirea în 1466 de *vama pentru oale* a țăranilor din satul Negoești al mitropolitului Tarasie din Roman [63], ca și precizarea că acestea puteau fi vîndute oriunde în Țara Moldovei, confirmă caracterul de *marfă* pe care îl aveau respectivele produse, limitînd, în același timp, eventualitatea ca ea să aibă un caracter întîmplător sau de unicat. O confirmare ar putea și ar părea să se afle chiar într-un document din 1453, tot din Moldova, în care, printre libertățile pe care le-ar avea locuitorii unui sat pe care l-ar întemeia mănăstirea lui Jatco din marginea Sucevei ar fi și aceea că ei să-și vîndă *marfa* prin tîrguri și prin sate [64].

Negreșit, sub raport economic, în secolul al XV-lea, orașele și satele din Țările Române au stabilit legături cu mult mai complexe decît acelea ce putuseră exista între ele în veacul precedent. Componente esențiale ale ansamblului reprezentat de viața economică a Țării Românești și a Moldovei, orașele și satele s-au aflat tot mai mult în relații complementare. Chiar dacă împrejurările politice binecunoscute în care s-au dezvoltat cele două state n-au permis evoluția deplină a orașelor noastre medievale pînă la încununarea lor cu libertățile către care au aspirat toate comunitățile urbane medievale, aceasta nu a împiedicat economia urbană să exercite un rol puternic asupra satelor. Intensificarea schimburilor pe plan intern a avut ca primă urmare considerabila lărgire a zonelor de influență a orașelor în secolul al XV-lea. Vehicularea fără bariere de netrecut a mărfurilor a făcut ca, *sub influența orașelor*, însăși producția din mediul sătesc să aibă de cîștigat pe multiple planuri. Dar, dincolo de realitățile menționate, încă una se impune atenției, ea depășind cu mult cadrul tematic al rîndurilor de față : *sub influența culturii orășenești, se grăbește procesul formării culturii românești medievale*, în secolul al XV-lea dispărînd cu desăvîrșire deosebirile zonale, din cuprinsul aceleiași țări.

În sfîrșit, o ultimă constatare : chiar dacă, în tot cursul evului mediu, orașul nu a încetat să fie beneficiarul principal al relațiilor economice cu satul, acesta din urmă a primit el însuși un serios impuls în anume domenii de activitate, în urma intensificării legăturilor sale cu orașul. Și cum producția meșteșugărească a avut în primul rînd de cîștigat nu se poate spune, în nici un caz, că beneficiul a fost de minimă importanță.

QUELQUES REMARQUES SUR LES RAPPORTS ÉCONOMIQUES DES VILLES MÉDIÉVALES AVEC LES VILLAGES DE LEURS ENVIRONS (RÉALITÉS DE VALACHIE ET MOLDAVIE)

(RÉSUMÉ)

Au fur et à mesure des progrès de la recherche archéologique ayant pour objet les agglomérations rurales médiévales, l'étude d'une large gamme de problèmes liés à la vie économique du village médiéval est

[63] DIR, A. Moldova (sec. XIV—XV), p. 343.
[64] *Ibidem*, p. 260—261.

https://biblioteca-digitala.ro

devenue non seulement possible, mais même nécessaire. Parmi ces problèmes, une place importante revient à celui des rapports économiques des villes médiévales avec les villages épanouis dans leurs environs. Cette sorte de recherche se trouve d'ailleurs facilitée du fait que déjà depuis longtemps les villes médiévales de Valachie et de Moldavie ont constitué un but d'intenses investigations archéologiques, assurant un matériel documentaire abondant en la matière.

Différentes études soulignent le fait de l'importance des *critères territoriaux et chronologiques* pour l'approfondissement de ce problème. Aussi, l'auteur attire-t-il l'attention sur le besoin de tenir compte du milieu géographique lorsqu'il s'agit d'établir la nature, les effets et l'intensité des rapports susmentionnés. Il convient, en effet, de savoir dans quelle mesure le milieu géographique favorise les rapports économiques suivis d'une ville avec les villages plus ou moins éloignés d'elle. Son emplacement dans la plaine équivaut à un trafic plus facile sur de longues distances. Une zone collinaire ou montagneuse implique l'échange des marchandises limité sur un rayon de quelques kilomètres à peine. D'où l'impératif d'une analyse rigoureuse des conditions spécifiques à chaque cas.

Par ailleurs, le critère chronologique lui aussi ne saurait être négligé sans le risque d'aboutir à des conclusions douteuses en ce qui concerne le processus du développement économique de la ville. C'est pourquoi l'auteur précise deux grandes étapes justement en fonction de ce critère, étapes qui comportent chacune son propre contenu économique, mais inscrites dans des limites qui ne dépassent pas le XVIe siècle.

Dans la première étape, les rapports de la ville avec les villages de ses environs sont illustrés seulement par la distribution des marchandises de provenance citadine dans le milieu rural. Pendant cette étape, la production rurale ne manifeste aucune modification traduisant une influence de la ville sur le village.

On peut considérer que la seconde étape commence par l'épanouissement de l'artisanat urbain. Sur le plan chronologique elle coïncide avec les premières décennies du XVe siècle. À cette époque, l'arrivée des marchandises citadines dans le milieu rural s'accompagne d'un phénomène évident, à savoir leur visible influence sur l'artisanat villageois. Cette influence se traduit tant sur le plan de la qualité, que — et surtout — par la diversification de la production artisanale villageoise. Celle-ci atteste les efforts des artisans campagnards d'imiter les produits citadins. Même si la poterie offre l'illustration la plus éloquente en ce sens, les autres domaines de la production spécialisée (travail des métaux, orfévrerie, etc.) ne sont eux non plus avares de cette sorte de témoignages — bien que plus difficiles à saisir. De toute façon, le phénomène en question se manifeste amplement au XVe siècle, en même temps que le processus de diversification à la suite duquel les métiers de base donnent sans cesse naissance à de nouvelles branches de production indépendante.

Par suite et grâce à de tels rapports, la production artisanale de la campagne se développe tant au courant du XVe siècle que les documents écrits du temps attestent l'existence d'un nombre de villages ayant obtenu la permission expresse du pouvoir princier de vendre leurs *propres* produits

https://biblioteca-digitala.ro

artisanaux dans tout le pays. C'est la meilleure preuve d'une production artisanale dépassant de beaucoup les besoins courants et les possibilités de consommation des habitants de ces villages.

Mais, les suites heureuses de ce rythme soutenu des rapports économiques entre les villes et la campagne au moyen âge ne devaient pas se borner au seul domaine de la production artisanale. En effet, au point de vue de l'histoire roumaine en général, l'une des plus importantes conséquences de cet état des choses fut qu'il contribua pour une bonne part à la formation de la culture matérielle roumaine d'époque médiévale de caractère unitaire, dans les deux pays, la Valachie et la Moldavie.

https://biblioteca-digitala.ro

DATE NOI CU PRIVIRE LA ROMANIZAREA MUNTENIEI

DE

GH. BICHIR

Așezarea de la Mătăsaru (jud. Dîmbovița), situată în partea de nord a Cîmpiei Române, și-a căpătat un loc binemeritat în literatura de specialitate, deoarece aici s-au identificat pentru prima dată în cadrul culturii Militari-Chilia două niveluri de locuire, iar observațiile arheologice făcute în teren și materialele descoperite au permis coborîrea datării culturii de la a doua jumătate a secolului al III-lea (dată acceptată de toți cercetătorii pînă la efectuarea săpăturilor de la Mătăsaru) la mijlocul secolului al II-lea [1].

Pe baza monedelor de argint și bronz, a fibulelor și a altor piese, primul nivel de locuire (notat de noi cu Mătăsaru III_1)[2] se datează în a doua jumătate a secolului al II-lea și în prima parte a secolului următor, iar cel de-al doilea nivel (Mătăsaru III_2) de la mijlocul secolului al III-lea, pînă la începutul secolului al IV-lea [3].

Încă de la primele campanii de săpături făcute la Mătăsaru, subliniam faptul că „majoritatea formelor ceramice sînt contaminate de influența romană"[4] și semnalam frecvența „ceramicii zgrunțuroase, lucrată la roată, în tehnică provincial romană, de tipul celei întîlnite în așezările din Dacia romană"[5]. De asemenea, arătam că obiectele de metal găsite aici sînt în cea mai mare parte de proveniență romană, fapt ce denotă că influența romană a fost foarte puternică [6].

Continuarea cercetărilor de la Mătăsaru și efectuarea, tot de autorul rîndurilor de față, a unor noi săpături la Maldăr, Scornicești, Vulturești (toate în jud. Olt) și Udeni (jud. Teleorman), ca și studiul general al culturii Militari-Chilia, ne-au determinat și pe noi să susținem, pe bază de dovezi arheologice, romanizarea Munteniei [7], proces ce a început probabil încă din vremea împăratului Traian (anii 101—117), cînd Muntenia făcea

---

[1] Cf. Gh. Bichir, Eug. Popescu, StComPitești, 1, 1968, p. 85—95; Gh. Bichir, *Thraco-Dacica*, București, 1976, p. 300—304. Pentru situația culturii Militari-Chilia pînă în anul 1962, cînd au început săpăturile de la Mătăsaru, cf. Sebastian Morintz, Dacia, N.S., 5, 1961, p. 395—414.

[2] Pentru stratigrafia și numerotarea straturilor de cultură de la Mătăsaru, vezi Gh. Bichir și Eug. Popescu, Materiale, 9, 1970, p. 271—279.

[3] Idem, StComPitești, 1, 1968, p. 91—92; Gh. Bichir, *op. cit.*, p. 300—301.

[4] Cf. Gh. Bichir, SCIV, 16, 1965, 4, p. 692.

[5] *Ibidem.*

[6] *Ibidem.*

[7] Idem, *Thraco-Dacica*, p. 300—304.

SCIVA, tomul 29, nr. 3, București, iulie—septembrie 1978, p. 385—395

https://biblioteca-digitala.ro

parte din Moesia Inferior [8]. E drept că marea majoritate a materialelor de care dispunem se referă mai mult la vestul și centrul Munteniei.

Săpăturile arheologice pe care le-am efectuat în anul 1977 la Mătăsaru vin să întărească această teză. Astfel, pe lîngă alte materiale ce atestă puternica influență romană s-au descoperit, în nivelul de locuire mai vechi

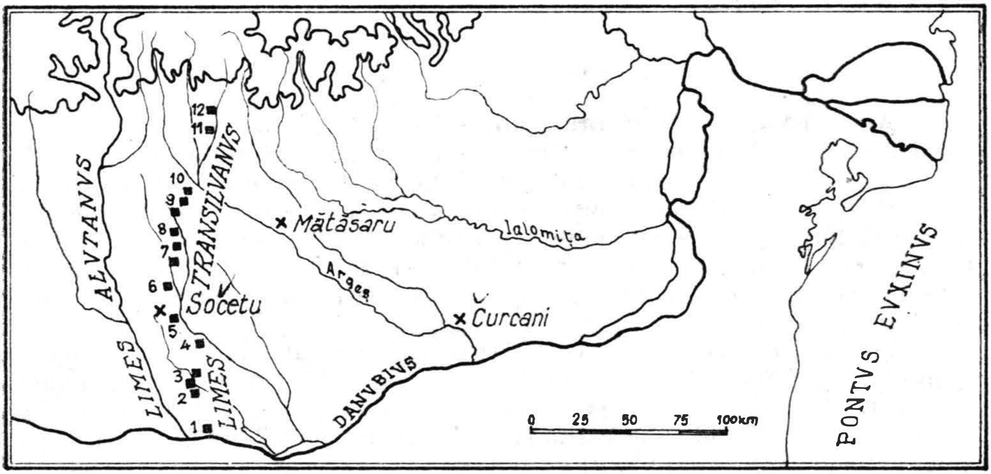

Fig. 1. Harta Munteniei cu localitățile în care s-au descoperit fragmente ceramice cu inscripții. 1—12 castre; 5 Gresia.

(Mătăsaru III_1), două fragmente ceramice cu inscripții, ce provin din vase lucrate la roată, de autentică factură dacică, atît în ceea ce privește pasta și tehnica de lucru, cît și forma.

Pe fiecare fragment se păstrează cîte trei litere de caracter latin ce provin din cuvinte a căror întregire este greu de făcut.

1. *Fragment provenind dintr-o căniță*, lucrată la roată din pastă fină, arsă la cenușiu, avînd exteriorul acoperit cu un slip de nuanță mai închisă decît partea interioară a peretelui. Fragmentul arată că buza căniței era înclinată în afară, iar gîtul marcat de un prag (fig. 2a; 5/1). Dimensiunile ciobului sînt: înălțimea = 0,035 m; lățimea = 0,045 m, iar grosimea peretelui de 0,004 m.

Inscripția, a cărei bază este ruptă din vechime, constă din trei litere latine = *RAT* sau *BAT*, incizate după arderea vasului; înălțimea actuală a literelor este de 0,009 m. Fragmentul a fost descoperit în zona mai intens locuită a așezării (S. XXV, caroul 5, la —0,45 m) împreună cu o monedă de argint (bine conservată și lizibilă) de la Geta (209—212), fapt ce-i asigură datarea în prima jumătate a secolului al III-lea.

2. *Fragment de la umărul unui vas* cu corpul bitronconic, lucrat la roată din pastă fină, cu paiete de mică în compoziție, ars la cenușiu des-

---

[8] Deși nu dispuneau de o documentare arheologică suficientă, romanizarea Munteniei, a fost susținută și de alți cercetători: vezi M. Comșa, NÉH, 3, 1965, p. 24 și urm.; D. Tudor, Apulum, 12, 1974, p. 110—117; D. Berciu, *Daco-Romania*, Edit. Nagel, Génève, 1976, p. 105—106. Vezi și părerile lui R. Vulpe, Dacia, N.S., 5, 1961, p. 365—393 și Gh. Ștefan, Dacia, N.S., 12, 1968, p. 348—349.

https://biblioteca-digitala.ro

chis. Dimensiunile lui sînt : înălţimea = 0,064 m ; lăţimea = 0,05 m, iar grosimea peretelui de 0,009 m.

Ciobul, rupt din vechime, păstrează pe el trei litere latine — *NVS* —, incizate tot după arderea vasului (fig. 2b ; 5/2). La baza inscripţiei se observă o canelură uşor reliefată, lucru cunoscut pe vasele de acest tip [9].

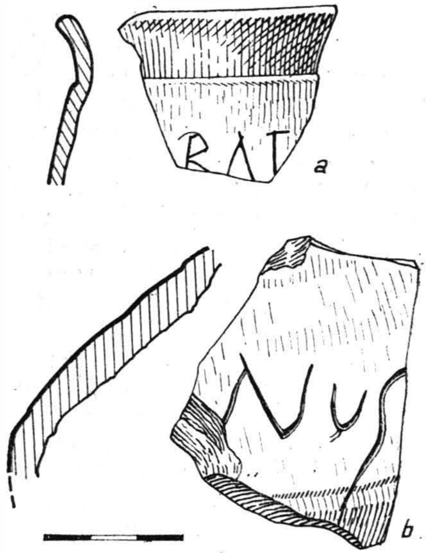

Fig. 2. Mătăsaru (jud. Dîmboviţa). Cioburile cu inscripţii.

Literele sînt inegale ca mărime, înălţimea lor variind între 0,011 m (*V*), 0,015 m (*N*) şi 0,025 (*S*).

Particula *NVS* ar putea proveni dintr-un nume ca ***Iulianus***, ***Aelianus*** sau ***Silvanus*** ca pe „farfuria" de la Socetu (fig. 4 ; 5/4). Desigur, cuvinte care să aibă în componenţa lor particula *NVS* sînt multe şi nu este cazul să insistăm asupra lor. Ciobul a fost descoperit (ca şi cel precedent) în aceeaşi zonă a aşezării şi în aceeaşi secţiune (SXXV), dar în alt carou (14), la —0,40 m.

Comparînd cele două fragmente de inscripţii constatăm că cea de pe „căniţă" a fost mai îngrijit realizată, iar grafia literelor arată că ele au fost executate de persoane diferite. Chiar dacă nu este posibil să întregim cele două cuvinte, care ar putea indica fie pe proprietarul vasului, fie conţinutul lor, important este faptul că vasele au fost lucrate în aşezare, de meşteri locali, iar inscripţiile au fost făcute după arderea vaselor, probabil de proprietarii lor. Acest lucru arată că în aşezarea de la Mătăsaru, situată la circa 50 km est de limes-ul transalutan (fig. 1), existau oameni care ştiau să scrie latineşte.

Fragmente ceramice cu inscripţii s-au mai găsit pe teritoriul Munteniei la Curcani (jud. Ilfov) şi Socetu (jud. Teleorman), în ambele locuri fiind vorba de descoperiri fortuite. Întrucît nu sîntem de acord cu datarea propusă de cercetătorii care le-au publicat şi lipsesc unele precizări de ordin tehnic sau de altă natură care să ne permită să ştim clar în ce măsură

[9] Cf. Margareta Constantiniu, Bucureşti, 7, 1969, p. 17, fig. 2/1.

https://biblioteca-digitala.ro

avem de-a face cu produse romane de import sau cu vase de tip provincial roman, lucrate pe teritoriul Munteniei, le vom discuta și pe acestea.

Curcani, jud. Ilfov. Pe teritoriul comunei, în punctul Sălcioara, au fost descoperite în anul 1963, cu prilejul desfundării terenului pentru plantat vie, vestigii arheologice aparținînd neoliticului (culturii Boian), epocii bronzului, primei și celei de-a doua epoci a fierului, secolului al IV-lea e.n. și secolelor IX—X e.n.[10].

Din întregul material descoperit, autorii selectează și publică o cană și un fragment de vas cu inscripție, pe care le atribuie secolului al IV-lea e.n.[11], datare acceptată și de alți cercetători [12].

Fragmentul cu inscripție provine dintr-un castronaș, lucrat la roată, din pastă fină, ce conține paiete de mică și este ars la roșu-cărămiziu. Forma văsuțului a fost bitronconică avînd partea de maximă bombare rotunjită. Buza este îngroșată în exterior și la baza ei se află o canelură falsă, neglijent realizată, astfel încît nici lărgimea „canelurii" și nici înălțimea buzei nu sînt uniforme. Buza este știrbită și părți din exteriorul peretelui sînt așchiate (rănite) din vechime, iar într-un singur loc și din timpul descoperirii (fig. 3a ; 5/3).

În partea superioară a castronașului, pe umăr, se află inscripția *MITIS* (fig. 3a ; 5/3), care a fost incizată după arderea și folosirea vasului. Așa se explică faptul că hasta dreaptă a lui *M* și parte din litera *S* suprapun două așchieri (răniri) ale peretelui vasului, lucru ce nu se constată la inscripțiile de la Mătăsaru. Înălțimea literelor variază între 0,013 și 0,015m.

Castronașul aparține categoriei ceramicii provincial-romane și el a putut fi lucrat fie în așezarea de la Sălcioara, fie în altă așezare din jur, ținînd seama atît de aspectul general al ciobului (nu provine din import), cît și de faptul că asemenea profile se cunosc în cadrul culturii Militari-Chilia la Maldăr (jud. Olt), București—Străulești etc.[13]. Datarea castronașului în secolul al III-lea este susținută și de cana cu care a fost găsit (fig. 3b ; 5/5).

Cana este lucrată la roată, din pastă fină (avînd în compoziția ei și rare paiete de mică), arsă la cenușiu deschis. Ea are forma globulară cu buza înclinată în afară și fundul inelar. Toarta, cu canelură mediană largă este prinsă (asimetric) de gît și diametrul maxim. Sub buză se află o nervură în relief, iar deasupra perimetrului de maximă bombare, un prag (fig. 3b ; 5/5). Sînt indicii (în partea dreaptă a torții) că pe gît și umăr cănița a fost ornamentată cu benzi de linii verticale executate în tehnica lustruirii, dar urmele lor abia se mai disting (fig. 3b). Prin pastă, tehnică de lucru și ardere, ca și prin formă, cana este dacică [14] și se datează în secolul al III-lea, judecînd după unele detalii de profil. Că ea nu aparține secolului

---

[10] Cf. B. Mitrea și Const. Deculescu, SCIV, 17, 1966, 3, p. 542—544.

[11] *Ibidem*, p. 543—544, 548 cu fig. 4 și 5.

[12] M. Comșa, NÉH, 3, 1965, p. 30; D. Berciu, *op. cit.*, p. 105, idem, RevIst, 28, 1975, 8, p. 1164; Em. Popescu, *Inscripțiile grecești și latine din secolele IV—XIII descoperite în România*, București, 1976, p. 399.

[13] Material inedit provenind din săpăturile autorului (Maldăr) și ale Margaretei Constantiniu (București-Străulești), căreia îi mulțumim pentru informațiile date.

[14] Gh. Bichir, *Cultura carpică*, București, 1973, pl. CXXXI/1 ; idem, *Archaeology and History of the Carpi*, part II, Oxford, 1976, pl. CXXVI/3 ; pl. CXXVII/1—2 ; pl. CXXIX/1—2 ; pl. CXXXI/1. Notăm că autorii cînd o descriu spun că este specifică secolelor III—IV (Cf. B. Mitrea și Const. Deculescu, *op. cit.*, p. 544).

https://biblioteca-digitala.ro

al IV-lea o arată şi descoperirile de la Curcani, unde într-un mormînt de înhumaţie de tip Sîntana de Mureş-Cerneahov (identificat în vatra satului)[15] s-a găsit o cană (tipică acestei vremi) care se deosebeşte de prima nu numai prin detaliile de profil, ci şi prin textura pastei.

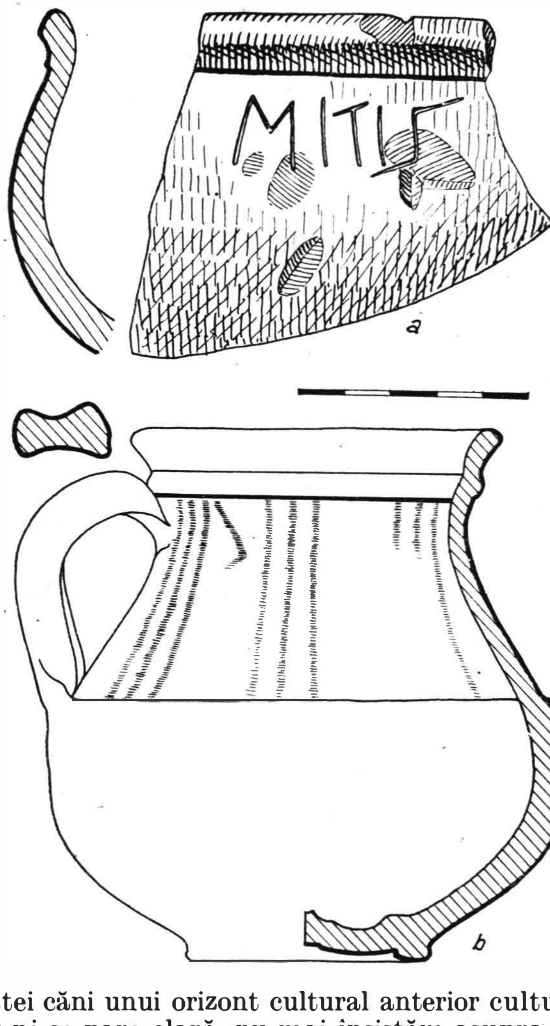

Fig. 3. Curcani — Sălcioara (jud. Ilfov). a Ciobul cu inscripţie; b cana de tip dacic descoperită împreună cu inscripţia.

Întrucît atribuirea acestei căni unui orizont cultural anterior culturii Sîntana de Mureş-Cerneahov ni se pare clară, nu mai insistăm asupra ei. Fără a putea nega existenţa unei aşezări de tip Sîntana de Mureş-Cerneahov la Curcani, în punctul Sălcioara, noi presupunem existenţa aici şi a unei aşezări de tip Militari-Chilia din secolul al III-lea, al cărei material, din lipsă de săpături sistematice, a fost atribuit fie La Tène-ului geto-dacic, fie secolului al IV-lea.

Dealtfel, existenţa unei întinse aşezări de tip Sîntana de Mureş-Cerneahov (datată şi cu monede) pe actuala vatră a satului Curcani, la mică

[15] B. Mitrea şi Const. Deculescu, *op. cit.*, p. 539, fig. 2/3.

https://biblioteca-digitala.ro

distanţă de Sălcioara [16], ar părea să indice că în locul unde s-a descoperit cana şi ciobul cu inscripţie nu mai putea exista o a doua aşezare de acest tip. Reţinem şi faptul că în scurta prezentare pe care o fac, cei doi autori nu vorbesc (şi nici nu ilustrează) de material specific culturii Sîntana de Mureş-Cerneahov în punctul Sălcioara [17].

Rămîne ca cercetările viitoare să aducă noi precizări în această problemă, deoarece teoretic pot exista ambele aşezări, întrucît prezenţa pe acelaşi loc a unor complexe aparţinînd dacilor liberi şi culturii Sîntana de Mureş-Cerneahov este bine documentată la Poieneşti (jud. Vaslui)[18], Vîrtişcoi (jud. Vrancea)[19], Bălteni (jud. Buzău)[20] etc.

Socetu, com. Stejaru, jud. Teleorman. Pe teritoriul satului Socetu s-au descoperit în 1968, cu ocazia muncilor agricole, o serie de vestigii arheologice printre care şi un fund de vas cu inscripţie [21]. Din datele tehnice furnizate de cercetătorii care l-au publicat, nu reiese clar dacă este vorba de un vas roman de bună calitate, ce a putut ajunge aici pe calea schimbului (import), lucru care erai îndemnat a crede şi datorită aspectului inscripţiei, ce arată că cel care a realizat-o era obişnuit cu scrisul, sau de un vas lucrat pe loc, în tehnică provincial romană. Întrucît am văzut originalul păstrat în depozitul Muzeului „Răscoala din 1907", din Roşiorii de Vede, ne permitem să-i dăm şi descrierea:

Fund provenind de la o farfurie, lucrată din pastă nisipoasă (ce conţine paiete de mică) arsă la cenuşiu, cu reflexe gălbui-castanii pe faţa exterioară, iar pe cea interioară, unde se află inscripţia, în dreptul rîndurilor 1—4, păstrează puternice urme de fum, ce acoperă şi spărtura marginii, fapt ce arată că după spargere piesa a fost în contact cu focul.

Fundul vasului, uşor concav, cu diametrul de 0,143 m, păstrează urmele sforii cu ajutorul căreia a fost desprins de pe discul roţii. „Farfuria" aparţine speciei ceramice provincial romane, de uz comun, ce se producea şi în atelierele de olărie din cadrul unor aşezări de tip Militari-Chilia, aşa cum arată descoperirile de la Maldăr (jud. Olt)[22]. Faptul că inscripţia se află pe faţa interioară arată că peretele farfuriei nu putea fi prea înalt [23].

Spre deosebire de Mătăsaru şi Curcani inscripţia de la Socetu a fost realizată în pasta moale, înainte de arderea vasului de către meşterul olar şi nu de proprietarii vaselor ca în cazurile mai sus amintite.

Textul inscripţiei este următorul:

AVRELI(V?)S SILVAN(V?)S FECIT PATAELAM BONAM — „Aurelius Silvanus a făcut (această) farfurie bună" (fig. 4; 5/4). Înălţimea lite-

---

[16] *Ibidem*, p. 537—548, cu planul de la fig. 1.

[17] *Ibidem*, p. 542—544.

[18] Cf. pentru stratigrafia de acolo, Gh. Bichir, SCIV, 12, 1961, p. 263—264, 269—271; idem, *Cultura carpică*, p. 14; idem, *Archaeology and History of the Carpi*, part I, Oxford, 1976, p. 3.

[19] Idem, Danubius, 1, 1967, p. 116.

[20] Idem, SCIV, 16, 1965, 4, p. 686; idem, Dacia, N.S., 11, 1967, p. 184.

[21] Cf. Zoe Voivozeanu, Petre Voivozeanu, RevMuz, 6, 1970, p. 530 şi Em. Popescu, *op. cit.*, p. 398.

[22] Descoperirile de la Maldăr vor fi valorificate în monografia (dedicată dacilor liberi) ce o avem în pregătire.

[23] Vezi diverse variante de farfurii la Gh. Popilian, *Ceramica romană din Oltenia*, Craiova, 1976, pl. LXVIII, LXIX, LXXI.

https://biblioteca-digitala.ro

relor variază între 0,011 și 0,014 m. Em. Popescu [24] care a studiat inscripția caută să explice lipsa lui *V* din Aurelius și Silvanus ca urmare a sincopării, iar pentru cuvîntul *pataelam* (corect *patellam*), folosirea lui *ae* în loc de *e*, scriere inversă, arată că diftongul *ae* se citea *e*; *l* a căzut ca urmare a fenomenului de simplificare a geminatelor, lucru constatat

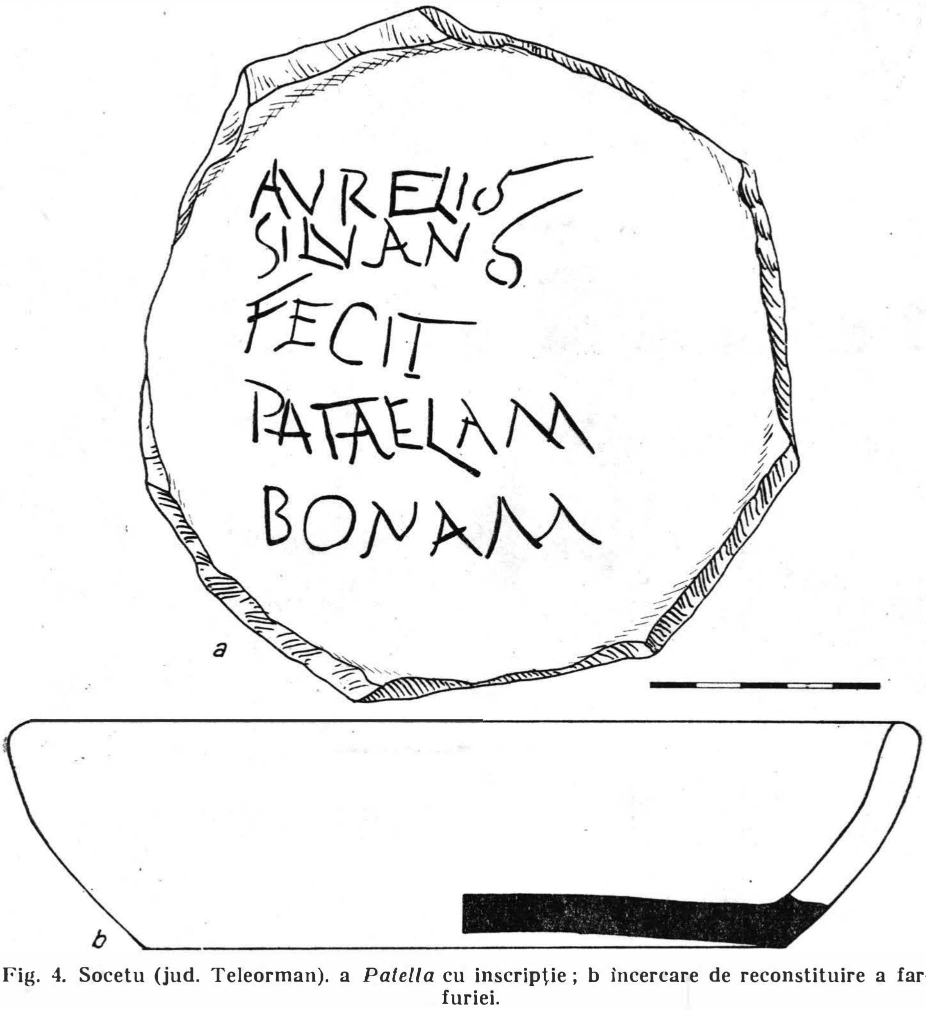

Fig. 4. Socetu (jud. Teleorman). a *Patella* cu inscripție ; b încercare de reconstituire a farfuriei.

și în alte inscripții din Dacia și Scythia Minor [25]. Dacă pentru cuvîntul *patellam* interpretarea lui Em. Popescu pare plauzibilă, în măsura în care nu excludem și unele „greșeli" explicabile la un olar, în schimb, pentru *V* s-ar găsi poate și o altă explicație, pornind de la observația că litera *S* de la sfîrșitul rîndurilor 1 și 2 este incizată altfel decît cea de la începutul

[24] Em. Popescu, *op. cit.*, p. 398.
[25] *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 5. 1—4 Fragmente ceramice cu inscripție; 5 cană de tip daco-carpic. 1, 2 Mătăsaru; 3, 5 Curcani; 4 Socetu.

https://biblioteca-digitala.ro

rîndului 2 (fig. 4 ; 5/4) și în această situație s-ar putea să fie vorba chiar de o ligatură $V + S$[26].

În ceea ce privește datarea notăm că primii editori au atribuit-o secolelor II—III e.n. [27], iar alții secolului al IV-lea [28]. Noi înclinăm s-o datăm în prima jumătate a secolului al III-lea [29], fără a exclude posibilitatea ca ea să aparțină și celei de-a doua jumătăți a acestui secol. Notăm că inscripția a fost descoperită în cadrul unei așezări din secolul al III-lea, care a fost sondată ulterior de Em. Moscalu [30].

Informația conform căreia inscripția a fost găsită împreună cu ,,două cești dacice''[31] nu corespunde realității, deoarece ,,ceștile'' în discuție, ilustrate de primii autori [32], sînt mai vechi (probabil hallstattiene) și n-au nimic de-a face cu ceștile dacice.

Inscripția de la Socetu ne dă posibilitatea să constatăm că în așezarea de aici, sau în altă așezare din jur, lucra un olar pe care îl chema *Aurelius Silvanus*. În ce măsură este vorba de un dac romanizat ce și-a luat nume roman sau de un veteran care după ce și-a satisfăcut serviciul militar, pe limesul transalutan, s-a stabilit într-o așezare din jur (poate chiar la Socetu), ori de un olar venit din altă parte a imperiului, care s-a instalat aici pentru a-și practica meseria alături de meșterii autohtoni, este greu de precizat. Important este faptul că el își practica meseria într-o așezare din Muntenia, trăind alături de populația autohtonă, care trebuie presupus că știa să vorbească latinește, deoarece și la Mătăsaru și la Curcani, ca și la Socetu, s-au descoperit documente care arată că în cadrul așezărilor respective existau oameni care știau să scrie latinește. Cercetările arheologice au dovedit că alfabetul latin era cunoscut în centrele mai importante geto-dacice încă de la sfîrșitul secolului I î.e.n.[33].

Fragmentele ceramice cu inscripție, alături de alte materiale descoperite în complexele de tip Militari-Chilia, atît la vest, cît și la est de limesul transalutan, arată că populația dacică din această regiune, temporar stăpînită de imperiu și continuu supravegheată, se afla în plin proces de romanizare.

NOUVELLES DONNÉES CONCERNANT LA ROMANISATION DE LA VALACHIE

(RÉSUMÉ)

L'auteur publie deux fragments céramiques portant des traces d'inscriptions trouvés à Mătăsaru (dép. de Dîmbovița), en étudiant dans le même ordre d'idées quelques pièces analogues, trouvailles fortuites

---

[26] Așa cum înclină să creadă și Constantin Petolescu, care a văzut inscripția adusă de noi la Institut.

[27] Cf. RevMuz, 6, 1970, p. 530.

[28] D. Berciu, RevIst, 28, 1975, 8, p. 1164 ; idem, *Daco-Romania*, p. 105 ; Em. Popescu, *op. cit.*, p. 398, care acceptă și el aceeași datare, dar citează și părerea lui Em. Moscalu, conform căreia inscripția s-ar data în a doua jumătate a secolului al III-lea.

[29] Cf. Grigore Florescu și Constantin C. Petolescu, *Inscripțiile Daciei romane*, II, București, 1977, p. 14.

[30] Informație primită de la autorul sondajului.

[31] Cf. *supra* n. 21.

[32] Zoe Voivozeanu și Petre Voivozeanu, *op. cit.*, p. 530.

[33] Cf. D. Berciu , SCIV, 24, 1973, 4, p. 611—618.

https://biblioteca-digitala.ro

faites il y a quelque temps à Curcani (dép. d'Ilfov) et à Socetu (dép. de Teleorman) et publiées par d'autres spécialistes, mais lui inspirant quelques remarques précieuses en ce qui concerne l'origine et la datation des exemplaires en question.

Tout d'abord en ce qui concerne les deux fragments de Mătăsaru, ils ont été mis au jour pendant les fouilles de 1977 dans les limites de l'agglomération de type Militari-Chilia, datée des IIe — IIIe siècles de n.è. (cf. les notes 1—3). Ces fragments faisaient partie de pièces d'authentique facture dace, tant au point de vue de la pâte dont elles étaient confectionnées, que sous le rapport de leur technique d'exécution et de cuisson, ainsi que par leur forme. Les deux tessons respectifs appartiennent à la catégorie de la céramique de qualité supérieure, dont la cuisson a été conduite au point de lui faire prendre une teinte grise. Sur chacun sont encore visibles trois caractères latins, incisés après la cuisson.

Il s'agit d'un fragment de cruche (fig. 2a ; 5/1) marqué des lettres *R A T* ou *B A T* (la base de l'inscription étant brisée depuis l'antiquité) et d'un tesson provenant de l'épaule d'un vase-pot qui garde encore la particule *N V S* (fig. 2b ; 5/2) suggérant la syllabe finale de quelque nom dans le genre de Iulianus, Aelianus ou Silvanus, analogue à celui lisible sur la patelle de Socetu (fig. 4 ; 5/4) — bien qu'il puisse être question aussi de n'importe quel nom commun.

Même dans l'impossibilité de restituer les mots dont ces lettres faisaient partie, mots qui pouvaient soit désigner le propriétaire, soit préciser leur contenu, ce qui importe c'est que les vases respectifs ont été confectionnés sur place, par des artisans indigènes. Les inscriptions dont ils sont marqués, faites après cuisson, doivent appartenir probablement à leurs propriétaires. Or ceci montre que dans l'agglomération de Mătăsaru, sise à environ une cinquantaine de kilomètres du *limes Transalutanus* (fig. 1), il y avait des gens sachant écrire en latin.

Passant ensuite aux fragments recueillis à Curcani et à Socetu, l'auteur constate leur appartenance à la céramique de type romain provincial, confectionnée généralement sur place dans les agglomérations de la catégorie Militari-Chilia. Il ne saurait pas s'agir dans leur cas de pièces d'importation. L'inscription du fragment de Curcani — *M I T I S* (fig. 3a ; 5/3) — a été incisée une fois le récipient cuit et utilisé. Celle du fragment de Socetu, tracée dans la pâte encore crue (avant la cuisson, donc) parle du potier qui l'a exécuté : AVRELI(V?)S SILVAN(V?)S FECIT PATAELAM BONAM (fig. 4 ; 5/4) — « Aurélien Silvain a fait (ce) plat bon ».

Les inscriptions de Mătăsaru sont datées avec certitude de la première moitié du IIIe siècle. C'est à cette même époque qu'appartient aussi selon toute probabilité l'inscription de Socetu, que certains spécialistes datent cependant tantôt des IIe—IIIe siècles de n.è., tantôt du IVe siècle. Toutefois, on a localisé à Socetu une agglomération du IIIe siècle. L'inscription de Curcani est datée elle aussi du IIIe siècle (il s'agit de l'inscription trouvée avec la cruche dace, fig. 3b ; 5/5) et non du IVe siècle, comme l'ont pensé tous ceux qui s'en sont occupés jusqu'à présent (cf. notes 11—12). Suivant l'auteur, à Curcani-Sălcioara existait une agglomération de type Militari-Chilia et non Sîntana de Mureş-Tchernéakhov. Ceci entraîne

https://biblioteca-digitala.ro

la remarque que les tessons porteurs d'inscriptions ont été trouvés dans des sites habités par la population indigène (de type Militari-Chilia) et qu'ils doivent être datés du IIIe siècle de n.è. Les « vases » en discussion ont été confectionnés sur place, soit selon la technologie traditionnelle, dace (Mătăsaru), soit dans la manière romaine provinciale (Socetu et Curcani). Les inscriptions dont ils sont marqués prouvent la présence à l'époque en Valachie de gens sachant parler et écrire le latin. Ces inscriptions, ajoutées aux autres vestiges livrés par les ensembles Militari-Chilia, tant à l'ouest qu'à l'est du *limes Transalutanus*, témoignent de ce que la population de cette région — sous la domination passagère de l'Empire et souvent contrôlée par lui — se trouvait en plein processus de romanisation.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. La carte de la Valachie avec les localités ayant livré des fragments céramiques marqués d'inscriptions. 1—2 Camps ; 5 Gresia.

Fig. 2. Mătăsaru (dép. de Dîmbovița). Les tessons à inscriptions.

Fig. 3. Curcani—Sălcioara (dép. d'Ilfov). a Tesson à inscription ; b cruche de type dace trouvée avec l'inscription.

Fig. 4. Socetu (dép. de Teleorman). a « Patelle » à inscription ; b essai de restitution de la patelle.

Fig. 5. 1—4 Tessons à inscriptions ; 5 cruche de type dace. 1—2 Mătăsaru ; à 3, 5 Curcani ; 4 Socetu.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

ASPECTE ŞI PROBLEME PRIVIND ISTORIA VECHE A CHINEI

DE

M. PETRESCU-DÎMBOVIŢA şi SEBASTIAN MORINTZ

Călătoria efectuată în R. P. Chineză, în perioada 16 oct — 16 nov. 1977, ne-a oferit prilejul să cunoaştem multe din realizările arheologiei chineze. Vizitînd oraşele Pekin, Anyan, Loyan, Sian, Nankin, Tan şa, Shanghai şi Canton, precum şi alte localităţi şi puncte de interes arheologic din preajma oraşelor menţionate, am reuşit să ne facem o imagine amplă asupra activităţii arheologice din China. Am vizitat numeroase muzee, staţiuni şi rezervaţii arheologice, am văzut minunate monumente istorice şi am discutat cu numeroşi arheologi chinezi. După eliberare arheologia chineză a cunoscut o mare dezvoltare. Pretutindeni se manifestă grija conducerii de partid şi de stat pentru monumentele istoriei Chinei, începînd cu epoca paleolitică şi sfîrşind cu epoca feudală tîrzie. Modul în care sînt cercetate, conservate şi valorificate din punct de vedere muzeistic monumentele arheologice şi istorice poate fi apreciat ca exemplar.

În cele ce urmează ne vom referi la principalele rezultate la care a ajuns arheologia chineză în cunoaşterea neoliticului, epocii bronzului şi începutului epocii fierului.

Epoca neolitică este precedată de o perioadă caracterizată prin unelte microlitice. Nu se poate preciza în prezent dacă un asemenea utilaj aparţine paleoliticului superior sau unei epoci mezolitice propriu-zise. Microlitele au trăsături specifice. Se remarcă lame foarte mici şi unele de un tip neîntîlnit în Europa. Nu apar forme geometrice. Utilajul microlitic din China prezintă analogii în Vietnam, Coreea şi America de Nord. Centrul genetic al acestor tipuri de unelte microlitice îl reprezintă, după părerea arheologilor chinezi, cîmpia Chinei răsăritene.

Nu este lămurită problema existenţei unui neolitic aceramic deşi unele indicii în acest sens există.

Epoca neolitică din China se caracterizează în primul rind prin ceramică pictată. Cele mai vechi datări pentru neoliticul cu ceramică pictată din China, stabilite pe baza C^{14}, se plasează către sfîrşitul mileniului al V-lea î.e.n. Este evident însă că cele mai vechi aspecte neolitice cu ceramică pictată din China reprezintă stadiul neolitic deja evoluat ce presupune etape anterioare. Citeva descoperiri din estul Chinei atestă şi existenţa unor aspecte neolitice mai vechi caracterizate prin ceramică cu ornament „textil". Ansamblul cultural corespunzător unor asemenea descoperiri nu este încă definit. Cea mai veche descoperire de acest gen făcută la Van Nien datează de la circa 8 920 $\pm$ 240 î.e.n. În neoliticul din China ceramica cu ornament textil are o îndelungată existenţă. Chiar în stadiul avansat al neoliticului cu ceramică pictată nu lipseşte specia mai grosolană cu ornament „textil". Ea se va menţine şi la începutul epocii bronzului. Este lim-

https://biblioteca-digitala.ro

pede că pe un fond neolitic vechi apare și ceramica de calitate superioară ornamentată cu pictură. Cultura reprezentativă a stadiului neolitic cu ceramică pictată este cultura denumită Ian șao după care urmează a doua etapă cu care se încheie în general în regiunile răsăritene neoliticul în China, etapă ilustrată de cultura denumită Lon șan, cînd apar anumite elemente specifice culturii chineze și în epoca bronzului.

Cercetarea științifică a epocii neolitice în China a fost începută de străini. Pînă la eliberare în China a fost identificat doar un număr de peste 200 de așezări neolitice. Datorită avîntului cercetărilor arheologice, de după 1949, în prezent sînt identificate în China aproximativ 6 000 de așezări neolitice. Acestea sînt răspîndite în întreaga Chină cu o frecvență mult mai mare în estul Chinei. Desimea maximă se constată pe cursul mijlociu și inferior al Fluviului Galben (Hoan-ho).

Cercetarea în anii puterii populare a numeroase așezări neolitice a dus la lămurirea multor probleme și în mod special a reușit să dea o imagine de ansamblu a intervalului de timp de la sfîrșitul mileniului al V-lea cînd apar numeroase așezări cu ceramică pictată și pînă la începutul mileniului al II-lea î.e.n., cînd începe epoca bronzului.

Urmărind problemele neoliticului Chinei și îndeosebi ale stadiului cu ceramică pictată, care preocupă de multă vreme pe specialiștii din lumea întreagă, am avut prilejul să cunoaștem direct din expozițiile muzeelor vizitate din zona Fluviului Galben, îndeosebi de la Panp-o, de lîngă orașul Sian, precum și din stațiunea arheologică de la Tahă țun din apropierea orașului Țin țo, aspecte ale neoliticului dintr-o largă regiune de pe cursul mijlociu și inferior al Fluviului Galben. De asemenea, pe baza materialelor din expozițiile muzeelor și din depozitele acestora (Nankin și Shanghai) din zona cursului inferior al fluviului Ian țe, precum și într-o mică măsură din sud-estul Chinei, pînă la orașul Canton, inclusiv, ne-am documentat asupra unor aspecte neolitice înrudite din sud-estul Chinei.

Cultura reprezentativă a neoliticului cu ceramica pictată din zona centrală a Chinei răsăritene și în mod special din bazinul Fluviului Galben este cultura denumită Ian șao, sau într-un dialect regional din părțile sudice ale ariei sale, Nian țo (Nian zo). Cercetări întinse s-au făcut în provinciile Ho nan și Șan și.

Așezările sînt plasate pe marginea traseelor din apropierea apelor, avînd o întindere variabilă între 10 000 și 50 000 m². Depunerile neolitice, urmate de multe ori de altele din epoca bronzului, constituie uneori în sud-estul Chinei adevărate movile artificiale, asemănătoare *tell*-urilor din Orientul apropiat sau din sud-estul Europei. Interesant este faptul că denumirea *tanzî* (sau *tînzî*, movilă în limba chineză) corespunzător după noi noțiunii de *tell* se întîlnește, ca și în Orientul Apropiat, în denumirea unor localități din China, fiind în legătură directă cu asemenea tipuri de așezări (de exemplu Ta tanzî).

Un element comun așezărilor neolitice din estul Chinei îl constituie fortificarea lor cu șant de apărare. Relativ la tipurile de locuințe, așezarea de la Pamp-o, care pînă în prezent este cea mai reprezentativă pentru neoliticul din China, fiind un model de săpătură arheologică și de conservare (o suprafață de 3 000 m² cu diverse complexe, printre care mai multe locuințe, păstrate *in situ*, este protejată de o clădire special construită)

https://biblioteca-digitala.ro

ne-a oferit prilejul de a cunoaşte bordeie pătrate, locuinţe de formă rotundă şi rectangulară. În ceea ce priveşte modul de construcţie al locuinţelor, unii arheologi chinezi sînt de părere că pereţii au fost arşi în mod intenţionat înainte de construirea acoperişului. Alţii consideră că nu este exclusă posibilitatea ca în unele cazuri arderea la roşu a ruinelor să se datoreze incendiului care a distrus locuinţele. Tot la Panp-o se păstrează un cuptor de ars vase, avînd focarul şi camera în care se ardeau vasele separate printr-o placă perforată pe margini.

Utilajul de piatră şi de silex este în general asemănător tuturor culturilor neolitice. Se remarcă însă o serie de plăci subţiri rectangulare, bine şlefuite, avînd uneori la partea superioară un orificiu. Asemenea tip de unealtă, nelipsit în aşezările neolitice din China şi inexistent în neoliticul european, era folosit în agricultură şi, în funcţie de modul cum i se ataşa coada de lemn, este considerat lopată, casma sau sapă. Spre deosebire de culturile neo-eneolitice din Europa, se remarcă lipsa totală a obiectelor de aramă, fapt care îndreptăţeşte părerea arheologilor chinezi cu care am discutat, că pe teritoriul Chinei n-a existat o perioadă eneolitică.

În neoliticul cu ceramică pictată, în părţile nordice ale ariei sale, principala plantă cultivată era meiul, în timp ce în zonele sudice se cultiva orezul.

În aşezările neolitice cercetate s-au găsit numeroase oase de porci şi cîini şi mai rar de bovine.

Materialul cel mai expresiv pentru definirea neoliticului chinez este ceramica. Întreaga evoluţie a neoliticului din China arată existenţa ceramicii cu ornament „textil". Perioada de înflorire a neoliticului din China este însă aceea cînd alături de ceramica cu ornament „textil" are o mare dezvoltare ceramica fină, ornamentată cu pictură. Pe baza studiului ceramicii şi a precizărilor stratigrafice s-a ajuns la o periodizare valabilă în special pentru valea Fluviului Galben (Hoan ho) şi pentru zona oraşelor Nankin şi Shanghai. Totodată s-au precizat mai multe aspecte regionale.

O grupă mai bine precizată este aceea cunoscută, după cum am spus, sub denumirea de cultura Ian şao (Nian ţo) din zona Fluviului Galben. Contribuţii deosebite în acest sens au adus cercetările de la Panp-o, Mia tiko şi Tahă ţun. Începutul primului orizont cronologic documentat la Panp-o se datează pe la 4100 î.e.n. Un al doilea orizont ilustrat cel mai bine de descoperirile de la Mia tiko datează de la mijlocul şi a doua jumătate a mileniului al IV-lea î.e.n. Un al treilea orizont depăşeşte limita dintre mileniile al IV-lea şi al III-lea î.e.n. În unele zone periferice cultura neolitică cu ceramică pictată dăinuie sub diverse aspecte mai mult decît în regiunile menţionate mai sus, unde ceramica pictată se manifestă în formele ei „clasice".

Ceramica neolitică pictată din China a fost modelată din lut fin. Arderea vaselor s-a făcut în cuptoare speciale, ca cel menţionat, de la Panp-o.

Prin ardere vasele au obţinut o culoare cărămizie cu nuanţe mai închise sau mai deschise. În prima perioadă a culturii Ian şao pentru pictură se foloseau culorile negru şi roşu, iar în perioada a doua negru, roşu şi alb. Ornamentarea consta din motive geometrice. Mult mai rar apar reprezentări antropomorfe sau zoomorfe (cerbi, peşti), schematizate

https://biblioteca-digitala.ro

pînă la geometrism, sau motive vegetale. În perioada Ian șao tîrzie ornamentarea cu pictură devine mai rară și mai simplă.

Tehnica ceramicii, formele și ornamentarea ceramicii neolitice din estul Chinei au în general asemănări în ceramica complexului Cucuteni-Tripolie. Totuși, atît formele, cît și motivistica ornamentală, observate cu atenție, arată deosebiri. Trebuie să subliniem de asemenea faptul că în neoliticul cu ceramică pictată din China lipsește aproape total plastica antropomorfă atît de frecventă în neoliticul din Orientul Apropiat și din sud-estul Europei.

O mare importanță pentru cunoașterea unor probleme ale neoliticului din China, respectiv structura socială, credințele religioase, precum și tipul antropologic al creatorilor culturii ceramicii pictate îl are cercetarea necropolelor. Faptul că în necropola de la Panp-o s-au găsit grupuri de morminte de bărbați, separate de grupurile de morminte de femei, atestă un mod de organizare socială în care ginta (matriarhală, după cum subliniază arheologii chinezi) constituia în mod evident celula de bază a societății. Bărbații erau înmormîntați în necropola gintei din care proveneau. Tipul antropologic al celor înhumați în necropolele așezărilor neolitice cu ceramică pictată din China este cel mongoloid și are foarte multă asemănare cu populații actuale din sudul Chinei. Această constatare se explică prin faptul că în nord au pătruns populații migratoare. Din nord o parte din vechile populații băștinașe au fost împinse spre sud, iar altă parte s-a amestecat cu cei veniți.

Mai menționăm că în așezările neolitice din China s-au descoperit morminte de copii, depuși în vase îngropate în cuprinsul așezărilor, în preajma locuințelor, sau chiar sub podeaua locuințelor. Asemenea practici sînt cunoscute și în culturile eneolitice din sud-estul Europei.

În cazul în care datările făcute pe baza analizei C^{14} se confirmă, rezultă că ceramica neolitică pictată din China apare mai tîrziu decît în Anatolia, dar ceva mai timpuriu decît în complexul Cucuteni-Tripolie, neputînd fi vorba, după arheologii chinezi cu care am discutat, de o derivare a ceramicii pictate neolitice din China din cultura Tripolie.

Sfîrșitul culturii neolitice cu ceramică pictată din China de răsărit este deosebit de la o regiune la alta și are loc în momente diferite în cursul mileniului al III-lea î.e.n. În zona nordică a Chinei răsăritene și în mod special in valea Fluviului Galben cultura ceramicii pictate este urmată de o etapă neolitică tîrzie cu trăsături specifice. Cultura reprezentativă a acestei etape este cea denumită de tip Lon șan care evoluează începînd aproximativ de la mijlocul mileniului al III-lea și pînă după 2000 î.e.n. În așezarea de la Mia ti ko ca și în alte așezări, a fost sesizat un aspect de tranziție de la cultura Ian șao la cultura Lon șan. În estul Chinei au fost identificate mai multe aspecte regionale ce prezintă elemente asemănătoare culturii Lan șan, reflectînd un nivel de dezvoltare social-economică asemănător.

Așezărite culturii Lon șan erau similare celor din cultura Ian șao, dar de proporții mai mici, fiind delimitate cu șanțuri ce aveau funcția de împrejmuire și nu de apărare. Structura așezărilor este mai bine precizată. Tehnica de construcție a locuințelor mai avansată. Spre deosebire de perioada mai veche mormintele sînt duble, bărbat și femeie, situație considerată

https://biblioteca-digitala.ro

drept argument pentru existenţa stadiului patriarhal, din care nu lipsesc nici manifestările începuturilor robiei patriarhale.

Agricultura era mai dezvoltată. Se foloseau săpăligi de piatră şi de os şi în continuare acele unelte agricole de forma unor plăci dreptunghiulare de piatră, perforate la partea superioară. Începînd din această perioadă apar seceri de piatră, sau din valve de scoici, identice cu cele existente în Europa în prima perioadă a epocii bronzului (Krummesser). Continuă să se cultive meiul în nord şi orezul în sud, dar există indicii că şi în valea Fluviului Galben începuse să se cultive orezul. Oasele descoperite în aşezări arată ponderea importantă a creşterii animalelor (porcul, oaia, boul, bivolul, calul şi cîinele) şi a păsărilor (găina) în economia culturii Lon şan.

Spre sfîrşitul mileniului al III-lea încep să apară, foarte rar, obiecte de cupru.

Ceramica culturii Lon şan şi a grupurilor culturale înrudite se remarcă printr-o tehnică nouă. Este neagră-cenuşie, lustruită, fiind realizată în mare parte la roată. Se menţine şi poate chiar creşte cantitativ categoria vaselor cu ornament de aspect „textil". Vasele prezintă forme mai variate, între care se remarcă cele cu trei picioare.

Este greu de precizat sfîrşitul propriu-zis al culturii Lon şan. Aceasta coincide în parte cu perioada legendarei dinastii Şia (Xsia) (secolele XXI—XVII î.e.n.). Se consideră că epoca bronzului în China începe în secolul al XVII-lea î.e.n. O deosebire marcantă între cultura Lon şan şi începutul epocii bronzului, practic, nu se poate face. Dimpotrivă elemente specifice culturii Lon şan se menţin în cadrul unei evoluţii neîntrerupte pînă tîrziu in epoca bronzului (secolele XVII—VI/V î.e.n.). Astfel stînd lucrurile cultura Lon şan poate fi considerată ca o primă cultură cu trăsături proprii chinezeşti. Spunem aceasta deoarece cultura neolitică cu ceramică pictată deşi aparţine aceleiaşi populaţii, are trăsături universal neolitice.

Într-un mediu cultural propriu etapei tîrzii a culturii Lon şan, începe, in secolul al XVII-lea, epoca bronzului şi respectiv perioada corespunzătoare dinastiei Şan (Shang) (secolele XVII—XII î.e.n.).

Este de presupus că in primele secole ale mileniului al II-lea î.e.n. a avut loc o evoluţie care a favorizat diferenţierile sociale pe care le atestă izvoarele scrise tîrzii şi le confirmă cercetările arheologice pentru inceputul epocii bronzului, respectiv începutul orînduirii scalavagiste în China în cursul primelor secole ale mileniului al II-lea î.e.n.

În urma cercetărilor efectuate în ultima vreme de arheologii chinezi s-a ajuns la o periodizare a aspectelor culturale din vremea dinastiei Şan. Sînt deosebite astfel trei etape principale pe baza descoperirilor de la Ö li to din oraşul Loyan, datînd din secolele XVII—XVI, Ţin ţo, secolele XVI—XIV şi Anyan din secolele XIV—XII î.e.n.

Referitor la prima etapă, cercetările făcute în aşezarea de la Ö li to au dat la iveală ruinele unui palat, cel mai vechi cunoscut pînă acum în China. Avea o suprafaţă de aproximativ 10 000 m². În ansamblu cultura etapei respective păstrează evidente moşteniri din cultura Lon şan. Obiectele de bronz sînt încă rare. În cuprinsul aşezării, s-au găsit ateliere meşteşugăreşti. În morminte s-au descoperit obiecte de bronz (vîrfuri de săgeţi, perle şi un vas triped), precum şi de jad. Ceramica era lucrată la roată. Pe un vas descoperit la Ö li to a fost

https://biblioteca-digitala.ro

gravat dragonul, animal imaginar, sacru, care va fi permanent reprezentat în arta chineză pînă în perioada feudală tîrzie. Subliniem descoperirea în aceeași așezare a unor oase de animale care păstrează inscripții.

Pentru etapa a doua se remarcă așezarea cu o grandioasă incintă de pămînt din cuprinsul actualului oraș Țin țo. Incinta, un „zid" de pămînt bătut, lat de 21 m și înalt de 10 m avea lungimea de 6 960 m. În interior s-au găsit ruinele unui palat asemănător celui de la Ö li to. În afara incintei s-a identificat un atelier pentru prelucrarea bronzului. Aceleiași perioade îi aparțin cîteva inscripții pe carapace de broască țestoasă.

Arheologii chinezi presupun că așezările din epoca bronzului de la Ö li to (Loyan) și de la Țin țo reprezintă primele două capitale ale dinastiei Șan. În cursul secolului al XIV-lea capitala dinastiei Șan se mută în orașul In (Yin) ale cărui vestigii au fost identificate în vecinătatea actualului oraș Anyan (provincia Honan).

Așezarea de la Anyan prezintă o deosebită importanță pentru cunoașterea culturii epocii bronzului, perioada secolelor XIV—XI și respectiv sfîrșitul dinastiei Șan. Primele cercetări științifice s-au făcut acolo între 1928—1937. După eliberare zona vestigiilor orașului In a fost declarată „unitate principală de conservare". S-au înființat apoi o stațiune de cercetare și o expoziție. Rezervația protejată prin lege cuprinde o suprafață de 24 hectare. Cercetările, făcute în anii puterii populare, au dat la lumină materiale de un interes științific excepțional pentru cunoașterea nivelului dezvoltării economico-sociale și culturale de la sfîrșitul perioadei Șan.

În așezarea de la Anyan au fost descoperite ruinele unui palat, ale unor case particulare. S-au găsit de asemenea resturile unor ateliere de obiecte de bronz și olane pentru canalizare. În morminte ale aristocraților s-au găsit numeroase obiecte de artă din bronz și jad și numeroși robi. Într-un singur mormînt descoperit în 1976 s-au găsit peste 200 obiecte de bronz (vase, oglinzi, clopote etc.) peste 400 de jad, 600 scoici ce erau utilizate ca monede și alte obiecte, în total peste 1 400. În mormînt au mai fost găsite și scheletele a 16 sclavi.

Așezările de la Loyan (Ö li to). Țin țo și Anyan (In) reprezintă obiective arheologice de un deosebit interes, deoarece ilustrează evoluția culturii chineze din zona cursului inferior al Fluviului Galben din prima parte a epocii bronzului, corespunzătoare dinastiei Șan (secolele XVII—XI î.e.n.). Descoperirile din cele trei așezări evidențiază mari progrese și conturează în modul cel mai concret trăsăturile orînduirii sociale.

Există date care atestă că se practicau în agricultură irigațiile și că la arat se folosea în mod frecvent boul. În regiunile nordice ale Chinei se cultiva în primul rînd meiul, după care urmau grîul, orzul, iar în valea Fluviului Galben orezul. În aceeași perioadă se creșteau viermi de mătase și se țeseau mătăsuri, meșteșug ale cărui începuturi erau însă mult mai vechi. O altă ocupație de bază era creșterea vitelor. În așezările din perioada Șan apar frecvent oase de porci, capre, oi, boi, bivoli și cîini.

În privința metalurgiei epocii bronzului cercetările atestă o situație specifică. Uneltele de bronz sînt rare, în general în epoca bronzului, cînd în schimb au o mare frecvență vase de bronz de dimensiuni diferite (uneori masive avînd zeci sau chiar sute de kilograme) bogat și variat ornamentate.

https://biblioteca-digitala.ro

Numărul mare al vaselor de bronz în raport cu uneltele constituie o trăsătură particulară a metalurgiei bronzului din China. Adoptată în condiţiile existenţei claselor sociale, metalurgia bronzului a devenit în China un monopol al stăpînitorilor. Din bronz se turnau vase, podoabe şi mai puţin arme. În asemenea împrejurări agricultura s-a dezvoltat în China pe baza metodelor tradiţionale, folosind unelte de piatră, os şi lemn. Situaţia se schimbă numai în parte în cursul secolului al XIV-lea cînd apar relativ rar celturi, dălţi, cuţite, seceri etc., de bronz.

Numeroase obiecte descoperite în mormintele aristocraţilor şi în mod special cele de jad şi bronz evidenţiază înaltul nivel artistic atins de producţia meşteşugărească la sfîrşitul perioadei Şan.

În ceramică se observă clar continuitatea de la aceea de tip Lon şan la ceramica epocii bronzului din timpul dinastiei Şan. Predomină din nou ceramica cenuşie lucrată la roată, însă cu forme mai variate, din care un prim loc îl ocupă tot vasele cu trei picioare. Se menţine, în special în etapa timpurie, ilustrată prin aşezarea de la Ö li to străvechiul ornament imprimat „textil”.

Imaginea istorică a perioadei dinastiei Şan se completează în chip fericit prin numeroase inscripţii. Puţine în aşezările Öli to şi Ţin ţo asemenea inscripţii pe carapace de broaşte ţestoase şi pe omoplaţi de boi şi cerbi s-au descoperit în număr impresionant la Anyan (160 000) dintre care aproximativ 6 000 au fost descifrate. Informaţiile obţinute pe această cale clarifică anumite aspecte economice, politice şi culturale de la sfîrşitul perioadei Şan.

Descoperirile menţionate de la Ö li to, Ţin ţo şi Anyan ilustrează evoluţia istorică de pe un teritoriu relativ restrîns dominat de dinastia Şan, teritoriu plasat pe cursul inferior al Fluviului Galben. Aceasta nu înseamnă că cele prezentate se referă exclusiv la zona amintită. Materiale pe care am avut prilejul să le cercetăm în muzee din oraşe situate în afara teritoriului dinastaiei Şan, respectiv din oraşele Sian, Ţan şa, Nankin, Shanghai şi Canton ilustrează, chiar dacă nu cu aceeaşi intensitate, un nivel de dezvoltare asemănător şi totodată o cultură relativ uniformă în tot estul Chinei. O menţiune aparte merită secerile de bronz din provincia Tşe kiang, expuse în muzeul oraşului Shanghai, care permit urmărirea evoluţiei clare de la tipul de seceră cu buton la acela cu limbă la mîner.

A doua perioadă a epocii bronzului în China corespunde secolelor XI—V î.e.n. Conform periodizării folosite în istoriografia chineză, pe baza evoluţiei social-politice şi a celor mai importante evenimente politice în intervalul de timp care ne preocupă au fost deosebite două etape : cea corespunzătoare dinastiei Ţou (Djou) de Vest (1050—771) şi cea corespunzătoare dinastiei Ţou de Est (771—256 î.e.n.). Este necesar de asemenea să amintim că etapa timpurie a epocii fierului, respectiv intervalul dintre 475 şi 221, corespunde perioadei de tranziţie de la orînduirea sclavagistă la orînduirea feudală. Continuăm expunerea în cadrul periodizării menţionate mai sus.

Perioada corespunzătoare secolelor XI—VIII (dinastia Ţou de Vest) în ciuda frămîntărilor politice pe care le atestă izvoarele scrise continuă direct, sub raport tehnic şi cultural, realizările din perioada anterioară, marcînd însă mari progrese.

https://biblioteca-digitala.ro

Metalurgia bronzului cunoaşte o remarcabilă dezvoltare, care se manifestă tot în producţia vaselor de bronz. În mormintele aristocraţilor, dar şi în depozite s-a găsit un mare număr de vase de bronz bogat ornamentate, purtînd uneori inscripţii. Un asemenea vas cîntăreşte 820 kg. Inscripţiile vorbesc de danii de pămînturi întinse şi de sute de sclavi. S-au găsit depozite conţinînd zeci de vase de bronz. În mult mai mică măsură din bronz se turnau arme şi unelte, între care se remarcă celturile cu secţiunea pătrată şi un tip de lopeţi cu manşonul în formă de celt.

În morminte ale aristocraţilor s-au găsit serii (de obicei în număr de 13) de clopote de bronz, frumos ornamentate, de dimensiuni diferite. Aceste clopote suspendate de o bară orizontală în ordinea mărimii lor constituiau un instrument muzical propriu antichităţii chineze.

Metalul alb pe care îl cunoaştem în ţara noastră sub forma oglinzilor din mormintele sarmatice din secolele II—III e.n., cunoscut în China încă de la sfîrşitul dinastiei Şan, era foarte răspîndit în China în perioada secolelor XI—VIII î.e.n. Se realiza dintr-un aliaj special de cupru, plumb şi cositor şi era folosit la confecţionarea oglinzilor.

Tehnica smălţuirii ceramicii, ale cărei începuturi datează din perioada dinastiei Şan, era mult mai răspîndită în timpul dinastiei Ţou de Vest.

În mod deosebit se remarcă nivelul tehnic şi artistic pe care l-au atins, în perioada la care ne referim, prelucrarea jadului şi a bronzului.

În perioada secolelor VIII—V î.e.n., corespunzătoare ultimei etape a epocii bronzului continuă vechile meşteşuguri, atingînd un şi mai mare rafinament. Apar mai multe arme de bronz (săbii şi vîrfuri de lănci) şi continuă producţia instrumentului muzical alcătuit din serii de clopote de bronz de dimensiuni diferite. Remarcăm existenţa unor zăbale de bronz foarte asemănătoare celor din aceeaşi vreme din Europa. O nouă realizare a artei chineze de la sfîrşitul perioadei (secolul al V-lea) o reprezintă vasele de lemn pictate şi lăcuite cu o deosebită măiestrie. Această tehnică se va dezvolta mult în perioadele următoare.

Dezvoltarea comerţului a făcut necesară apariţia unor ,,monede'' metalice. În perioadele anterioare erau folosite în acest scop scoicile cauri. Acum apar monede în formă de mici lopăţele de bronz, miniaturi ale unor obiecte de aceeaşi formă existente încă din perioada anterioară.

O contribuţie deosebită pentru cunoaşterea perioadei secolelor VIII—V î.e.n. au adus-o cercetările din oraşul Loyan, unde a fost capitală în vremea dinastiei Ţou de Est.

Secolele V—III î.e.n. corespund primei etape a epocii fierului şi totodată perioadei de formare a orînduirii feudale. În această vreme continuă producţia vaselor de bronz deosebit de frumos ornamentate. Uneori motivele ornamentale erau încrustate cu aur. Apar mai multe tipuri de monede de bronz imitînd, într-o formă miniaturală, unelte sau arme de bronz. Armele şi uneltele de fier intră în folosinţă curentă.

Din Mongolia interioară provin descoperiri hunice din secolul al III-lea î.e.n., respectiv cazane şi pumnale de bronz, ca şi podoabe de aur cu imagini zoomorfe. Asemenea obiecte sînt foarte asemănătoare celor din Europa, atribuite sciţilor. În secolul al IV-lea î.e.n. suverani din nordul Chinei încep construirea unor ziduri de apărare împotriva atacurilor hunilor.

https://biblioteca-digitala.ro

După 246 î.e.n. Cheng huangti, împărat din dinastia Cin, reuşeşte să anexeze mai multe state, iar în 221 î.e.n. să încheie procesul de unificare a Chinei. În vremea sa se realizează unificarea scrierii, a legilor, a monedelor, a unităţilor de măsură şi greutate. Împotriva pericolului reprezentat de triburile hunilor, începe, de-a lungul graniţei de nord a Chinei, construirea marelui zid chinezesc.

Tot din secolul al III-lea î.e.n. datează şi celebra descoperire de lîngă Sian, din provincia San şi, constînd din 580 statui de luptători şi 24 cai de lut ars, toate în mărime naturală, reprezentînd doar o parte dintr-un complex mai mare, apreciat la circa 6 000 de statui de luptători.

Nu putem încheia fără a menţiona vestitele descoperiri de la Mawangtua, la periferia oraşului Tan şa, din provincia Hu nan. Acolo s-a descoperit în 1972, într-un mormînt tumular, mumia unei aristocrate, foarte bine conservată, cu un inventar funerar excepţional de bogat. Tot acolo s-au găsit în 1973 încă două morminte tumulare, cu inventar similar. Numărul şi varietatea obiectelor descoperite în cele trei morminte de la Nawangtua reflectă stadiul înalt de dezvoltare social-economică şi artistică din vremea dinastiei Han de Apus.

ASPECTS ET PROBLÈMES CONCERNANT L'HISTOIRE ANCIENNE DE LA CHINE

(RÉSUMÉ)

A l'occasion du voyage effectué en Chine du 16 octobre au 16 novembre 1977, les auteurs ont visité de nombreux instituts, musées et stations archéologiques.

Suivant les matériaux étudiés et les discussions portées avec les archéologues chinois on y présente sommairement les principaux résultats des recherches archéologiques de Chine, en commençant par le Paléolithique et finissant avec les débuts de l'époque féodale.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

UN PUȚ DIN SECOLUL AL IV-LEA E.N. LA GHERMĂNEȘTI, COM. BANCA, JUDEȚUL VASLUI

DE

V. PALADE

În luna mai 1974, muzeul din Bîrlad a fost sesizat de apariția unor vestigii arheologice la circa 2 km vest de satul Ghermănești, comuna Banca (jud. Vaslui), în malul pîrîului cu același nume [1].

Deplasîndu-ne la fața locului am constatat că ceea ce atrăsese atenția trecătorilor erau cîteva scînduri de lemn ale căror capete rupte de torenți se aflau în malul drept al rîpei la o adîncime de peste 6—7 m față de solul actual. Lîngă capetele de scînduri de pe latura de vest descoperitorii au găsit o oală lucrată la roată prevăzută cu două torți.

Încă de la început s-a putut constata că este vorba de un puț de formă patrulateră care fusese căptușit cu ghizduri realizate din loazbe de lemn, unele de stejar, iar altele de esență moale, așezate pe orizontală începînd de la bază ; puțul fusese distrus în cea mai mare parte ca urmare a adîncirii rîpei, prin eroziunea și surparea malurilor, în principal în urma viiturilor din acea primăvară.

Activitatea de salvare a ceea ce mai rămăsese din construcție și din conținutul puțului s-a dovedit a fi anevoioasă, datorită și izvorului activ existent în malul de nord, la baza puțului, ale cărui ape inundau săpăturile de salvare.

Din punctul de vedere al construcției, în momentul intervenției noastre, din căptușeala de lemn a puțului se mai păstrau *in situ* doar ghizdurile de pe latura de nord (sprijinite pe peretele rîpii) pe o înălțime de circa 0,70 m de la bază, împreună cu capetele de ghizduri de pe laturile de est și de vest rupte de ape pe porțiunea dezvelită, păstrîndu-se din ele numai capetele rămase în mal. Ghizdurile de pe latura de sud, fuseseră dislocate în întregime, deoarece albia pîrîului coborîse cu circa 0,40 m sub nivelul puțului, secționîndu-l vertical pe aproximativ 1/3 din suprafață și spălînd toate depunerile arheologice. Se mai păstra aproximativ 2/3 din suprafața bazei împreună cu pămîntul depus pe o înălțime de 0,70 m pe latura de nord pierzîndu-se în diagonală spre sud în albia pîrîului amintit (fig. 1/2).

Salvarea acestei suprafețe împreună cu căptușeala pereților și depunerile arheologice din interiorul puțului au permis o seamă de observații deosebit de prețioase cu privire la sistemul de construcție al acestuia și la semnificația unor depuneri arheologice.

---

[1] Mulțumim și pe această cale tov. Ilie Iftode și Constantin Stan pentru promptitudinea cu care ne-au adus la cunoștință descoperirea făcută.

https://biblioteca-digitala.ro

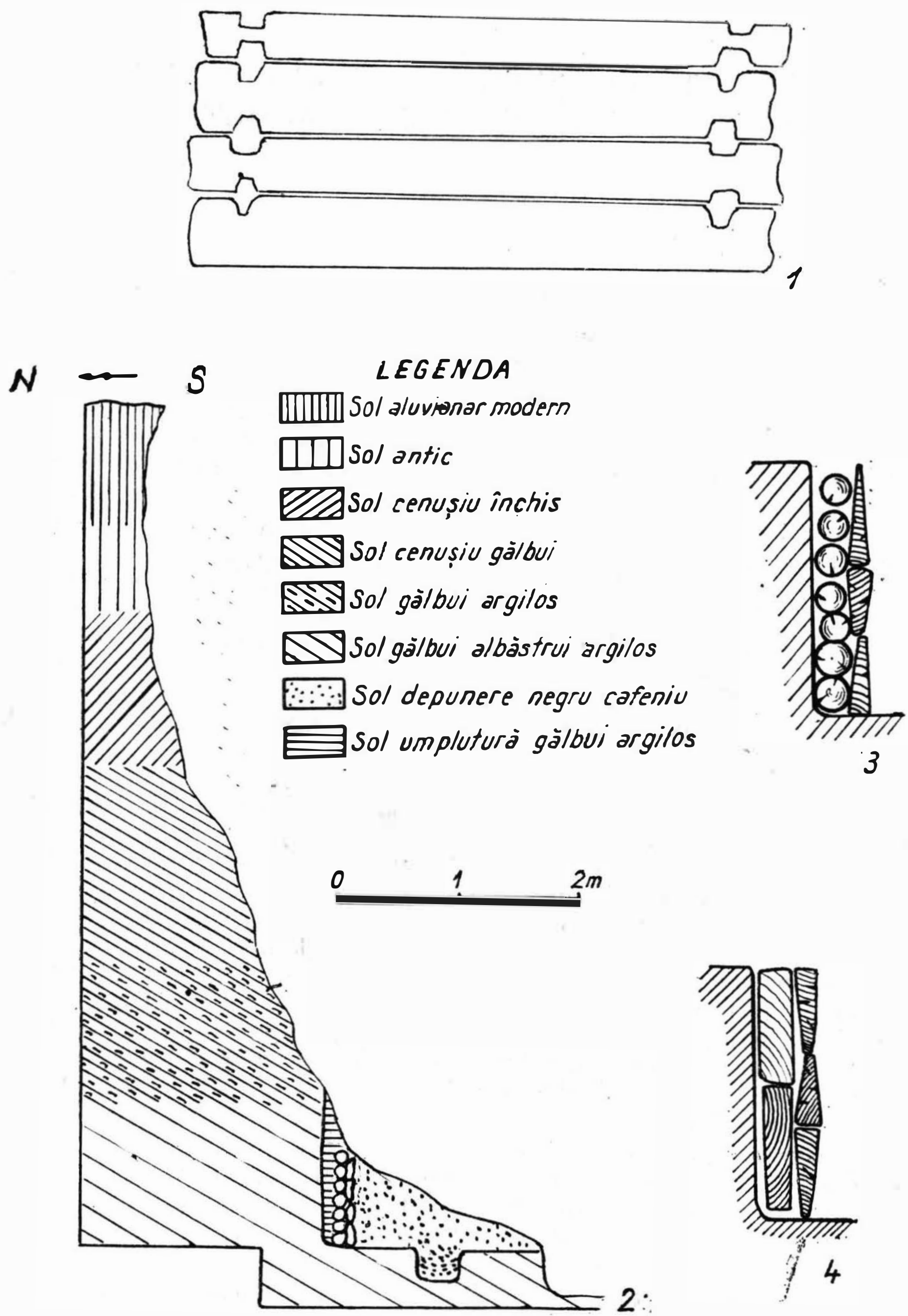

Fig. 1. Ghermănești-Banca. 1 ghizduri ; 2 secțiune în malul rîpei și prin restul puțului surprins *in situ* ; 3 secțiune prin dublura de lemn din groapa puțului, peretele de nord ; 4 peretele de vest.

https://biblioteca-digitala.ro

Adîncimea puțului este de 7 m față de nivelul actual al solului. Dacă avem în vedere însă faptul că peste solul antic se află o depunere aluvionară recentă de cca 1 m grosime, rezultă că adîncimea inițială a acestuia a fost de 6 m. Puțul este amplasat la poalele dealului ce coboară dinspre vest pînă în apropierea albiei pîrîului amintit. Solul în care s-a săpat groapa acestuia cuprinde următoarele straturi începînd de la bază : un strat de argilă ușor nisipoasă de culoare cenușie cu nuanțe albăstrui, gros de cca 1,20 m ; acesta este suprapus de un strat argilos de culoare gălbuie deschis, gros de 1,20 m, suprapus de un altul cenușiu-gălbui măzărat, ușor argilos, gros de 1,60 m. Peste acesta se află un strat cenușiu închis, gros de 1,30 m. Urmează un strat negru-măzărat gros de cca 0,70 m (solul antic de călcare) suprapus de stratul aluvionar gros de 1,00 mm depus după părăsirea puțului (fig. 1/2).

Forma și dimensiunile laturilor gropii n-au putut fi stabilite cu precizie deoarece acestea au fost distruse, cu excepția laturii de nord care se păstrează *in situ* pe o înălțime de 0,70 m și parțial a laturilor de est și vest, la bază. Din ceea ce s-a păstrat însă se poate deduce că puțul a avut fie o formă pătrată, fie ușor rectangulară. De asemenea se poate preciza, pe baza laturii de nord, că groapa a avut colțurile rotunjite și o deschidere de 2,20 m pe axa est-vest. Baza gropii a fost orizontală, avînd în centru o mică adîncitură circulară, cu diametrul de 0,40 m și adîncimea de 0,35 m (fig. 1/2 ; 2/2).

Pentru a preveni surparea pereților de lut puțul a fost căptușit cu ghizduri de lemn începînd de la bază.

În privința modului în care au fost realizate scîndurile-ghizd se observă că acestea provin din bușteni cu diametrul de 0,40—0,70 m dimensionați cu toporul, după care au fost despicați obținîndu-se scînduri relativ triunghiulare în secțiune (fig. 2/1 ; 3/3, 4,8)[2]. Unele au fost sumar fasonate cu toporul ; asupra altora nu s-a intervenit cu nimic, așa încît una dintre laturi este groasă de 0,05—0,08 m, iar cea opusă de numai 0,01—0,02 m (fig. 2/1 ; 3/3,8).

Lungimea ghizdurilor întregi (de pe latura de nord) este de aproximativ 1,95 m ; lățimea la toate ghizdurile recuperate variază între 0,16—0,22 m. Fiecare ghizd este prevăzut cu lăcașuri de îmbinare la capete, dispuse pe ambele laturi (fig. 1/1). Distanța dintre lăcașuri, la ghizdurile întregi de pe latura de nord este de 1,60 m. Aceasta reprezintă de fapt deschiderea interioară a puțului pe axa est-vest. Probabil aceeași deschidere a avut și pe axa nord-sud. Lăcașurile de îmbinare a ghizdurilor sînt dispuse aproximativ simetric pe ambele laturi cu excepția ghizdului talpă de pe două laturi ale puțului la care s-au tăiat lăcașuri de îmbinare numai pe latura superioară a ghizdului, întrucît cea care se sprijină pe pămînt, la bază, nu avea nevoie de asemenea lăcaș (fig. 1/1 ; 3/2). Lăcașurile de îmbinare, realizate în tehnica de tip ,,în cheotori''[3], au adîncimea scobiturii cuprinsă între 0,03—0,010 m în funcție de lățimea ghizdului cu care se asambla potrivit sistemului de îmbinare ,,la jumătate de lemn''. La unele

---

[2] Tehnica aceasta este folosită și în prezent în obținerea draniței ; a se vedea Radu O. Maier, *Etnografia văii Bistriței*, Piatra Neamț, 1973, p. 552.

[3] Grigore Ionescu, *Arhitectura populară românească*, București, 1957, p. 126 ; Ion Vlăduțiu, *Etnografia românească*, București, 1973, p. 169 ; Radu O. Maier, *op. cit.*, p. 524.

https://biblioteca-digitala.ro

ghizduri lăcaşurile de îmbinare au deschiderea mai mare la partea superioară, aceasta fiind cuprinsă între 0,07—0,11 m, iar la bază de numai 0,04—0,08 m (fig. 1/1 ; 3/2, 4, 5, 8).

Sistemul de îmbinare „în cheotori la jumătate lemn" nu asigura însă suficientă stabilitate ghizdurilor în eventualitatea presiunii exercitate din exterior asupra căptuşelii de lemn a pereţilor, aceştia putîndu-se deplasa spre interior. Pentru a se preveni un asemenea neajuns, a fost conceput şi realizat un mijloc de ranforsare ingenios şi cu totul original. Acesta constă dintr-o placare a pereţilor de lemn ai puţului, pe partea lor exterioară, cu buşteni ori lemne despicate suprapuse pe orizontală, între capetele petrecute în afară ale ghizdurilor, lipite de acestea începînd de la bază (fig. 1/2—4). Astfel capetele ghizdurilor petrecute în afara pereţilor pe care-i formează constituiau un fel de cleşte în care a fost aşezată „ca un căluş" dublura de lemn exterioară a ghizdurilor, asigurîndu-i acesteia o stabilitate deplină (fig. 2/2).

Sistemul de îmbinare a ghizdurilor „în cheotori", combinat cu placarea lor exterioară în maniera descrisă, constituie o inovaţie tehnică valoroasă, unică deocamdată, menită să confere durabilitate sporită construcţiei. Aplicarea acestui sistem presupune însă săparea unei gropi cu laturile mai mari decît capacitatea puţului proiectat, deoarece operaţiile de asamblare a pereţilor de lemn şi a dublurii lor exterioare trebuiau să fie executate pe loc, în groapă. Din această pricină în căptuşirea puţului s-a impus o anume succesiune a cîtorva operaţii, dedusă din observaţiile noastre asupra restului de construcţie rămasă *in situ*. În fapt este vorba despre succesiunea operaţiilor de scobire a lăcaşurilor de îmbinare, de montarea ghizdurilor, de placarea acestora la exterior şi de umplerea cu pămînt a spaţiului rămas gol dintre pereţii gropii şi cei de lemn. Puţinele observaţii posibile au permis să se aprecieze că lăcaşurile de îmbinare se executau pe loc pentru fiecare ghizd în parte, avîndu-se în vedere, de fiecare dată, grosimea ghizdurilor care urmau să se îmbine. Se continua apoi cu operaţiile de montare a ghizdurilor pe toate cele patru laturi ale gropii pînă la o înălţime de 0,30—0,50 m, după care se trecea la placarea lor la exterior cu buşteni de arboret ori lemne despicate (fig. 1/2, 3). Urma apoi umplerea cu pămînt bine bătătorit a spaţiului rămas gol dintre pereţii gropii şi căptuşeala dublă de lemn a puţului. Aceste operaţii se repetau pînă ce construcţia era adusă la suprafaţa solului (fig. 2/2)[4].

Din punctul de vedere al construcţiei, puţul de la Ghermăneşti-Banca prin căptuşirea gropii cu ghizduri de lemn îmbinate „în cheotori" este asemănător celui geto-dacic de la Ciolăneştii din Deal datînd din secolele II—I î.e.n.[5]. El se deosebeşte însă de acesta din urmă prin sistemul de ranforsare cu totul diferit şi superior celui folosit la construcţia puţului de la Ciolăneştii din Deal [6], ilustrînd însă aceeaşi preocupare pentru a se asigura durabilitate construcţiei.

[4] Constructorii actuali de puţuri căptuşite cu bolovani de piatră folosesc o tehnică similară cu deosebirea că acestea sînt de formă circulară, iar piatra a înlocuit lemnul pe toată adîncimea gropii săpate în pămînt, ghizdurile de lemn folosindu-se numai la suprafaţa solului pentru supraînălţare.

[5] M. Petrescu-Dîmboviţa şi Silviu Sanie, ArhMold, 7, 1972, p. 243—244, fig. 1, 2, 4.

[6] *Ibidem*, p. 244, fig. 4.

https://biblioteca-digitala.ro

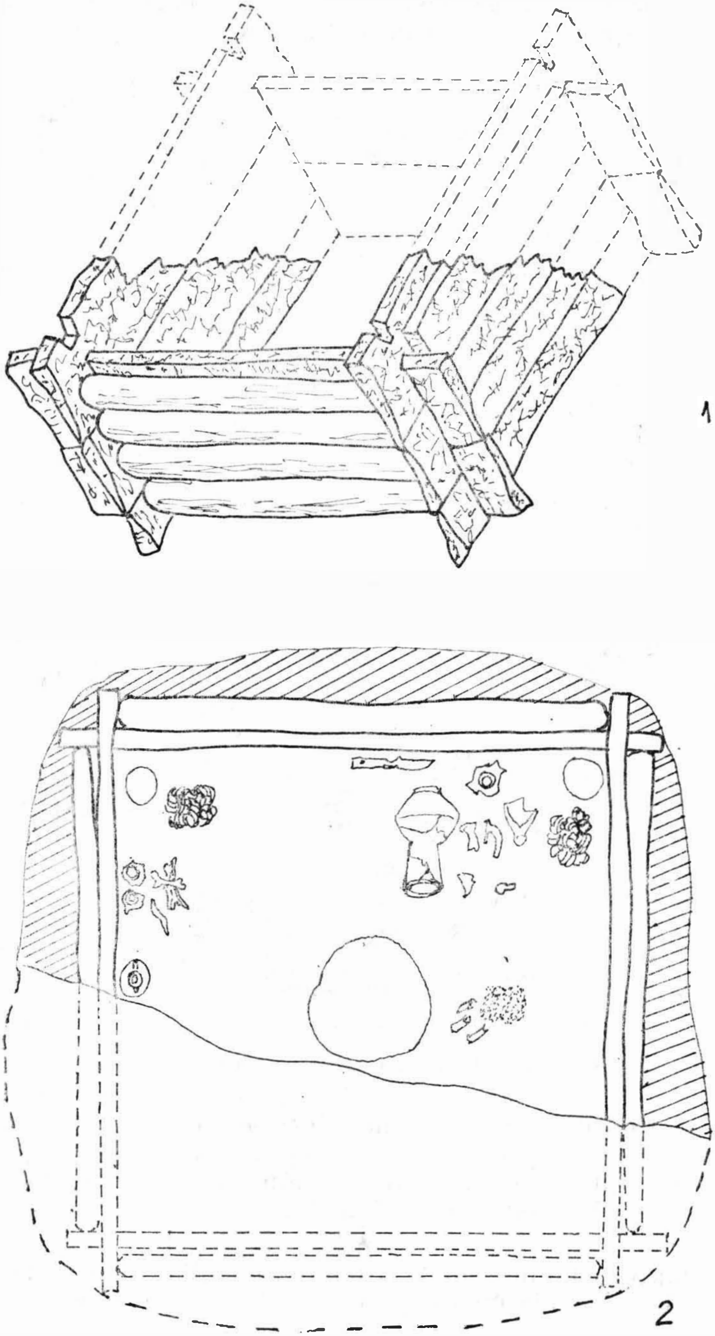

Fig. 2. Ghermănești-Banca. 1 reconstituirea căptușelii duble de lemn a puțului; 2 secțiune orizontală pe fundul puțului.

https://biblioteca-digitala.ro

Unic deocamdată pe teritoriul României pentru secolul al IV-lea e.n., puţul de la Ghermăneşti-Banca îşi găseşte oarecare corespondenţe în construcţiile apropiate ca tip de la Pawelwitz, Schonitz (Sosnica pw.

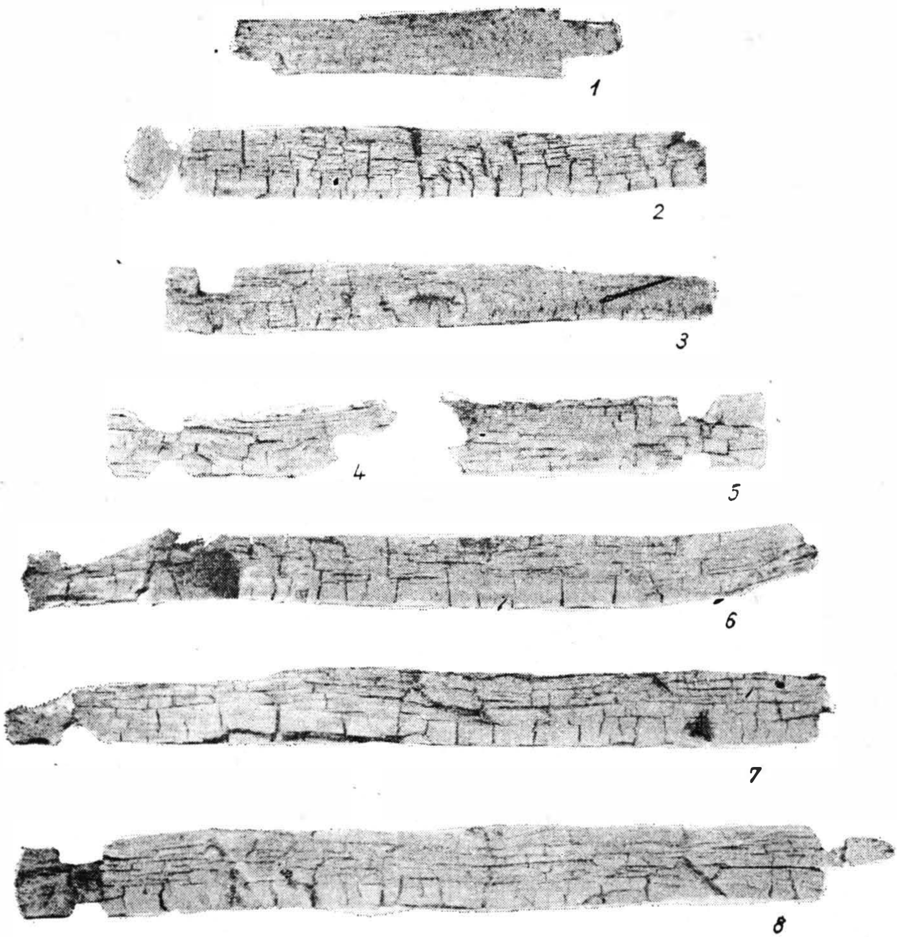

Fig. 3. Ghermăneşti-Banca. 1—8 ghizduri de lemn recuperate.

Wroclaw), şi Domslau din regiunile sileziene, socotite a fi vandalice [7]. Asemănările se referă însă numai la forma pătrată a gropii puţurilor şi la sistemul de căptuşire cu ghizduri de lemn a pereţilor acestora, identice cu construcţia de la Ghermăneşti-Banca [8].

★

În umplutura din interiorul puţului formată dintr-un humus cenuşiu-negricios, la bază se afla un strat relativ subţire de depuneri arheologice,

---

[7] Christian Pescheck, Altschlesien, 6, 1936, p. 254—260, fig. 2; p. 260—264, fig. 7; p. 254, 263, pl. XXVIII/1—2.

[8] *Ibidem*, p. 256, fig. 2, pl. XVII/1—3; p. 261, pl. XXVIII/3, XXIII/1—2.

https://biblioteca-digitala.ro

deasupra căruia se găseau numeroase ramuri de arboret în dezordine. În schimb depunerile arheologice, toate aşezate pe fundul puţului, par să indice o anume ordonare. Astfel, aproximativ către mijlocul laturii de vest se afla o amforă cu două torţi (una lipsă din vechime) aşezată normal, rezemată pe peretele puţului (fig. 2/2). Spre colţul de nord-vest se afla un recipient de formă cilindrică lucrat din scoarţă (coajă) de arbore (tei), avînd fundul din scîndură de lemn de esenţă moale. Recipientul aşezat normal ce se păstrase în stare relativ bună ca urmare a umidităţii excesive, a fost recuperat doar parţial datorită condiţiilor în care s-au desfăşurat operaţiile de salvare.

Lîngă recipient, pe partea dinspre centrul puţului se afla o bucată dintr-o frînghie lucrată din fibre vegetale, aşezată strînsă (fig. 2/2). În apropierea peretelui de vest al puţului între amfora amintită şi recipientul din scoarţă de arbore se aflau două fragmente de oase de bovideu şi două funduri de vase lucrate la roată din pastă cenuşie (fig. 4/4,7). La jumătatea laturii de nord se afla o cană cu toarta ruptă din vechime aşezată culcată cu gura spre centrul puţului. Cana era fisurată, cu unele fragmente uşor deplasate, iar altele împreună cu toarta lipsă. Este posibil ca fragmentele lipsă să se fi aflat pe fundul puţului în partea sudică, distrusă. Lîngă cană se afla un cuţit de fier cu mîner de lemn aşezat culcat lipit de peretele puţului cu vîrful spre est. Spre colţul de nord-est se afla un al doilea recipient cilindric cu pereţii din scoarţă de arbore şi fundul din scîndură de lemn. Acesta era aşezat uşor aplecat cu gura spre centrul puţului, avînd pereţii turtiţi parţial prin presiune. Lîngă vas spre centrul puţului se aflau bucăţi de frînghie de aceeaşi factură şi grosime ca şi cea descoperită lîngă primul recipient. Pe latura de nord între cană şi recipientul din colţul de nord-est se afla partea inferioară provenind de la o amforă lucrată la roată din pastă cărămizie şi o alta provenind de la o cană cu corpul bitronconic lucrată la roată din pastă cenuşie-negricioasă. Pe aceeaşi suprafaţă se aflau două fragmente de gît şi buză de cană împreună cu o toartă lucrată din pastă cenuşie deschis. Lingă aceste fragmente, spre centrul puţului se afla un segment dintr-un cui de lemn cu umeri, avînd capătul rotunjit cu cuţitul. Pe latura de est spre centrul puţului se afla o lentilă de cenuşă în amestec cu cărbuni mărunţi avînd o formă ovală cu diametrul mare de aproximativ 0,25 m în strat gros de 3—5 cm. În jurul acesteia se aflau puţine oase de animale mici, coajă de ou (de pasăre domestică) împreună cu cîteva bucăţi de scoarţă de cireş rulată sul (fig. 2/2).

★

Din prezentarea depunerilor arheologice rezultă că acestea se aflau într-un strat relativ subţire, dispuse pe un singur nivel direct pe pămîntul viu de la baza puţului. Excepţie fac numai ramurile de arbori care se găseau atît la nivelul obiectelor amintite cît şi în continuare deasupra acestora pînă la înălţimea de 0,50—0,60 m.

Din acest punct de vedere puţul de la Ghermăneşti-Banca îşi găseşte corespondenţe în puţurile de la Pawelwitz şi Sosnica [9] cît şi în cel de la Köningsaue Kr Aschesleben [10], el deosebindu-se însă de puţul de la Ciolă-

[9] *Ibidem*, p. 256, 261—262.

[10] W. Bauman şi D. Mania, JahresschriftHalle, 53, 1969, p. 461.

https://biblioteca-digitala.ro

neştii din Deal unde vasele au fost depuse pe mai multe rînduri suprapuse [11]. În privinţa depunerilor arheologice din puţul de la Ghermăneşti-Banca apare semnificativ faptul că în afara vaselor întregi sau aproape întregi, restul este reprezentat prin fragmente provenind numai de la margini, funduri şi torţi de vase. Prezenţa acestora pe fundul puţului nu poate fi pusă pe seama scurgerii lor de pe suprafaţa aşezării care se află în imediata apropiere a acestuia, spre panta dealului, pentru simplul motiv că în depuneri nu se află şi fragmente din corpul vaselor totdeauna mai numeroase şi în prezent pe suprafaţa aşezărilor. Ele reprezintă mai curînd rezultatul unei activităţi de selectare intenţionată şi depunere în puţ cu un anume scop. Aceasta cu atît mai mult cu cît obiceiul respectiv se întîlneşte pe teritoriul ţării noastre şi la Ciolăneştii din Deal [12].

Toate vasele descoperite în puţ sînt lucrate la roată din pastă fină de culoare cenuşie, cu excepţia unui fund lucrat din pastă zgrunţuroasă (fig. 4/4) şi a extremităţii inferioare a unei amforete de culoare cărămizie-gălbuie lucrată din pastă uşor nisipoasă (fig. 4/5). În privinţa formelor, amfora întreagă cu două torţi are corpul sferoidal cu diametrul maxim la partea superioară, gîtul relativ lung, tronconic, şi buza îngustă uşor arcuită spre exterior. Amfora este decorată cu două nervuri circulare orizontale dispuse una sub buză şi alta la partea inferioară a gîtului (fig. 5/2). Dimensiuni : înălţime 30,7 cm ; diametrul maxim 23,4 cm, al gurii 10 cm, al fundului 10,9 cm.

Tipologic, atît prin profil şi decor, cît şi prin compoziţie şi culoarea pastei, vasul îşi găseşte corespondente apropiate în ceramica carpică similară din secolele II—III e.n., din care cu siguranţă descinde [13], evoluînd în secolul al IV-lea e.n. spre oala cu două torţi cu gîtul scund şi corpul mai mult sau mai puţin bombat [14]. Al doilea vas, o cană mare, lucrată la roată din pastă fină de culoare cenuşie, cu angobă neagră la suprafaţă, are corpul bitronconic turtit, gîtul înalt uşor tronconic cu buza dreaptă rotunjită şi fundul inelar concav. Pe gît, la bază se află un prag, iar spre partea superioară trei nervuri circulare orizontale abia perceptibile. Toarta (lipsă) este lipită pe partea superioară a gîtului şi deasupra deschiderii maxime a corpului (fig. 5/1). Dimensiuni : înălţimea 27,8 cm ; diametrul maxim 19,2 cm ; al gurii 14,2 cm ; al fundului 8,8 cm. De dimensiuni relativ mari, cana îşi găseşte analogii foarte apropiate, atît ca profil, cît şi ca pastă şi tehnică de ardere, în ceramica carpică din secolele precedente [15], ca şi în cea aparţinînd secolului al IV-lea e.n., dovedind continuitatea formelor ceramice tradiţionale populaţiei autohtone în regiune [16] ca dealtfel în întreaga arie a culturii Sîntana de Mureş [17].

---

[11] M. Petrescu-Dîmboviţa şi Silviu Sanie, *op. cit.*, p. 246.

[12] *Ibidem.*

[13] Radu Vulpe, Materiale, 1, 1953, p. 347—348, fig. 173 ; Gh. Bichir, *Cultura carpică*, Bucureşti, 1973, p. 80—81, pl. LXXVII/2, CXIV/2.

[14] Astfel de oale au fost descoperite în cuptorul de olar de la Fîntînele, com. Zorleni, jud. Vaslui (a se vedea V. Palade, MemAntiq, 1, 1969, p. 356, fig. 8/1, 14/3, 15/1,4.

[15] Gh. Bichir, *op. cit.*, p. 81—84, pi. CXXIV/1—3, CXXVI/4.

[16] V. Palade, *op. cit.*, p. 357, fig. 15/2 ; idem, MemAntiq, 3, 1971, p. 272, fig. 2/1,3 ; idem, Materiale, 10, 1973, p. 182, fig. 11/1,2.

[17] Ion Ioniţă, ArhMold, 4, 1966, p. 201—202.

https://biblioteca-digitala.ro

Alte 3 căni sînt reprezentate fie prin buze (fig. 4/8,11) ori toartă (fig. 4/10), fie prin partea inferioară bitronconică și fundul inelar (fig. 4/7), toate amintind de cănile de tradiție carpică [18] și trădînd o evidentă înrudire cu acestea.

Fig. 4. Ghermănești-Banca. 1—11 diferite materiale de pe fundul puțului.

Recipientul cu pereții din scoarță de arbore, salvat parțial, a avut fundul circular cu diametrul de 19,5 cm și grosimea ușor neuniformă, cuprinsă între 1—1,5 cm (fig. 5/3). Fragmentele de fund salvate de la cel de-al doilea vas de același fel par să indice aceleași dimensiuni. Pereții ambelor recipiente au fost realizați din scoarță de tei tînăr (Tilia platyphyllas), așezată cu partea exterioară spre interiorul recipientului, la ambele vase. În acest scop, scoarța desprinsă de pe arbore a fost dimensionată pe lungimea fibrei în funcție de circumferința viitorului vas, după care cele două capete s-au împreunat prin curbare, suprapunîndu-se și realizîndu-se astfel corpul cilindric al recipientului. Unele fragmente din pereții vasului

https://biblioteca-digitala.ro

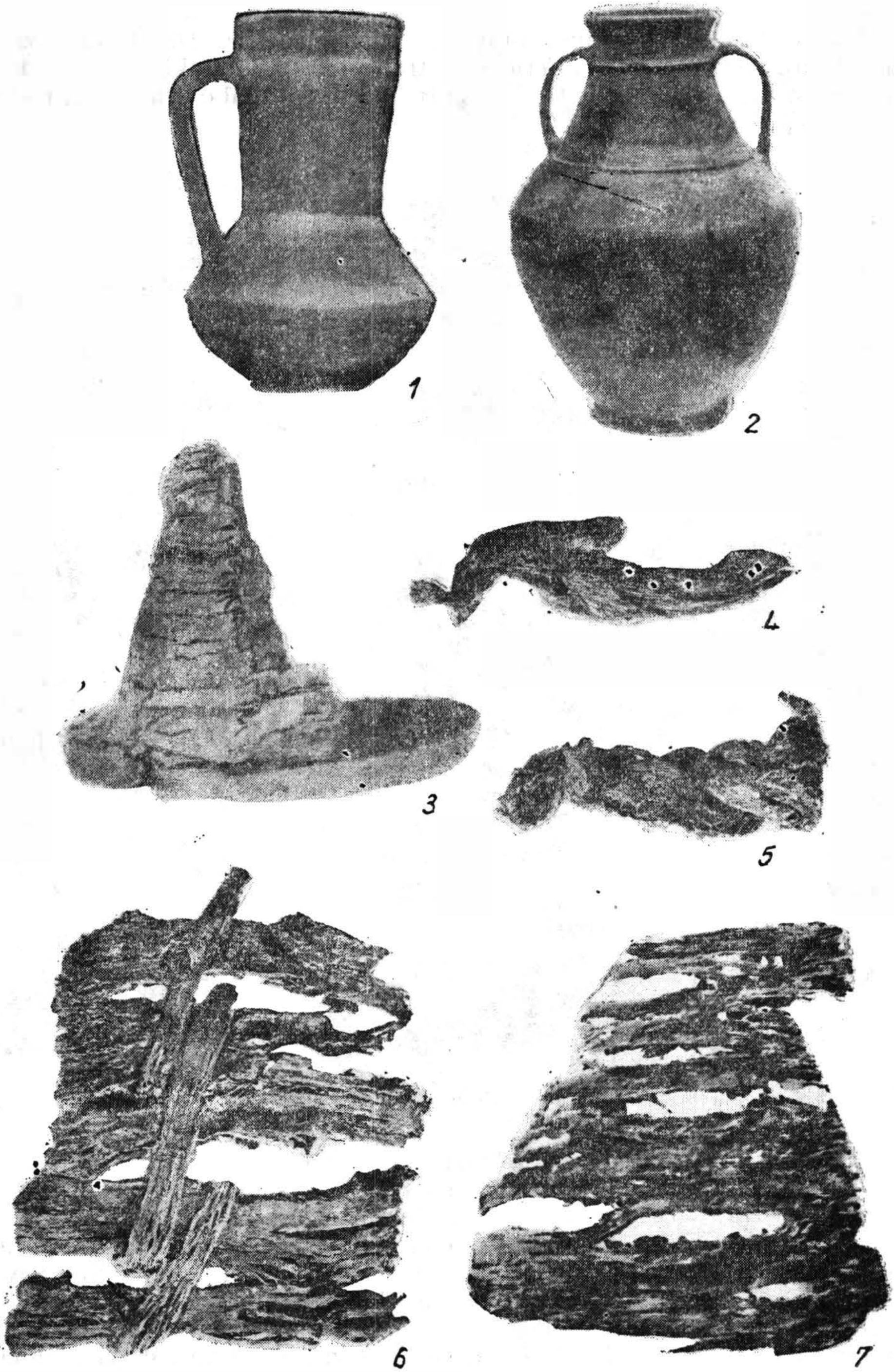

Fig. 5. Ghermănești-Banca. Obiecte de pe fundul puțului: 1—2 vase; 3 fundul unui vas de lemn cu pereții din coajă de arbore; 4—5 fragmente de frînghie; 6—7 fragmente din pereții din coajă de tei ai vaselor cu fund de lemn.

https://biblioteca-digitala.ro

salvat ne aduc dovada preocupării meşterului pentru sporirea rezistenţei pereţilor acestuia. Astfel, pereţii vasului au fost consolidaţi printr-un sistem de îngrădire (cusătură) pe verticală pe mai multe rînduri. Cusătura începe prin practicarea unui orificiu realizat cu un împungător cu vîrful plat în peretele recipientului la bază, introducîndu-se de la interior spre exterior o şuviţă de fibră-sfoară rectangulară în secţiune (obţinută de pe partea interioară a scoarţei de arbore de tei); apoi la 4 cm mai sus, uşor pe diagonală s-a făcut un nou orificiu introducîndu-se şuviţa de fibră de la exterior spre interiorul recipientului pentru ca orificiul următor să fie plasat cu 1,5 cm sub precedentul, spre a se scoate fibra sfoară de la interior spre exterior; printr-un nou orificiu realizat cu 4 cm deasupra ultimului de sus, şuviţa de fibră este introdusă din nou spre interiorul vasului, operaţia repetîndu-se astfel pînă la marginea superioară a recipientului (fig. 5/6)[19].

În legătură cu volumul recipientelor respective nu putem face precizări, însă avîndu-se în vedere grosimea scoarţei folosite pentru alcătuirea pereţilor indicînd arbori relativ tineri, este de presupus că aceste vase nu puteau depăşi înălţimea de 20—25 cm. Nu se poate iarăşi preciza în ce mod erau fixate fundurile de lemn la aceste recipiente, întrucît observaţiile asupra celui recuperat cu fundul nedislocat nu ne oferă nici un indiciu în acest sens, în afară de faptul că pe o distanţă de 4—6 cm marginea inferioară a peretelui depăşeşte grosimea fundului, aceasta rămînînd rezemat de pereţii interiori ai recipientului (fig. 5/3).

Fragmentele de frînghie recuperate au fost lucrate din fibre de aspect grosier, asemănătoare celor ce se obţin de pe partea interioară a scoarţei tulpinii de lemn de tei tînăr [20]. Fragmentele descoperite sînt lucrate în trei şi patru sfori (şiţe), frînghia astfel împletită ajungînd la grosimea de cca 1—1,2 cm în diametru (fig. 5/4,5). Întrucît bucăţile de frînghie se aflau în puţ lîngă cele două recipiente lucrate din scoarţă de arbore, este probabil că acestea au servit la coborîrea în puţ a recipientelor respective.

Cuţitul de fier are lama de 5,3 cm lungime cu spinarea uşor curbată (fig. 4/2), iar mînerul lucrat dintr-o ramură de arbore, este lung de 10 cm, avînd secţiunea de 1,5 cm în diametru. Acesta este prevăzut cu un orificiu de suspendare la capătul opus lamei (fig. 4/2), realizat cu un obiect de metal ascuţit înfierbîntat în foc. Urmele arderii de pe pereţii orificiului nu lasă nici o îndoială asupra metodei, indicînd perforarea succesivă de pe ambele părţi ale mînerului.

Partea recuperată a cuiului de lemn are lungimea totală de 3 cm cu diametrul corpului de 1,5 cm şi a capului de 1,8 cm (fig. 4/3). Coaja de cireş rulată sul în două bucăţi este lată de 4,3 cm (fig. 4/1,6).

★

Prima problemă care se ridică în legătură cu puţul în discuţie este aceea legată de epoca în care acesta a fost construit. Dintre obiectele des-

---

[18] *Supra* notele 15 şi 16.

[19] Acest sistem de consolidare identic cu tipul de cusătură manuală cunoscut sub denumirea „punct în urma acului", caracterizat prin aceea că acul se scoate în ţesătură (în cazul nostru şuviţa de fibră în pereţii vasului) în urma locului unde a fost introdus. (A se vedea H. Waldner, E. Dulliu, C. Dima, *Croitorie pentru femei*, Bucureşti, 1971, p. 170.) Metoda este utilizată şi în prezent în unele regiuni ale ţării, în consolidarea pereţilor la baniţe etc. lucrate din scoarţă de tei.

[20] În multe regiuni ale ţări se lucrează şi în prezent frînghii şi odgoane din fibre de scoarţă de tei în aceeaşi manieră.

https://biblioteca-digitala.ro

coperite în depunerile din interiorul acestuia singură ceramica ne oferă posibilitatea încadrării sale cronologice. Din acest punct de vedere se poate preciza că atît cele două vase întregi, cît și cele două fragmente aparțin culturii Sîntana de Mureș și se încadrează în secolul al IV-lea e.n. Faptul că printre fragmente se află și un fund de vas lucrat din pastă zgrunțuroasă subliniază o dată în plus apartenența puțului la această cultură, cunoscut fiind că specia ceramică respectivă nu este documentată (pînă în prezent) în cultura carpică din secolele II—III e.n.[21]. Dealtfel, puțul se află la periferia sudică a unei așezări Sîntana de Mureș, pe suprafața căreia se găsesc și în prezent numeroase fragmente ceramice lucrate la roată din pastă fină și zgrunțuroasă identică cu cea depozitată în puț. Toate acestea ne permit să facem încheierea, singura plauzibilă, că puțul și așezarea din apropiere sînt contemporane, ambele aparținînd culturii Sîntana de Mureș.

O altă problemă care se cere a fi abordată se referă la caracterul utilitar al puțului. După opinia noastră este mai mult decît probabil că acesta a fost construit spre a asigura apa potabilă necesară populației din așezare. Așa se explică folosirea unui sistem de construcție menit să confere puțului durabilitate și numărul redus al depunerilor arheologice din umplutura acestuia. Dealtfel, deși puțul de la Ghermănești-Banca constituie deocamdată prima captare a unui izvor pentru apă potabilă datînd din secolul al IV-lea e.n. de pe teritoriul R.S.România asemenea construcții datînd din aceeași perioadă și ceva mai timpurii sînt totuși numeroase în Europa Centrală și în regiunile estice limitrofe. Dintre acestea cele mai apropiate corespondențe, privite atît din punct de vedere al construcției, cît și al funcției lor de puțuri pentru apă de băut, amintim pe cele de la Pawelwitz, Sasnica, Domslau, Ölschen și Salzbrunn [22].

Nu este mai puțin adevărat însă că puținele depuneri arheologice de pe fundul puțului de la Ghermănești-Banca se cer interpretate și dintr-un alt unghi de vedere. În acest sens remarcăm faptul că în afara celor două vase ceramice întregi (care ar fi putut ajunge aici și accidental), în umplutură s-au găsit fragmente ceramice provenind în exclusivitate de la margini și funduri de vase, ceea ce este de natură să indice că ele n-au ajuns acolo din întîmplare. Admițînd că acestea au pătruns antrenate de ape în groapa puțului eventual părăsit, nu se poate explica lipsa totală a unor fragmente provenind din restul corpului vaselor. Singura explicație plauzibilă este aceea că fragmentele respective au fost selecționate în mod intenționat și depuse în puț probabil în scopuri magico-votive.

Din acest punct de vedere, ridică probleme și prezența celor două recipiente avînd corpul din scoarță de arbore, care nu pot fi puse, după opinia noastră, în legătură cu transportul apei de băut și cu atît mai puțin de eventualitatea ca ele să fi putut servi la scoaterea apei din puț, deoarece pereții lor sînt mult prea fragili pentru a rezista presiunii volumului de apă

---

[21] Gh. Diaconu, *Tirgșor, necropola din sec. III—IV e.n.*, București, 1965, p. 76; Gh. Bichir, *op.cit.*, p. 70.

[22] Chr. Pescheck, *op. cit.*, p. 254—265. Dealtfel, autorul aruncă o privire exhaustivă asupra puțurilor de apă din primele secole ale erei noastre.

https://biblioteca-digitala.ro

pe care o puteau cuprinde. Asemenea recipiente puteau fi utilizate eventual ca panere la culesul și transportul unor fructe, boabe ori semințe etc. [23].

Prin caracterul depunerilor arheologice, puțul de la Ghermănești-Banca amintește, fie și parțial, de cel geto-dacic de la Ciolăneștii din Deal, datînd din secolele II—I î.e.n.[24] În acest sens remarcăm că în ambele puțuri fragmentele ceramice provin numai de la margini, torți și funduri de vase, dovedind că acestea au fost sparte ritual în afara puțului și numai o parte anume dintre fragmente a fost depusă în puț în scopuri magico-votive [25]. O situație asemănătoare se întîlnește și în cazul puțurilor de la Pawelwitz și Sasnica unde vasele ceramice sînt reprezentate numai prin jumătăți, margini și funduri de vase [26].

Nu este mai puțin adevărat însă că, în puțul de la Ciolăneștii din Deal, numărul vaselor întregi și fragmentare este foarte mare, acestea fiind așezate pe mai multe rînduri, fapt ce a determinat încadrarea sa în categoria puțurilor votive. Din acest punct de vedere fără îndoială puțul de la Ghermănești-Banca își găsește cele mai apropiate analogii în puțurile de la Pawelwitz, Sasnica etc., în care numărul vaselor ceramice este cu totul redus, puțurile respective fiind socotite a fi construite pentru asigurarea apei potabile [27].

Luînd în considerație numărul cu totul redus de vase existente în puțul de la Ghermănești-Banca, socotim că acesta a fost construit în primul rînd dacă nu cumva în exclusivitate pentru asigurarea apei potabile comunității omenești din așezarea căreia îi aparține.

Vasele întregi, împreună cu fragmentele ceramice amintite, recipientele cu pereții din scoarță de arbore, cenușa și cărbunii reprezintă după toate probabilitățile ofrande votive depuse cu ocazia punerii în funcțiune a puțului la „slobozirea izvorului"[28].

Ultima problemă asupra căreia ne propunem să stăruim se referă la caracterul etnic al locuitorilor așezării de la Ghermănești-Banca care și-au construit puțul pentru apă de băut la marginea satului. Sub acest aspect ni se pare deosebit de interesant faptul că dintre toate puțurile cu gropile căptușite cu ghizduri de lemn cunoscute, numai cele de la Ciolăneștii din Deal și de la Ghermănești-Banca, ambele pe teritoriul R.S. România, sînt prevăzute cu sisteme de ranforsare a construcției de lemn interioare. Atrage atenția în egală măsură faptul că deși sistemul de consolidare, conceput pentru puțul de la Ciolăneștii din Deal, este diferit de cel de la Ghermănești-Banca, ambele pleacă de la același principiu și anume de a nu permite căptușelii din lemn realizate din ghizduri să se deplaseze

---

[23] Probabil cenușa și cărbunii ca și coaja de ou, oasele de animale și cuțitul de fier să reprezinte depuneri magice. Cele două recipiente puteau să fi fost depuse eventual pline cu fructe în aceleași scopuri magico-votive, iar frînghiile să fi servit la coborîrea acestor coșuri în puț, asemenea vase neputînd servi în nici un caz la scoaterea apei.

[24] M. Petrescu-Dîmbovița și Silviu Sanie, *op. cit.*, p. 256.

[25] *Ibidem*, p. 246.

[26] Chr. Pescheck, *op. cit.*, p. 256—257, fig. 5 ; p. 261—262, fig. 8.

[27] *Ibidem*, p. 256—258.

[28] Asemenea obiceiuri se păstrează în popor pînă în zilele noastre, ele reprezentînd vechile credințe cu privire la „spiritele bune" care sălășluiesc în apă, în adîncurile tainice ale pămîntului. Fără îndoială că în afara funcției de puț pentru apă de băut, acesta putea fi folosit și ca loc de desfășurare a unor ceremonii magico-votive, legate de diferite calamități naturale ca seceta etc., invocîndu-se bunăvoința zeităților legate de agricultură și păstorit.

https://biblioteca-digitala.ro

spre interior ca urmare a presiunii malurilor de pămînt ale gropii. Diferită este doar rezolvarea tehnică a concepţiei de consolidare a construcţiei, căreia trebuie să i se asigure durabilitatea. Analizînd cele două sisteme însă putem afirma fără primejdia de a greși că, de fapt, cel folosit la construcţia puţului de la Ghermănești-Banca reprezintă o îmbunătăţire firească a sistemului de consolidare faţă de construcţia puţului de la Ciolăneştii din Deal. Fără îndoială experienţa dovedise între timp neajunsurile sistemului de consolidare de tip Ciolăneştii din Deal (rezistenţa scăzută şi manipularea anevoioasă a piloţilor la puţurile adînci), așa încît cel conceput la construcţia puţului de la Ghermăneşti-Banca reprezintă o rezolvare superioară din toate punctele de vedere a aceluiași principiu de consolidare a căptușelii din lemn a puţului.

În încheiere se impune a se sublinia faptul că identitatea sistemului de construcţie a puţului de la Ghermănești-Banca datînd din secolul al IV-lea e.n. cu cel geto-dacic de la Ciolăneştii din Deal aduce dovezi inedite cu privire la caracterul etnic autohton al populaţiei creatoare a culturii Sîntana de Mureş.

Perpetuarea peste secole a unor forme ceramice tradiţionale lumii daco-getice, a tehnicilor de construcţie a puţurilor, ca și a unor obiceiuri de ordin spiritual sînt o dovadă grăitoare în acest sens. Dealtfel, existenţa însăși a unei astfel de construcţii de utilitate colectivă şi folosinţă îndelungată este specifică prin excelenţă populaţiilor sedentare de agricultori, iar această populaţie nu putea fi alta decît cea băștinașă.

Astfel, puţul de la Ghermănești-Banca, împreună cu tot ceea ce s-a putut salva din depunerile din interiorul său, formează un nou gen de mărturie cu privire la continuitatea neîntreruptă a populaţiei autohtone pe teritoriul ţării noastre şi la contribuţia sa la progresul civilizaţiei umane. În același timp depunerile arheologice salvate ne oferă, din punct de vedere etnografic, mărturii elocvente cu privire la îndeletniciri și tehnici de lucru necunoscute pînă la această dată, pentru secolul al IV-lea e.n., cum ar fi confecţionarea unor coșuri din scoarţă de arbore, a frînghiilor lucrate din fibre vegetale etc., de către populaţia autohtonă din zonă.

UN PUITS DU IVe SIÈCLE DE N.È. À GHERMĂNEŞTI, COMMUNE DE BANCA, DÉPARTEMENT DE VASLUI

(RÉSUMÉ)

En 1974, l'auteur a localisé et étudié un puits partiellement sauvé de la destruction. Il était de forme à peu près carrée et profond de six mètres par rapport au sol antique. Ses parois intérieures étaient doublées de planches de chêne assemblées suivant un apareil spécial. Pour assurer la durabilité de l'ensemble, la doublure boisée de l'intérieur avait un pendant à l'extérieur. Cette doublure extérieure se composait de troncs d'arbres fendus ou seulement tranchés, fixés entre les bouts des planches du cuvelage, perçant à travers les parois qu'elles revêtaient. De cette manière, le cuvelage restait sur place, ne risquant point de s'écrouler par suite de la pression qu'exerçait sur lui les parois du puits.

https://biblioteca-digitala.ro

Peu nombreux, les dépôts archéologiques de l'endroit se résument à deux vases en terre cuite restés intacts et à quelques fragments de poterie (rebords et fonds de vases), deux récipients faits en écorce d'arbre et le fond de bois, etc.

Les fouilles ont montré qu'il s'agit d'un puits d'eau potable; à en juger d'après l'appareil de son revêtement et d'après les vestiges céramiques qu'il a livrés, il a dû être aménagé par la population autochtone de l'agglomération contemporaine type Sîntana de Mureș, des environs. Ce puits avec le dépôt archéologique trouvé au fond offre un témoignage d'un genre à part de la continuité des autochtones dans la région et de leur degré de civilisation.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. — Ghermănești-Banca. 1 Cuvelage ; 2 coupe à travers le talus de l'escarpement et à travers ce qu'il en reste du puits saisi *in situ:* 3 coupe à travers le revêtement en bois du puits, paroi septentrionale ; 4 paroi occidentale.

Fig. 2. — Ghermănești-Banca. 1 Restitution du double revêtement de bois du puits ; 2 coupe horizontale du fond du puits.

Fig. 3. — Ghermănești-Banca. 1—8 Planches récupérées du cuvelage de bois.

Fig. 4. — Ghermănești-Banca. 1 — 11 Diverses pièces retirées du fond du puits.

Fig. 5. — Ghermănești-Banca. Objets trouvés au fond du puits : 1—2 vases ; 3 fond de bois d'un récipient aux parois en écorce d'arbre ; 4—5 fragments de corde ; 6—7 restes fragmentaires de parois en écorce de tilleul des récipients dont le fond était de bois.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

NOI DESCOPERIRI SARMATICE DIN JUDEȚUL IALOMIȚA

DE

CRIŞAN MUŞEŢEANU şi RADU LUNGU

În ultimii ani numărul descoperirilor sarmatice din Cîmpia Bărăganului a crescut considerabil [1]. Printre acestea un loc important îl ocupă cele din cadrul judeţului Ialomiţa, care se înmulţesc an de an [2]. În articolul de faţă prezentăm noi descoperiri făcute, fie în cadrul unor cercetări arheologice organizate, fie prin descoperiri întîmplătoare făcute cu ocazia unor lucrări de îmbunătăţiri funciare. Pentru acestea din urmă informaţiile noastre sînt lacunare, ele bazîndu-se de cele mai multe ori pe relatările descoperitorilor ocazionali. În majoritatea cazurilor materialele au fost recoltate din morminte ale sarmaţilor roxolani. Într-un caz piesele de tip sarmatic au fost descoperite într-un complex străin lor, este vorba de *canabae*-le de la Durostorum din dreapta Dunării.

1. BORDUŞELU, COMUNA CIOCHINA

În anul 1974, într-un şanţ făcut pentru irigaţii, a fost descoperit întîmplător un mormînt de înhumaţie. Locul de descoperire se află pe terasa superioară a Ialomiţei. Mormîntul se afla la o adîncime de aproximativ 1,40 m şi era orientat N—S (informaţie N. Anghelescu). Din inventar au fost salvate următoarele piese :

Oală, lucrată cu mîna din pastă grosolană cu multe ingrediente, pietricele şi nisip, de culoare cenuşie-cărămizie. Fundul este tăiat drept, corpul este bombat la partea superioară, gîtul strîmtat, iar buza evazată spre exterior este decorată cu crestături specifice. Vasul are urme de ardere secundară în partea superioară. Dimensiuni : înălţimea 18,4 cm ; diametrul gurii 11,5 cm ; diametrul fundului 7,9 cm. Nr. inv. 15 349, fig. 2/1 a ; 3/1 a. Vasul se apropie ca formă de un exemplar descoperit la Largu, tot într-un mormînt sarmatic [3].

Ceaşcă, modelată cu mîna din acelaşi fel de pastă cu cea a vasului precedent. Corpul este semisferic şi are un picior de susţinere de formă cilindrică cu adîncitură. Ceaşca prezintă urme de ardere secundară în partea inferioară. Dimensiuni : înălţimea 5,1 cm ; diametrul maxim 9,8 cm. Nr. inv.

[1] Gh. Bichir, Dacia, N.S., 21, 1977, p. 167—197, pl. 1.

[2] I. Nestor şi colab., SCIV, 3, 1952, 1, p. 107 ; A. Atanasiu, SCIV, 20, 1969, 1, p. 113 ; N. Anghelescu, SCSMI, 2, 1971, p. 21 ; C. Muşeţeanu, R. Lungu, SCIVA, 28, 1977, 2, p. 247.

[3] I. T. Dragomir, Materiale, 5, 1959, p. 479, fig. 5/4 ; Gh. Bichir, *op. cit.*, p. 175, pl. 7/2.

[4] S. Morintz, Dacia, N.S., 3, 1959, p. 452, fig. 2/4 ; Gh. Bighir, *op. cit.*, p. 176, pl. 8/3.

SCIVA, tomul 29, nr. 3, Bucureşti, iulie—septembrie 1978, p. 423—432

https://biblioteca-digitala.ro

15 350, fig. 2/1 b ; 3/1 b. Ceașca a fost folosită drept capac al vasului precedent. Într-un mormînt de la Focşani, a fost descoperită o piesă asemănătoare [4].
Oglindă din bronz, de formă discoidală, cu mîner lateral perforat. Pe spate are o *tamga* şi marginea este prevăzută cu un chenar. Diametrul 4,8 cm. Nr. inv. 15 110, fig. 2/12 a, b ; 3/13.

Gh. Bichir încadrează astfel de exemplare în tipul sarmato-carpic foarte frecvent în stepele nord-pontice în secolele II—III e.n.[5]. Semnul tamgalei își găsește analogie în tabloul de semne sarmatice alcătuit de E. I. Solomonik [6]. Un semn asemănător se află şi pe o oglindă descoperită la Dridu-Movila [7]. Mormîntul, prin inventarul său, poate fi încadrat în cuprinsul secolelor II—III e.n.

2. CĂLĂRAŞI

Pe teritoriul oraşului au fost deja făcute mai multe descoperiri sarmatice izolate, publicate mai demult. La acestea vine să se adauge un nou mormînt de înhumaţie descoperit în 1972 cu prilejul unor lucrări de canalizare în curtea policlinicii de adulţi de pe str. 6 Martie. Descoperirea a fost făcută nu departe de un mormînt găsit în 1955 (informaţie N. Conovici). Scheletul era deranjat, mormîntul se afla la adîncimea de circa 2 m faţă de nivelul actual al solului și era orientat N-S. Din inventarul său a fost recuperată o *cană* lucrată la roată din pastă de bună calitate, arsă inegal în manieră sarmatică, de culoare cenușiu-cărămizie. Fundul are inel de susţinere, corpul este bombat, gîtul îngust, iar buza, puternic evazată spre exterior, este tăiată drept. De sub buză porneşte o toartă cu o largă şănţuire longitudinală. Dimensiuni : înălţimea 11 cm ; diametrul maxim 10,8 cm ; diametrul fundului 5,1 cm. Nr. inv. 15 906, fig. 2/6 ; 3/7. Cana este de tradiţie daco-carpică şi își găsește analogii într-o serie de morminte sarmatice din regiunea Dunării de Jos [8].

3. CĂZĂNEŞTI

Pe tumulul unde s-a descoperit o spadă publicată anterior, în anul 1958 a fost recoltată o *cană* fragmentară. Îi lipsește o parte din corp, din buză şi toarta. Pasta, de culoare cenușie, este de bună calitate. Vasul a fost lucrat la roată. Fundul este inelar, corpul de formă bitronconică, cu diametrul maxim în partea inferioară, buza este evazată spre exterior. Dimensiuni : înălţimea 15 cm ; diametrul fundului 6 cm ; diametrul maxim 14,2 cm ; diametrul buzei 9,4 cm.Nr. inv. 7 004, fig. 2/7 ; 3/8. Cana, tot de tradiţie autohtonă, se regăsește și în alte complexe sarmatice de pe teritoriul României [9].

---

[5] *Ibidem*, p. 186.
[6] E. I. Solomonik, *Sarmateskie znaki severnovo pricernomorja*, Kiev, 1959, semnul nr. 221.
[7] B. Mitrea, SCIV, 13, 1962, 2, p. 432, fig. 1.
[8] Gh. Bichir, *op. cit.*, p. 175—176, pl. 9—10, 21.
[9] *Ibidem*, p. 175, pl. 6/1.

https://biblioteca-digitala.ro

Într-o periegheză făcută în noiembrie 1977 au fost recoltate de pe acelaşi tumul cîteva fragmente ceramice, dintre care amintim buza unui vas specific sarmaţilor ornamentată cu crestături (fig. 3/4).

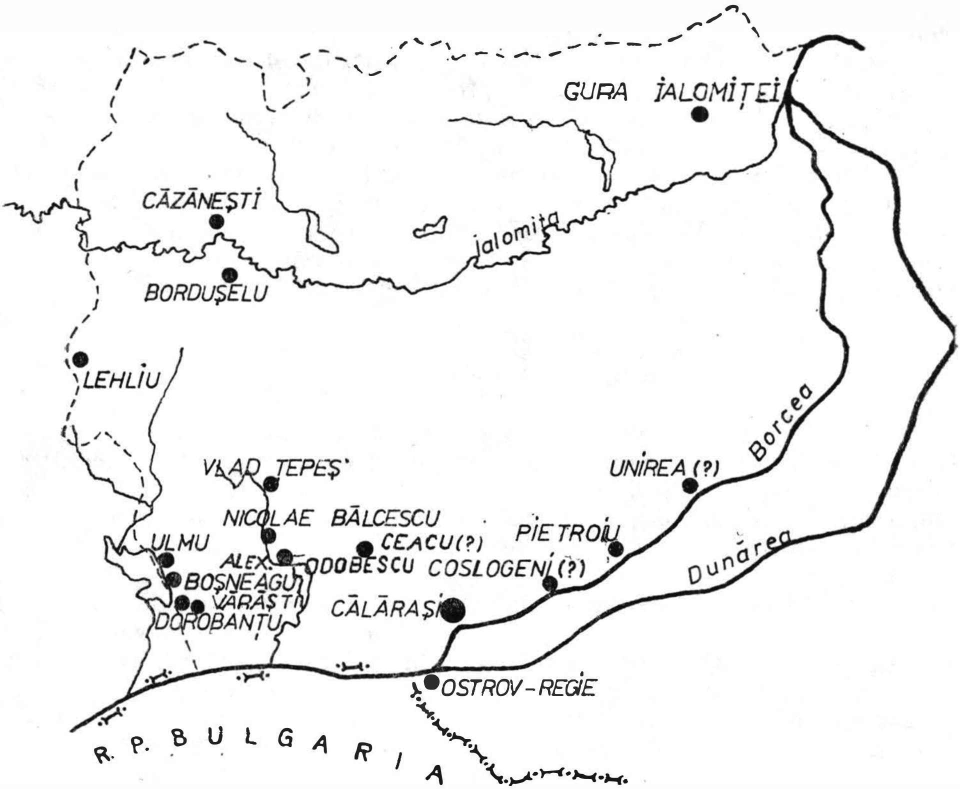

Fig. 1. Harta descoperirilor sarmatice din judeţul Ialomiţa.

4. CEACU, COMUNA CUZA VODĂ

Din perimetrul satului, în anul 1962 a fost recoltată o *oală* lucrată cu mîna din pastă grosolană de culoare brun-cărămizie, cu multe ingrediente, nisip şi pietricele. Lipseşte o parte din buză şi din corp. Fundul este tăiat drept, corpul are pereţii bombaţi, gîtul strîmt şi buza răsfrîntă spre exterior. Vasul prezintă urme de ardere secundară. Dimensiuni : înălţimea 13 cm ; diametrul fundului 6,6 cm ; diametrul maxim 11 cm. Nr. inv. 7 005, fig. 2/2 ; 3/2.

Nu sîntem în posesia altor date privind această descoperire, dar este foarte probabil să provină din inventarul unui mormînt roxolanic. Vasul este specific sarmaţilor, fiind recoltat din numeroase morminte aparţinînd acestei populaţii. Obiecte similare sînt cunoscute şi în complexe de tip Sîntana de Mureş-Cerneahov, dar faptul că a fost descoperit izolat ne face să îl atribuim sarmaţilor.

https://biblioteca-digitala.ro

5. COSLOGENI, COMUNCA DICHISENI

În perimetrul satului a fost descoperit un vas de tip sarmatic, care a aparţinut foarte probabil unui mormînt de înhumaţie (informaţie V. Culică). El este o *oală* lucrată cu mîna din pastă grosolană de culoare cenuşiu-cărămizie, cu urme de ardere secundară. Este modelat cu stîngăcie şi prezintă deformări în profil. Fundul este tăiat drept, corpul uşor bombat, gîtul strîmtat, iar buza, evazată spre exterior, este crestată pe margini. Dimensiuni : înălţimea 13,5 cm ; diametrul gurii 9,7 cm ; diametrul maxim 10,5 cm ; diametrul fundului 6,8 cm. Nr. inv. 14 628, fig. 2/3 ; 3/3.

Acest tip de vas este cunoscut în complexele funerare sarmatice, atît de pe teritoriul ţării noastre (Ploieşti-Triaj)[10], cît şi în U.R.S.S. (Scatovka, în regiunea Volgăi)[11]. Piese asemănătoare se descoperă şi în mormintele aparţinînd culturii Sîntana de Mureş-Cerneahov. Lipsa unor materiale de tip Cerneahov în apropiere ne face însă să-l atribuim sarmaţilor.

6. DOROBANŢU

În vara anului 1966, pe aproximativ acelaşi loc cu descoperirea din 1967 [12], a fost găsit întîmplător un mormînt de înhumaţie. Scheletul era orientat N-S şi se afla la 1,50 m adîncime. Din inventar au fost păstrate două vase, o fibulă din bronz (azi pierdută) şi mai multe mărgele din cornalină, dintre care a fost recuperat doar un singur exemplar (informaţie A. Atanasiu).

Cană lucrată la roată din pastă fină de culoare cenuşie. Fundul este inelar, corpul are formă bitronconică, iar buza este evazată spre exterior şi tăiată drept. De sub buză porneşte o toartă cu marginea uşor rotunjită şi o largă şănţuire longitudinală. În partea superioară a corpului, pornind de sub buză pînă în apropierea diametrului maxim, vasul este decorat cu linii verticale obţinute prin lustruire. Dimensiuni : înălţimea 13,8 cm ; diametrul gurii 9,2 cm ; diametrul maxim 13,5 cm ; diametrul fundului 5,8 cm ; Nr. inv. 9 623, fig. 2/8 ; 3/9.

Cană lucrată la roată din pastă bună de culoare cenuşiu închis. Forma este asemănătoare cu a celei precedente. Toarta are o nervură longitudinală la mijloc care împarte mănuşa în două şănţuiri. De sub buză pornesc ornamente în formă de brad obţinute prin lustruire. Dimensiuni : înălţimea 13,4 cm ; diametrul gurii 8,3 cm ; diametrul maxim 13,8 cm ; diametrul fundului 6,3 cm. Nr. inv. 9 625, fig. 2/9 ; 3/10.

Şi aceste căni, atît prin formă, cît şi prin decor, îşi au originea în ceramica daco-carpică, de unde au fost preluate de roxolani [13].

Mărgea din cornalină faţetată poliedric, dimensiuni 1,00 × 0,5 cm. Astfel de piese sînt des găsite în inventarul funerar al sarmaţilor [14] (fig. 3/15).

---

[10] *Ibidem*, p. 174, pl. 8/1.

[11] I. V. Siniţin, MIA, 60, 1959, p. 166 şi fig. 57/1.

[12] A. Atanasiu, *op. cit.*, p. 113.

[13] Gh. Bichir, *Cultura carpică*, Bucureşti, 1973, pl. CXLIX/1, 22.

[14] G. S. Nicolăescu-Plopşor, N. Zaharia, Materiale, 6, 1959, p. 21 ; Gh. Diaconu, *Tirgşor, Necropola din sec. III—IV e.n.*, Bucureşti, 1965, p. 26—27 şi pl. XI/5 a ; Gh. Bichir, Dacia, N.S., 21, 1977, p. 185.

https://biblioteca-digitala.ro

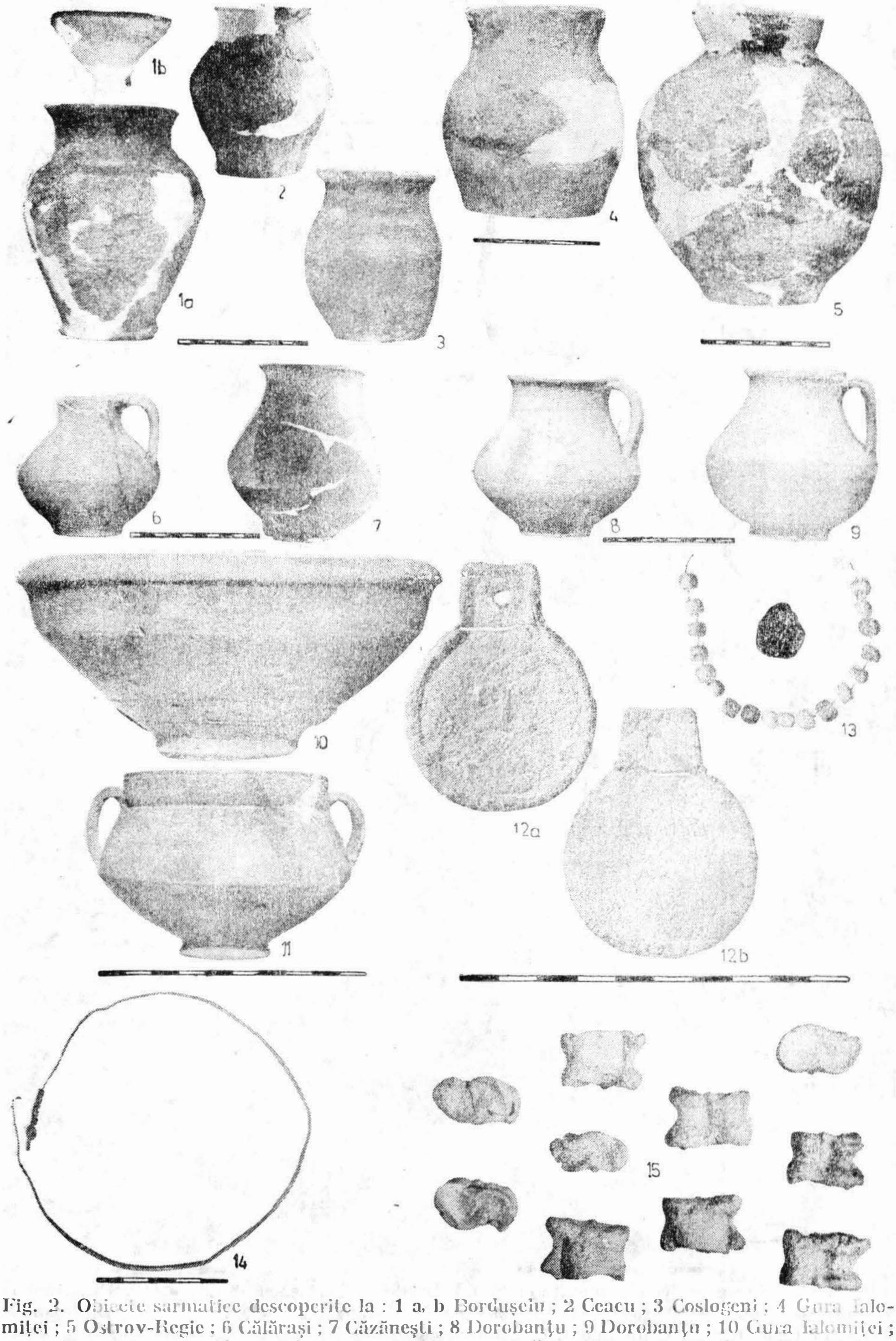

Fig. 2. Obiecte sarmatice descoperite la : 1 a, b Borduşelu ; 2 Ceacu ; 3 Coslogeni ; 4 Gura Ialomiţei ; 5 Ostrov-Regie ; 6 Călăraşi ; 7 Căzăneşti ; 8 Dorobanţu ; 9 Dorobanţu ; 10 Gura Ialomiţei ; 11 Gura Ialomiţei ; 12 a, b Borduşelu ; 13 Unirea ; 14 Gura Ialomiţei ; 15 Gura Ialomiţei.

https://biblioteca-digitala.ro

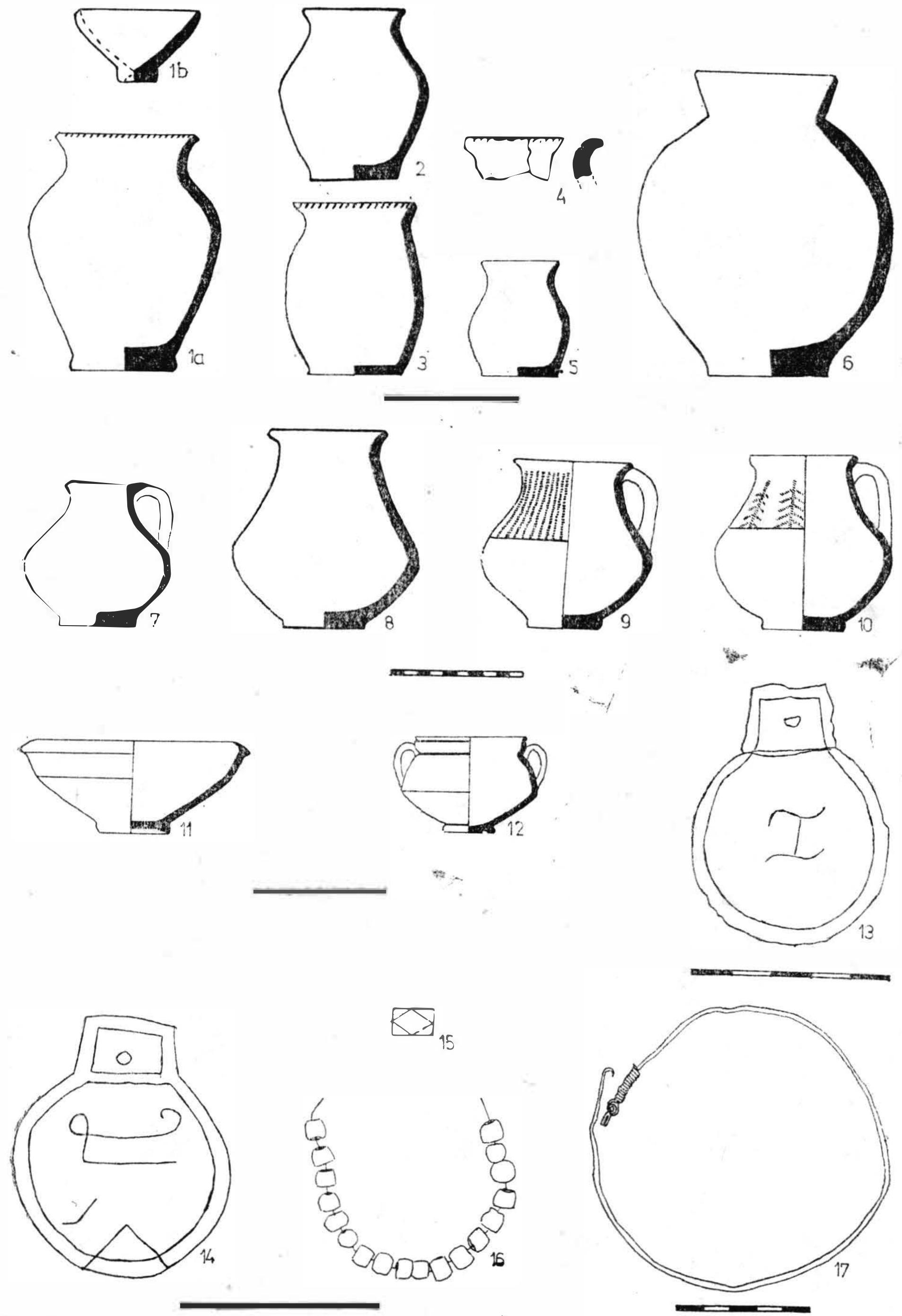

Fig. 3. Obiecte sarmatice descoperite la : 1 a, b Bordușelu ; 2 Ceacu ; 3 Coslogeni ; 4 Căzănești ; 5 Gura Ialomiței ; 6 Ostrov-Regie ; 7 Călărași ; 8 Căzănești ; 9 Dorobanțu ; 10 Dorobanțu ; 11 Gura Ialomiței ; 12 Gura Ialomiței ; 13 Bordușelu ; 14 Pietroiu ; 15 Dorobanțu ; 16 Unirea ; 17 Gura Ialomiței.

https://biblioteca-digitala.ro

7. GURA IALOMIȚEI, COM. M. KOGĂLNICEANU

În anul 1972, în perimetrul satului Gura Ialomiței, a fost descoperit un mormînt de înhumație sarmatic din al cărui inventar au fost recuperate următoarele piese :
Oală lucrată cu mîna din pastă grosolană, cu multe ingrediente, pietricele și nisip, de culoare cărămizie. Fundul este tăiat drept, pereții corpului sînt bombați, gîtul este strîmtat, iar buza este ușor evazată spre exterior. Vasul are urme de ardere secundară și este în stare fragmentară, lipsindu-i o parte din buză și din corp. Dimensiuni : înălțimea 8,5 cm ; diametrul fundului 5,2 cm ; diametrul maxim 7,6 cm ; Nr. inv. 10 897, fig. 2/4 ; 3/5.
Strachină lucrată la roată din pastă de bună calitate, de culoare cenușie. Fundul este inelar, corpul semisferic, iar buza îngroșată este răsfrîntă spre exterior. Dimensiuni : înălțimea 7,8 cm ; diametrul gurii 16,5 cm ; diametrul fundului 5,4 cm. Nr. inv. 10 896, fig. 2/10 ; 3/11.
Cupă lucrată la roată din pastă fină de culoare cărămizie, cu angobă în partea superioară și în interior de culoare roșu închis. Fundul este inelar, corpul bitronconic, buza ușor bombată. Sub buză se află o linie incizată. Torțile se inserează cu un cap în zona de separare a buzei de corp, iar cu celălalt pe diametrul maxim. Dimensiuni : înălțime 7,3 cm ; diametrul fundului 3,8 cm ; diametrul maxim 10,3 cm ; diametrul gurii 8,3 cm. Nr. inv. 10 898, fig. 2/11 ; 3/12.
Brățară din bronz, unul din capete este întors, iar celălalt este întors și răsucit. Fig. 2/14 ; 3/17.
În mormînt au mai fost găsite și un număr de zece *arșice*. Fig. 2/15. Inventarul său este specific sarmatic. Strachina este preluată de la carpi, forme aproape identice descoperindu-se în necropolele acestora [15]. Și brățări asemănătoare cu cea de mai sus sînt cunoscute în alte complexe aparținînd sarmaților [16]. Arșicele, deși mai rar, se găsesc totuși și în alte morminte din cîmpia Munteniei [17]. Cupa este de origine romană, reprezentînd un import din imperiu. Datîndu-se în secolul al II-lea e.n. în lumea romană [18], acest vas reprezintă cel mai bun indiciu pentru încadrarea cronologică a mormîntului, pe care sîntem înclinați să-l plasăm în a doua jumătate a secolului al II-lea.

8. PIETROIU, COMUNA BORCEA

În anul 1970, în cadrul lucrărilor sistemului de irigații, la locul numit Bazinul de refulare al stației de pompare Borcea, aflat la aproximativ 350—400 m N de șoseaua Călărași-Fetești, s-a descoperit întîmplător un mormînt de înhumație. Scheletul era orientat N-S și se afla la o adîncime de circa 3 m. Din inventar a fost recuperată o oglindă (informație A. Atanasiu, care ne-a pus la dispoziție desenul piesei azi pierdute).

---

[15] Idem, *Cultura carpică*, pl. LXXXIX/7.
[16] S. Morintz, B. Ionescu, SCSMI, 2, 1971, p. 40 și fig. 4/3 ; Gh. Bichir, Dacia, N.S., 21, 1977, p. 184, pl. 22/9—10.
[17] Idem, Pontica, 5, 1972, p. 161.
[18] Gh. Popilian, *Ceramica romană din Oltenia*, Craiova, 1976, p. 111, nr. 736.

https://biblioteca-digitala.ro

Oglindă din bronz de formă discoidală cu mîner lateral perforat, spartă în două locuri în momentul descoperirii. Pe spate piesa are *tamga* şi chenar pe margine. Diametrul 5,5 cm. Fig. 3/14. Acest exemplar face parte tot din tipul sermato-carpic, iar tamgaua se apropie de semnul nr. 50 din tabelul lui E. I. Solomonik [19].

9. UNIREA

În anul 1969, în curtea cetăţeanului State Ion, a fost descoperit întîmplător un mormint de înhumaţie. Scheletul era orientat N-S şi se afla la o adîncime de 1,20—1,50 m. Din inventarul său s-a păstrat un şirag de 18 mărgele (informaţie A. Atanasiu). Dintre acestea, zece sînt din coral pisat amestecat cu sticlă, trei din sticlă de culoare neagră mată, două din coral, două din cornalină şi una probabil din sticlă poleită cu aur. Nr. inv. 15 939, fig. 2/13 ; 3/16.

Piese similare sînt cunoscute în complexe de tip Cerneahov, dar şi în morminte sarmatice din ţara noastră [20] şi din Uniunea Sovietică [21], aşa încît mormîntul, dat fiind faptul că este izolat şi în apropiere nu se găsesc materiale de tip Sîntana de Mureş-Cerneahov, ar putea fi sarmatic.

10. OSTROV-REGIE, JUDEŢUL CONSTANŢA

În anul 1970, pe malul drept al Dunării, în perimetrul fermei nr. 4 a I.A.S. Ostrov, într-o groapă, alături de ceramică romană s-a descoperit şi un vas de tip sarmatic (informaţie D. Elefterescu). *Oală* lucrată cu mîna din pastă grosolană cu paiete de mică în compoziţie, avînd culoarea cărămiziu-cenuşie. Fundul este tăiat drept, corpul globular, gîtul strîmtat şi buza evazată spre exterior. Vasul prezintă urme de ardere secundară. Dimensiuni : înălţimea 21,3 cm ; diametrul gurii 10,5 cm ; diametrul maxim 13 cm ; diametrul fundului 9 cm. Nr. inv. 15 908, fig. 2/5 ; 3/6. Vasul îşi găseşte analogii mai apropiate la Vărăşti [22]. Piesa a fost descoperită alături de o serie de vase romane, dintre care un pahar din lut încadrat de Gh. Popilian în tipul VIII şi datat în a doua jumătate a secolului al II-lea e.n.[23]. Acest indiciu ne ajută să datăm în aceeaşi perioadă şi vasul sarmatic.

Apariţia unor materiale de tip sarmatic în mediul roman nu este o noutate. În necropola tumulară a Histriei au fost făcute descoperiri de ceramică sarmatică alături de inventar funerar roman datînd din secolul al II-lea e.n.[24], prezenţa unor obiecte sarmatice semnalîndu-se şi într-o necropolă a Tomisului şi la Piatra Frecăţei [25].

---

[19] E. I. Solomonik, *op. cit.*, semnul nr. 50.

[20] Gh. Bichir, Dacia, N.S., 21, 1977, p. 185—186.

[21] M. I. Viazmitina şi colab., ArhPam, 8, 1960, p. 68 şi fig. 53/2, 4—7 ; K. F. Smirnov, MIA, 60, 1959, p. 238 şi fig. 38/3 ; idem, MIA, 89, 1960, tabelele 40/7 ; 41/1,5 ; 42/5 ; 43/5.

[22] Gh. Bichir, *op. cit.*, p. 187, pl. 20/6.

[23] Gh. Popilian, *op. cit.*, p. 112—113, nr. 741.

[24] P. Alexandrescu, *Histria*, II, Bucureşti, 1966, p. 210, pl. 80 şi p. 281.

[25] Gh. Bichir, Peuce, 2, 1971, p. 141.

https://biblioteca-digitala.ro

Recentele descoperiri de urme sarmatice din perimetrul județului Ialomița, prezentate mai sus, vin să contribuie la o mai bună cunoaștere a prezenței acestei populații în zona Dunării de Jos.

O serie de piese din mormintele sarmatice prezentate, și ne referim în primul rînd la cele de la Dorobanțu, reprezintă fără îndoială confirmarea, o dată în plus, a puternicelor influențe pe care le-a suferit cultura materială a roxolanilor în contact cu populația autohtonă [26]. Atît forma acestor vase, cît și tehnica și forma decorului, lustruirea și decorul în forma unor linii verticale și a brăduțului reprezintă dovezi incontestabile ale preluării de către sarmați de la populația geto-dacă a unor elemente de civilizație materială. Strachina de la Gura Ialomiței reprezintă o altă mărturie în acest sens, ea fiind fără îndoială de tradiție locală.

Din localizarea descoperirilor recent făcute (vezi harta) se remarcă faptul că ele se înșiră de-a lungul cursului celor două ape Ialomița și Dunărea (respectiv brațul Borcea), fapt care, coroborat cu descoperirile mai vechi, poate reprezenta un indiciu asupra căilor de pătrundere a roxolanilor în Bărăgan. Menționăm că și descoperirile făcute în afara văilor Ialomiței și Dunării se situează totuși în zona unor lacuri și bălți aferente Dunării. Credem că nu greșim dacă afirmăm că pătrunderea sarmaților în Bărăgan s-a făcut urmîndu-se cursul Ialomiței și al Dunării și probabil viitoarele descoperiri vor confirma această ipoteză.

Descoperirea fortuită a mormintelor, lipsa unor date precise, ca și recuperarea numai a unor piese din inventar ne îngreuiază posibilitatea stabilirii unei cronologii mai strînse pentru cele mai multe din complexele prezentate. Prin contextul general al antichităților sarmatice din zonă, adică secolele II—III e.n., putem și noi să încadrăm descoperirile prezentate mai sus în aceleași limite

Descoperirea de la Ostrov-Regie, făcută în preajma locului unde se presupune existența *canabae*-lor legiunii a XI-a Claudia, reprezintă un fapt deosebit de interesant, arătînd că în cadrul trupelor romane existau și sarmați folosiți ca mercenari, lucru cunoscut și din alte părți [27]. Vasul sarmatic de la Durostorum se poate data mai bine cu ajutorul ceramicii romane descoperită în același complex, adică în a doua jumătate a secolului al II-lea e.n.

Adăugîndu-se unor mărturii mai vechi, noile puncte vin să completeze repertoriul antichităților sarmatice din colțul de S-E al cîmpiei muntene.

NOUVELLES DÉCOUVERTES SARMATIQUES DANS LE DÉPARTEMENT DE IALOMIȚA

(RÉSUMÉ)

On présente quelques nouvelles découvertes sarmatiques faites dans le sud-est de la plaine de Bărăgan. Il s'agit de cinq tombes d'inhumation découvertes dans le périmètre des localités de Bordușelu, Călărași, Doro-

[26] Idem, *Relations between the autochthonous population and the migratory populations on the territory of Romania*, București, 1975, p. 55—64.

[27] Idem, Muzeul național, 3, 1976, p. 123.

https://biblioteca-digitala.ro

banţu, Pietroiu. Quant aux pieces trouvées à Ceacu, Coslogeni et Unirea, dont on n'a pas les informations nécessaires, on suppose leur appartenance comme inventaire aux tombes sarmatiques.

Les matériaux récoltés sont typiques pour les Sarmates roxolanes : céramique modelée à la main, avec la lèvre ornée sur l'épaule d'une rangée discontinue d'alvéoles, céramique modelée au tour de tradition daco-carpe, céramique romaine d'importation, miroirs en bronze de type sarmato-carpe, perles de différents types et un bracelet en bronze.

La découverte dans un complexe à céramique romaine datée de la seconde moitié du IIe siècle de n.è dans les canabes de Durostorum d'un vase en terre cuite de type sarmatique, fait constaté à d'autres sites de la Dobroudja, atteste la présence des éléments sarmatiques isolés, arrivés ici de la rive gauche du Danube. La pièce représente la découverte la plus sud de matériel sarmatique de la Scythie Mineure.

Les récentes découvertes sarmatiques dans le département de Ialomiţa contribuent à une meilleure connaissance de la présence de cette population dans la zone du Bas-Danube. Les fortes influences de la civilisation autochtone, saisies dans les découvertes présentées, confirment une fois de plus les liaisons établies entre les Sarmates roxolans et cette population.

Les découvertes peuvent être datées, par analogie, des IIe—IIIe siècles de n.è.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. — La carte des découvertes sarmatiques dans le département de Ialomiţa.

Fig. 2. — Objets sarmatiques trouvés à : 1, a, b Borduşelu ; 2 Ceacu ; 3 Coslogeni ; 4 Gura Ialomiţei ; 5 Ostrov-Regie ; 6 Călăraşi ; 7 Căzăneşti ; 8 Dorobanţu : 9 Dorobanţu ; 10 Gura Ialomiţei ; 11 Gura Ialomiţei ; 12, a, b. Borduşelu ; 13 Unirea ; 14 Gura Ialomiţei ; 15 Gura Ialomiţei (photo).

Fig. 3. — Objets sarmatiques trouvés à : 1 a, b Borduşelu ; 2 Ceacu ; 3 Coslogeni ; 4 Căzăneşti ; 5 Gura Ialomiţei ; 6 Ostrov-Regie ; 7 Călăraşi ; 8 Căzăneşti ; 9 Dorobanţu ; 10 Dorobanţu ; 11 Gura Ialomiţei ; 12 Gura Ialomiţei ; 13 Borduşelu ; 14 Pietroiu ; 15 Dorobanţu ; 16 Unirea ; 17 Gura Ialomiţei (Dessin).

https://biblioteca-digitala.ro

UN TOPOR DE ARAMĂ DESCOPERIT LA DOBRICENI, JUD. VÎLCEA

DE

AUREL DUMITRAŞCU şi GHEORGHE MANEA

În luna august 1970, Gheorghe Lazăr din satul Dobriceni, comuna Stoeneşti, judeţul Vîlcea, a donat şcolii generale din localitate un topor lucrat din aramă cu braţele în cruce.

Toporul a fost găsit la sfîrşitul lunii mai 1970 în prundul pîrîului Jghiaburi, la aproximativ 1 km est de satul Dobriceni, fiind scos la suprafaţă datorită eroziunii malurilor, provocată de viituri. În vara aceluiaşi an şi în primăvara anului 1974 am făcut cercetări în zona respectivă fără rezultate.

Înainte de a fi donat şcolii, toporul a fost ciocănit şi pilit în mai multe locuri de către descoperitor pentru a vedea dacă este de aur. Acest fapt a dus la distrugerea în mare parte a patinei de culoare verde închis cu aspect zgrunţuros, cu care era acoperită neuniform piesa noastră. Patina rămasă a fost îndepărtată cu o soluţie citrică fiind vizibilă acum numai pe partea superioară şi inferioară a braţului orizontal şi în interiorul găurii de înmănuşare sub forma unor mici pete de culoare verde deschis. În actuala stare de conservare culoarea toporului este brun-roşcată.

Toporul descoperit la Dobriceni are tăişurile ascuţite, arcuite şi parţial deteriorate. Nu prezintă urme de întrebuinţare din vechime. Gaura de înmănuşare este prevăzută pe partea superioară cu un tub scurt — care prezintă pe margine mai multe ciocănituri recente şi o ruptură din vechime pe partea braţului cu tăiş vertical — şi are forma unui inel profilat pe partea inferioară, avînd o fisură oblică, tot din vechime, pe acelaşi braţ.

Dimensiuni : lungimea totală este de 262 mm din care braţul cu tăiş orizontal are 114 mm şi cel cu tăiş vertical 110 mm ; lăţimea tăişului orizontal este 58 mm, iar a celui vertical de 46 mm. Diametrul tubului de înmănuşare este de 38 × 37 mm, iar în profunzime măsoară 36 mm. Greutatea 920 g.

Toporul descoperit la Dobriceni a fost lucrat cu multă îndemînare şi grijă, are o formă zveltă şi este armonios proporţionat ; fapt pentru care poate fi considerat ca o piesă de valoare şi de paradă [1]. Această piesă face parte din seria topoarelor de aramă cu gaură de înmănuşare transversală de tip tîrnăcop sau cu tăişurile dispuse „în cruce" (*kreuzschnridige Axte*). Judecînd după prezenţa manşonului pe partea superioară şi a inelului pe cea inferioară a găurii de înmănuşare, ca şi după metoda de pre-

[1] I. Nestor, *Studii şi referate privind istoria României*, I, 1954, p. 48 ; A. Vulpe, SCIV, 24, 1973, 2, p. 233 ; idem, *Die Axte und Beile in Rumänien*, II, München, 1975, p. 17.

https://biblioteca-digitala.ro

lucrare, toporul de la Dobriceni poate fi considerat ca aparţinînd tipului Jészladány, varianta Bradu [2].

Din punct de vedere tipologic analogia cea mai apropiată o oferă toporul descoperit întîmplător la Obogeni (Vilcea)[3]. Piesa noastră prezintă, de asemenea, analogii şi cu exemplare care provin fie din contexte culturale

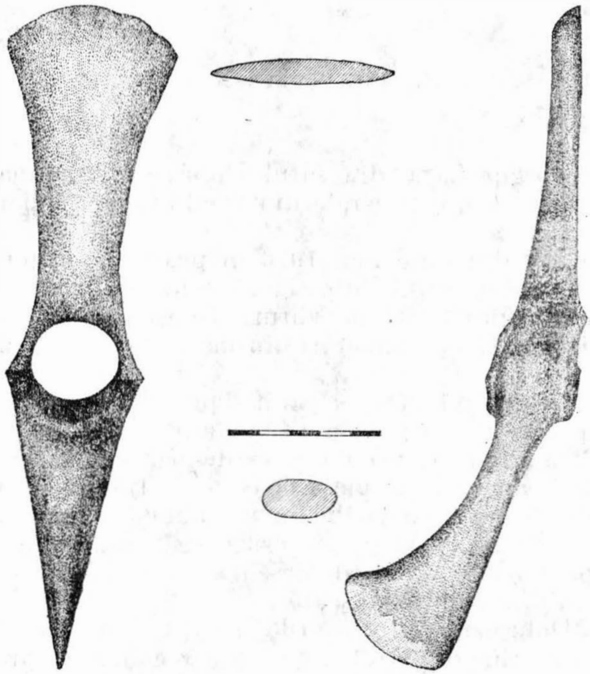

Fig. 1. Dobriceni. Topor de aramă.

asigurate, fie din descoperiri fortuite ; Bradu, Cătina (Buzău), Sînnicolau Român (Bihor)[4] etc. Din punct de vedere cultural, toporul de la Dobriceni ar aparţine orizontului final Sălcuţa, cultură documentară în zona Vîlcii, prin aşezările de la Căzăneşti-Cărămidărie, Ocnele Mari şi Orleşti [5].

UNE HACHE EN CUIVRE TROUVÉE À DOBRICENI, DÉPARTEMENT DE VÎLCEA

(RÉSUMÉ)

Les auteurs présentent un hache en cuivre découverte dans le périmètre du village Dobriceni.

L'exemplaire est bien conservé (fig. 1), il ne porte pas de traces d'utilisation et il appartient au type jászladány.

[2] *Ibidem*, p. 42.
[3] Gh. I. Petre, SCIVA, 27, 1976, 2, p. 261.
[4] A. Vulpe, *op. cit.*, nr. 180, 172, 175—184 şi 192.
[5] Gh. I. Petre, *op. cit.*, p. 262.

https://biblioteca-digitala.ro

Comme les conditions de cette découverte ne donnent pas d'indication qui pourraient la faire dater avec plus de précision, on attribue cette pièce au Néolithique final, respectivement à la civilisation de Sălcuţa, attestée dans la région.

EXPLICATION DE LA FIGURE

Fig. 1. — Dobriceni. Hache en cuivre.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

STELA FUNERARĂ CU INSCRIPȚIE DE LA ALBURNUS MAIOR

DE

VASILE MOGA și RUXANDRA MANTA

Monumentul de care ne ocupăm a apărut, în mod fortuit, în toamna anului 1976, la Roșia Montană, pe teritoriul anticului centru al exploatărilor miniere de la Alburnus Maior. Locul descoperirii, numit *Tăul Secuilor*, este situat în imediata apropiere a masivului Orlea, ale cărui filoane aurifere au fost intens exploatate în timpul stăpînirii romane [1]. În momentul descoperirii, alături de placa rectangulară au putut fi recuperate pe de-o parte soclul original, format dintr-o bază de 112 ×90 cm cu locul de fixare a monumentului propriu-zis, precum și un coronament de 74 × 44 cm detașat, prin cădere, din partea superioară a plăcii. Transportată ulterior în incinta EM Roșia Montană, noua descoperire de interes arheologic, epigrafic și artistic a fost asamblată după felul cum arăta în antichitate.

Piesa (fig. 1), executată din gresie calcaroasă, are dimensiunile de 244 × 97 × 20 cm prezentîndu-se într-o stare de conservare relativ bună. Făcind parte din marea categorie a stelelor iconografice [2] cu coronament, nișă arcuită, medalion și inscripție, descoperirea de față completează bogatul repertoriu de materiale sculpturale și epigrafice de la Alburnus Maior cu un exemplar inedit, care se detașează atît prin dimensiunile de-a dreptul impresionante, cît mai ales prin variata și completa gamă a motivelor sale decorative. Deasupra stelei este fixat un coronament lucrat aparte și alcătuit din doi lei adosați, animale-simbol cu largă difuziune în plastica funerară. Fără să mai insistăm asupra detaliilor referitoare la semnificația leilor în arta antică, dealtfel binecunoscută [3], adăugăm că între lei era plasat, de cele mai multe ori, un con de pin [4] pe care piesa de la Alburnus nu-l mai păstrează.

În attica apar cîteva din motivele de largă frecvență, utilizate pentru decorarea stelelor : rozete, frunze de viță și ciorchini, urna funerară cu torți stilizate și, în fine, păsările-simbol, în cazul de față porumbei. Sub primul registru decorativ, în spațiul dintre attica și nișa arcuită a fost introdus un element pe cît de interesant, pe atît de rar utilizat. Este vorba de două portrete reprezentînd profilele unor bărbați cu barbă. Prezența lor este surprinzătoare cu atît mai mult cu cît acest spațiu, atunci

---

[1] A. Sintimbreanu — V. Wollmann, Apulum, 12, 1974, p. 240—279.

[2] L. Marinescu, *Monumentele funerare din Dacia Superior*, rezumatul tezei de doctorat, București, 1977, p. 3—4.

[3] Despre semnificația leului funerar în plastica antică, vezi I. Glodariu, ActaMN, 4, 1967, p. 473—476 ; L. Țeposu, L. Mărghitan, ActaMN, 6, 1969, p. 162—164 ; D. Isac, I. Stratan, Banatica, 2, 1973, p. 117—130 ș.a.

[4] Gr. Florescu, ED, 4, 1936, p. 84—85 ; M. Jude, C. Pop, *Monumente sculpturale romane în muzeul de istorie Turda*, Turda, 1973, p. 47, pl. V, 2.

https://biblioteca-digitala.ro

cînd este ornamentat, cuprinde cu predilecţie delfini sau alte animale din simbolistica funebră şi, uneori, portrete de tineri imberbi. Semnalăm, spre exemplificare, stelele Ulpiei Maximilla, C. Valerius Silvanus, un colţ de stelă de la Apulum [5], precum şi cîteva din monumentele de acelaşi tip descoperite la Micia [6], Napoca [7] ş.a. Portretele de pe stela de la

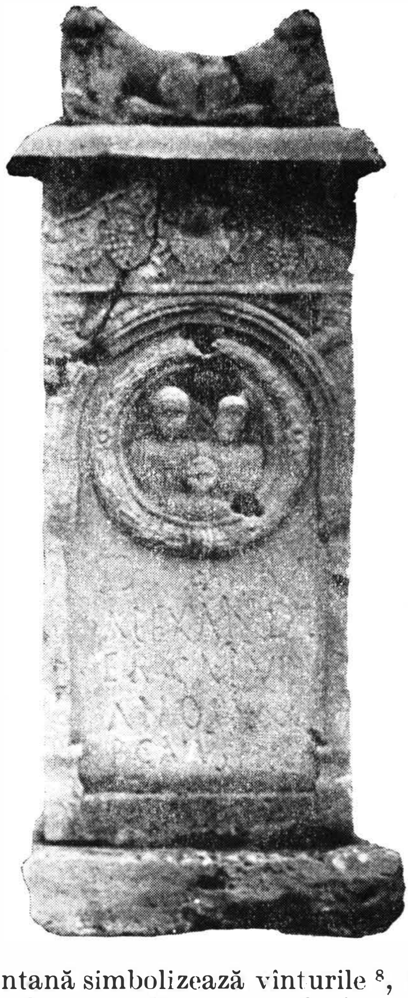

Fig. 1. Stela funerară de la Alburnus Maior.

Roşia Montană simbolizează vînturile [8], aici sub înfăţişarea unor bărbaţi în vîrstă, al căror suflu apare sub forma unei baghete spiralate, figurînd răsuflarea puternică [9].

---

[5] Gr. Florescu, *op. cit.*, p. 103, fig. 39, p. 104, fig. 40; C. Daicoviciu, AISC, 1, 1932, p. 123–126, fig. 13.

[6] L. David, L. Mărghitan, ActaMN, 5, 1968, pl. II, fig. 2–3.

[7] C. Pop, ActaMN, 5, 1968, p. 485, fig. 9.

[8] R. Cagnat, V. Chapot, *Manuel d'archéologie romaine*, I, Paris, 1916, p. 416–417; Fr. Cumont, *Recherches sur le symbolisme funéraire des Romains*, Paris, 1942, p. 101, 117, 162.

[9] DA, V, s.v. *Venti*, p. 715–721.

https://biblioteca-digitala.ro

Nişa arcuită, cu chenarul profilat, adăposteşte în continuare alte elemente distincte. În primul rînd, nelipsitul medalion cu aspect cochiliform, cu busturile defuncţilor. Fizionomia personajelor, în mare parte distrusă, permite să fie remarcate frînturi din coafură, îmbrăcămintea specifică şi un obiect de podoabă — fibulă — bine marcat pe umărul drept al copilului. Marginile medalionului sînt ornamentate cu rozete şi frunze de laur. Alături de motivele decorative sumar descrise mai sus, stela funerară face cunoscut un nou text epigrafic. Cîmpul inscripţiei este de 78 × 70 cm, înălţimea literelor variind între 10 (rîndul 1) şi 8 cm (rîndurile 2—5).

Textul, redactat cu cursivitate, cuprinde o singură ligatură în cadrul rîndului 5, cuvîntul *FILIUS* : litera *I* în prelungirea lui *L*.

Inscripţia se citeşte (şi completează) după cum urmează : *D*(*is*) *M*(*anibus*)/*ALEXAND*/*ER GAI VIX*(*it*)/ *ANOS XXXX*/*P*(*ublius*) *CAIUS FILIUS*. Traducerea : Zeilor Mani, Alexander al lui Gaius a trăit 40 ani, Publius Caius, fiul său (a pus).

Ne găsim în faţa unei epigrafe funerare care menţionează numele unor locuitori angrenaţi, eventual, în munca de exploatare a bogatelor resurse aurifere. Numele Alexander Gai se întîlneşte pentru întîia oară la Alburnus şi chiar în provincia Dacia. Sub variate forme, uneori drept *nomen*, alteori *cognomen*, Alexander este frecvent întîlnit în textele tăbliţelor cerate : Iulius Alexander, Bellicus Alexander, Alexander Antipater, Alexander Carus[10]. La rîndul ei, forma Gai, Gaius-Caius apare în provincia nord-dunăreană cum ar fi Gaius Valerius la Alburnus [11], Aurelius Gaius la Apulum, Ampelum, Potaissa [12], P. Caius Valerianus la Domneşti [13], Caius Valerius Ingenuus la Sîncrai [14] etc.

Cu toată rezonanţa latină a numelui, sub Alexander Gai se ascunde însă, unul din numeroşii colonişti de origine greco-orientală, prezenţi împreună cu alte *nationes* [15] în acest, pe bună dreptate, „oraş californian de civilizaţie internaţională", cum bine l-a caracterizat Vasile Pârvan.

O ultimă problemă ce a mai rămas de discutat este legată de încadrarea cronologică a noii piese sculpturale şi epigrafice. Bazîndu-ne pe textul inscripţiei, credem că monumentul a fost ridicat în a doua jumătate a secolului al II-lea e.n., cînd la Alburnus apar cele mai multe atestări ale numelui Alexander, în perioada cînd munca la exploatările miniere a atins punctul culminant din antichitate.

UNE STÈLE FUNÉRAIRE À L'INSCRIPTION D'ALBURNUS MAIOR

(RÉSUMÉ)

On présente une intéressante stèle funéraire, découverte en 1976 à Roşia Montană (Alburnus Maior), dans la région des exploitations aurifères de l'antiquité. On peut encadrer cette pièce, du point de vue typolo-

---

[10] I. I. Russu, IDR, I, 1975, p. 201—206, 209—212, 217—226.
[11] CIL, III, 1 272.
[12] CIL, III, 8 065/17 ; Al. Popa, I. Berciu, R. Pop, Apulum, 7, 1968, 1, p. 401—403.
[13] CIL, III, 7 625.
[14] A Buday, DolgozatokCluj, 2, 1916, 2, p. 268—270.
[15] I. I. Russu, AISC, 4, 1941—1943, p. 197—198 ; S. Mrozek, Apulum, 7, 1968, 1, p. 310—317.

https://biblioteca-digitala.ro

gique, dans la grande catégorie des stèles funéraires iconique au conronnement, niche, médaillon et inscription.

Après une analyse succincte de chaque motif décoratif du monument d'art provincial romain, l'auteur donne un commentaire de l'épigraphe. La conclusion est que l'inscription a été dédiée à une personne d'origine greco-orientale, Alexander Gai, mentionnée pour la première fois à Alburnus Maior, et même dans la Dacie romaine.

Le monument est daté, en prennant comme base l'inscription, de la deuxième moitié du IIe siècle de n.è.

EXPLICATION DE LA FIGURE

Fig. 1. La stèle funéraire d'Alburnus Maior.

https://biblioteca-digitala.ro

NOI DESCOPERIRI EPIGRAFICE DE LA INLĂCENI (JUD. HARGHITA)

DE

SZÉKELY ZOLTÁN

Comuna Inlăceni situată în apropierea unui castru roman, este așezată pe resturile unei așezări civile din aceeași epocă. În cursul timpului, pe acest teren, cu ocazia lucrărilor de construcții și a celor agricole au ieșit la iveală mai multe inscripții romane. Recent numărul acestora s-a îmbogățit cu încă două, ce au fost găsite cu ocazia lucrărilor de renovare și de restaurare, din anul 1975, ale bisericii din comună[1].

În absida principală, de formă semicirculară, a bisericii, paralel cu arcul triumfal, a fost descoperit un zid de piatră cu mortar. În fața acestui zid a fost construit un postament de formă dreptunghiulară. În zidul sanctuarului, pe partea dreaptă, a fost găsit un fragment de piatră sculptată cu ornamente florale (fig. 2/1). La baza și în stînga arcului triumfal a fost descoperită o piatră cu inscripție ; o altă piatră cu inscripția în jos s-a găsit în pămînt sub arcul triumfal (fig. 1/1—2, 2/2—3). Ambele pietre sînt monumente votive. Dăm mai jos descrierea lor :

1. Altar votiv lucrat din piatră de gresie ; partea de sus este ornamentată cu un vrej ce formează o buclă în mijloc și două volute mari laterale ; sub arcadă se află un con de pin. Dimensiuni : înălțimea 76 cm ; lățimea 39 cm ; grosimea 35 cm. Cîmpul inscripției, închis cu un chenar, este de 39 × 35 cm. Jumătatea stîngă a inscripției este martelată. Pe partea nemartelată s-a putut descifra următoarea inscripție :

(I)(ovi) O(ptimo) M(aximo)
SERE
(NUS) (PR)A E F C O H
(IIIIHISP) EQUI
(TATAE?) (G)O R D I
(ANAE) . . . .

Literele sînt gravate destul de rudimentar și inscripția s-a păstrat parțial astfel încît lectura este foarte anevoioasă. Înălțimea literelor este de 3 cm (fig. 2/2).

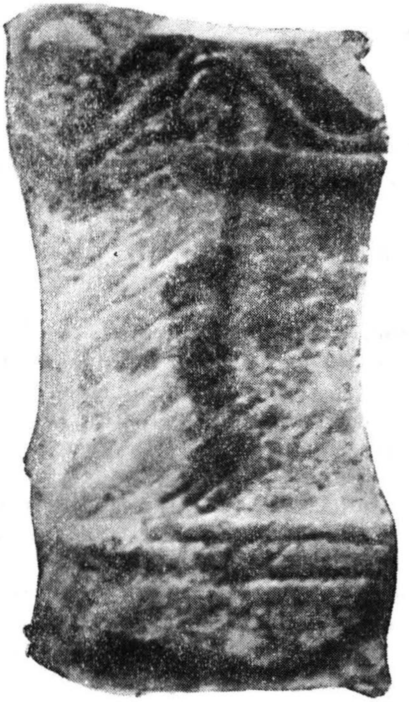
Serenus este un nou nume, pînă în prezent necunoscut pe lista comandanților acestei trupe [2]. Numele nepăstrîndu-se întreg nu se poate stabili cu exactitate etnicitatea ; pare însă să fie de origine romană.

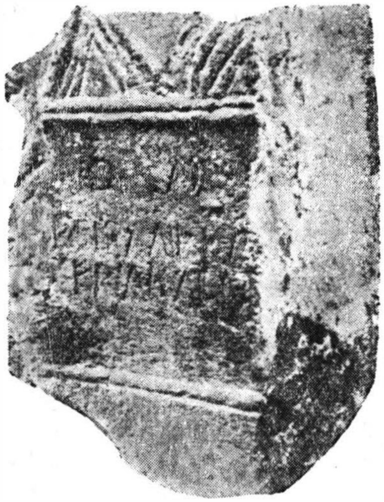
[1] Aducem și pe această cale mulțumiri colegului Mólnar Ștefan, descoperitorul inscripțiilor, care mi-a cedat dreptul publicării lor.

[2] CIL, III, 947, 6 257, 7 718 ; A. Kerényi, *Die Personennamen von Dazien*, DissPann, I, 9 ; Z. Székely, ArhMold, 5, 1967, p. 135 ; V. Christescu, *Istoria militară a Daciei romane*. București, 1937, p. 188—189 ; Walter Wayner, *Die Dislokation der römischen Auxiliarfoinationen in den Provinzen Noricum, Pannonien, Moesien und Dakien von Augustus bis Galienus*, Berlin, 1938, p. 155 ; I. I. Russu, SCIV, 23, 1972, 1, p. 72, nr. 49. Pentru numele de Serenus a se vedea Jiro Kajanto, *The Latin Cognomina* (Societas Scientiarum Fennica. Commentationes Humanarum Litterarum, XXXVI, 2). Helsinki, 1965, p. 261.

https://biblioteca-digitala.ro

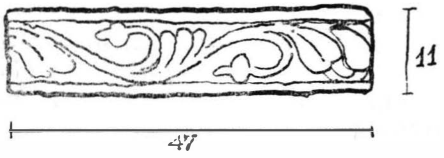

1

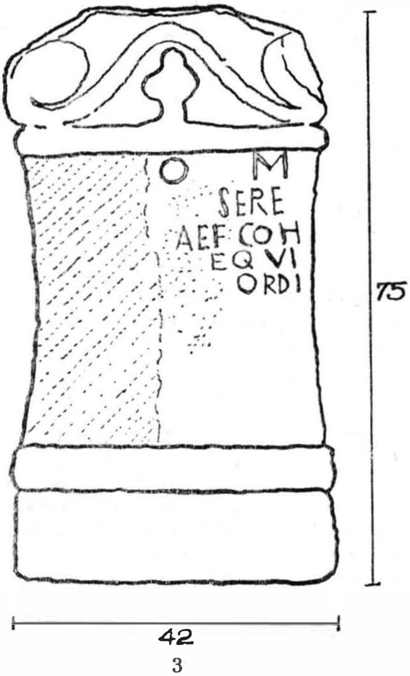
2

Fig. 1. Inlăceni. Altar votiv cu inscripție.

2

3

Fig. 2. Inlăceni. Altar votiv cu inscripție.

https://biblioteca-digitala.ro

2. Altar votiv lucrat din piatră de gresie, acroter în partea de sus. Marginea stîngă a pietrei este avariată. Cîmpul inscripţiei este înscris în chenar. Dimensiuni : înălţimea 60 cm ; lăţimea 40 cm ; grosimea 30 cm. În momentul de faţă această piatră este prinsă în zidul bisericii. Textul inscripţiei este următorul :

(I)(ovi) O(ptimo) M(aximo)
(AU)R(ELIUS) FIRMINUS
(AU)R(ELIUS) FIRMANUS

Literele sînt rudimentare ; înălţimea lor este 5—4,5 cm. *Firminus* şi *Firmanus* (greşit gravat *Firimanus*) par a fi nume de origine neromană. Neapărînd nici o menţiune despre starea lor socială, purtătorii acestor nume par a fi fost oameni de rînd, soldaţi în *Cohors IIII Hispanorum*, care a avut garnizoana în acest castru pînă la părăsirea Daciei. *Firminus* este un nume cunoscut în Dacia ca dealtfel şi *Firmanus* [4].

Zidul descoperit în sanctuarul bisericii, precum şi postamentul arată că biserica comunei a fost ridicată pe ruinele unei construcţii romane, poate un sanctuar ridicat în cinstea zeului Jupiter. După tipul literelor inscripţia se poate data în secolul al III-lea, făcîndu-ne cunoscut numele unui comandant al acestei trupe, al cărei epitet, Gordiana (în inscripţii de obicei martelat), confirmă această datare tîrzie.

NOUVELLES DÉCOUVERTES ÉPIGRAPHIQUES À INLĂCENI (DÉP. DE HARGHITA)

(RÉSUMÉ)

Au cours des travaux pour la restauration de l'église du village Inlăceni (dép. de Harghita), dans l'abside principale et au pied de l'arc triomphal on a trouvé deux autels votifs dédiés par Aurelius Firminus, Aurelius Firmanus et par Serenus au dieu Jupiter Optimus Maximus ; le dernier est l'un des commandants de l'unité militaire, Cohors *IIII* Hispanorum Gordiana, et tant que *praefectus*.

Tous ces autels sont faits au cours de la seconde moitié du IIIe siècle de n.è.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. Inlăceni. Autel votif à inscription.
Fig. 2. Inlăceni. Autel votif à inscription.

---

[3] CIL, III, Index, p. 2 392, din Dacia nr. 838, 1 008, 1 233, 1 330, 7 645, 7 684, 7 640, 7 645.

[4] CIL, III, p. 2 338, 2 392, nr. 6 010, 88, 9 078, 10 280, 12 014.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

VLADIMIR MILOJČIĆ

La 19 februarie 1978, arheologia europeană a pierdut pe unul dintre străluciţii săi slujitori: Vladimir Milojčić, profesor şi director al Institutului de pre- şi protoistorie al Universităţii din Heidelberg, membru al Academiei iugoslave, al Academiei de ştiinţe din Heidelberg, al Institutului german de arheologie şi al multor instituţii ştiinţifice europene.

Născut la Zagreb, la 7 februarie 1918, Vladimir Milojčić şi-a început studiile universitare, 20 de ani mai tîrziu, la Belgrad, avîndu-l ca magistru pe M. Vasić, cel care a dat staţiunii de la Vinča celebritatea. În săpăturile lui Vasić, viitorul savant a văzut un model pe care, perfecţionîndu-l, l-a aplicat în activitatea sa ulterioară, îndeosebi din Grecia. Vinča însăşi, prin stratigrafia sa complexă, va deveni un ax al întregului său crez şi sistem cronologic. În 1941, a început să frecventeze cursurile de preistorie, arheologie clasică şi istorie veche ale Universităţii din Viena, promovînd la Oswald Menghin, în 1944, cu o teză de doctorat asupra neoliticului vechi din Serbia. Docenţa o va trece la München în 1947 cu celebrul profesor Gero von Merhart din Marburg, acelaşi care la începutul deceniului patru îi îndrumase paşii în lumea ştiinţei şi lui Ion Nestor.

https://biblioteca-digitala.ro

Publicarea în 1949 a lucrării *Chronologie der jüngeren Steinzeit Mittel-und Südosteuropas* îl va consacra pe autorul ei ca pe unul dintre marii preistoricieni ai Europei postbelice. Anii münchenezi, în cercul unor mari personalități ca P. Reinecke, J. Werner, F. Sommer (indogermanist), A. Scharff (egiptolog), i-au permis adîncirea studiului asupra preistoriei lumii egeice, a migrației doriene și a cronologiei bronzului ungar.

Contribuția sa la marele *Atlas istoric* (1953), materializată în numeroase hărți, tabele și comentarii a oferit o imagine cuprinzătoare asupra preistoriei lumii vechi.

Ca profesor, la Saarbrücken (1956—1958) și apoi la Heidelberg (1958—1978), Vladimir Milojčić a fost, după mărturisirile studenților săi „cel mai bun pedagog pe care îl are astăzi arheologia preistorică germană”. Și cercul celor care au trecut prin institutul lui „Milo” (prescurtare folosită de toți cei care-l cunoșteau și stimau) este neobișnuit de mare.

Pentru arheologia sud-estului Europei, școala de la Heidelberg are o importanță aparte, la ea formîndu-se specialiști ale căror preocupări sînt orientate cu precădere asupra acestor ținuturi. Mulți dintre ei, precum E. Hanschmann, B. Hänsel, H. Hauptmann, K. Kilian au deja nume consacrate; cunoașterea și aprecierea altora atîrnă doar de publicarea unor lucrări, aflate în manuscris. Așadar, urmările activității lui Vl. Milojčić asupra arheologiei sud-estului Europei vor fi de lungă durată.

Școala din Heidelberg și numele profesorului său sînt strîns legate de metodicele și îndelungatele săpături (1952—1977) din Grecia (în insula Samos și, cu precădere, în Thessalia). Ele sînt un model de cercetări interdisciplinare, reunind geologi, arhitecți, arheologi clasici, specialiști în istorie veche, paleontologi. La ele s-au format sau și-au perfecționat metodele de cercetare arheologi din multe țări ale Europei, printre ei și din România. Arheologia evului mediu timpuriu german a fost de asemenea o preocupare de durată a sa (1961—1977), materializîndu-se prin săpăturile din ținutul Chimsee și Urach.

Activitatea publicistică a marelui savant cuprinde cca 140 de titluri. El a încercat să așeze cercetarea neo-eneoliticului și a epocii bronzului din Europa centrală și de sud-est pe baze cronologice mai sigure și aceasta fie direct, fie provocînd reacții constructive la cele de el scrise sau spuse. Adept al metodelor moderne în cercetare, respingea caustic „moda” cu efecte publicitare. Refuza discuții sterile, subliniind necesitatea, marea necesitate, de a publica corect cît mai multe documente arheologice de valoare, ca bază pentru construcții solide. Ne-a mărturisit în mai multe rînduri că este conștient de lipsurile sistemului său cronologic, dar că este la fel de convins că datele publicate nu formează încă o bază solidă pentru a se trece la schimbarea a ceea ce nu mai corespunde. „Trebuie publicate cercetările din cîteva stațiuni importante, strat cu strat, nivel cu nivel, complex cu complex, groapă cu groapă, cu alte cuvinte tot materialul rezultat. Altfel nu avem pe ce construi, discuțiile sînt inutile și timpul costă bani”. Pe pereții unei săli întregi, jur împrejur, se întinseseră suluri de hîrtie pe care erau consemnate, după un raport cuprinzător asupra unei stațiuni din sud-estul Europei, desenele sau fotografiile prin care se prezentau diversele niveluri ale acelei stațiuni și chiar frazele textului. Figurau acolo niveluri ilustrate prin 50—60 desene cu materiale caracteristice, dar și niveluri ilustrate cu 1—2 figuri sau chiar cu nimic; în schimb, textul

https://biblioteca-digitala.ro

era cuprinzător. Am fost întrebat: „Se poate discuta pe astfel de publicații, putem spune oare că această stațiune, care pare să fie foarte importantă, există pentru știință?”. La scurt timp după ce îi înmînasem un extras din „Dacia”, XV, a intrat în sala bibliotecii și a spus: „Am descoperit un lucru extraordinar: d-voastră publicați și obiecte cu specificația « material nestratigrafiat ». Nu mai speram să găsesc asemenea mențiuni, totul părea perfect în alte studii”.

Vladimir Milojčić a nutrit sentimente de profundă prețuire, sentimente pe care le transmitea și studenților săi, față de școala arheologică din România „care a avut mereu un nivel foarte înalt”. „Săpăturile sistematice începute de timpuriu în România, după metode stratigrafice, și publicate înainte de toate în neprețuita revistă « Dacia », au dus la aceea că astăzi există deja pentru fiecare grupă culturală și perioadă a trecutului românesc un material bogat și descoperiri care acoperă ca o rețea deasă teritoriul ei”. Multe dintre studiile arheologilor români au fost publicate în revistele germane prin grija sa; mulți arheologi români au avut la Heidelberg o primire excelentă, beneficiind de sprijinul său moral și științific.

Cînd, în decembrie 1974, îi comunicam vestea morții lui Ion Nestor (pe care îl vizitase la patul de suferință, cu două luni mai înainte), a spus cuvinte care s-au dovedit profetice: „Moartea lui E. Vogt și acum a lui I. Nestor, prin care arheologia europeană pierde pe doi din marii săi reprezentanți, este un avertisment pentru cei care, ca și mine, mai avem încă multe datorii de împlinit”. „Dar d-voastră aveți încă mult timp înainte, d-le profesor”. „Cine știe, d-le coleg?”. Și într-adevăr, cine ar fi bănuit atunci că un volum, care trebuia să-i fie dedicat pentru a 60-a aniversare, se va transforma, doar cîteva zile mai tîrziu, într-un volum memorial?

Petre Roman

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

UN MEMORIU INEDIT AL LUI IOAN ANDRIEŞESCU PRIVITOR LA ÎNFIINŢAREA, LA FACULTATEA DE LITERE A UNIVERSITĂŢII DIN BUCUREŞTI, A UNEI CATEDRE DE ARHEOLOGIE PREISTORICĂ

În volumul al XVII-lea al revistei „Studii clasice", la rubrica *Studiile clasice în România* (p. 247—249), am publicat în 1977 o notă intitulată *O sută de ani de la înfiinţarea primei catedre de arheologie la Universitatea din Bucureşti.*

Scopul ei era să facă cunoscute unui public larg împrejurările neprielnice în care s-au întemeiat la Facultatea de litere a Universităţii din Bucureşti cea dintîi catedră de arheologie şi cea dintîi catedră de filologie comparată (destinate, respectiv, lui Alexandru Odobescu şi lui Bogdan Petriceicu Hasdeu), dar şi să ilustreze, cu lungi citate din analele parlamentare ale vremii, pe de o parte neînţelegerea ori reaua credinţă a celor ce, în discuţia din Cameră, se opuneau la votarea creditelor necesare, pe de alta viziunea lucidă a ministrului instrucţiunii publice, Gheorghe Chiţu, şi patriotismul cald al cîtorva deputaţi ale căror intervenţii în discuţie au dus pînă la urmă la izbînda dorită.

O fericită întîmplare îmi dă acum prilejul să fac cunoscut un memoriu inedit al lui Ioan Andrieşescu privitor la nevoia de a se întemeia, la aceeaşi Facultate de litere din Bucureşti, o catedră de arheologie preistorică, sau, cum i se mai zice, nu fără ascuţime, în intitulaţia paginilor mai jos reproduse, „de antichităţi naţionale preistorice". Rămase neştiute în arhiva personală a lui Nicolae Iorga, de unde le extrag pentru a le tipări în revista unui Institut pe care regretatul învăţat n-a trăit deajuns ca să-l poată vedea, dar a cărui întemeiere ar fi salutat-o cu bucurie, paginile lui Andrieşescu nu-s lipsite de interes, nici de actualitate, fie cînd pun în lumină conţinutul şi rostul disciplinei în favoarea căreia învăţatul înălţa glas, fie cînd, cu o modestie caracteristică, se referă la realizările proprii într-un domeniu în care, la noi în ţară, ar fi fost îndreptăţit să se socoată deschizător de drum.

MEMORIU

pentru ridicarea conferinţei de arheologie preistorică de pe lîngă Facultatea de litere din Bucureşti la rangul de catedră de arheologie preistorică sau antichităţi naţionale preistorice pe lîngă aceeaşi Facultate

1. Arheologia preistorică este reprezentată la toate Universităţile mari şi la foarte multe Universităţi mijlocii sau mici, fie sub numele de Antichităţi naţionale preistorice *(Antiquités nationales)*, fie sub acela de preistorie *(Urgeschichte, Vorgeschichte, deutsche Vorgeschichte)*, sau paletnologie.

2. La noi ea a fost reprezentată, la Bucureşti de Alexandru Odobescu şi la Iaşi de Teohari Antonescu, în cadrul catedrelor lor de arheologie clasică.

De la Alexandru Odobescu nu s-a mai predat la Bucureşti, iar Teohari Antonescu a murit tînăr. Aşa se explică că în 1909/1910, la Cucuteni, staţiune astăzi celebră în toată lumea, a săpat un specialist străin, profesorul Hubert Schmidt de la Berlin. Astăzi colecţiile de la Cucuteni împodobesc la „Völkerkunde" din Berlin o sală specială.

3. Nicăieri în lume nu se mai face astăzi nici istorie universală, nici istorie naţională şi nici arheologie clasică, fără a porni de la cele dintîi timpuri de cultură ale umanităţii sau ale regiunii de care e vorba.

4. Ţara noastră şi în vechiul ei cuprins şi mai ales în cuprinsul ei actual este o mină imensă de antichităţi preistorice şi e socotită de specialişti ca ţară a surprizelor.

Aceste antichităţi au fost cercetate pînă acum 17 (şaptesprezece) ani numai şi numai de specialişti străini. În Transilvania şi Banat de Roska Martin, Mileker şi alţii, în Bucovina de Kaindl, Szombaty, etc., în Basarabia numai de V. Stern de la Odessa, apoi Halle a.d./S.

https://biblioteca-digitala.ro

5. Din 1912, deținătorul prin examene în regulă a conferinței de arheologie preistorică de la Facultatea de Litere din București s-a silit să umple acest gol. Ultimele sale lucrări reprezintă rezultatele unor săpături deosebit de fructuoase făcute în Ialomița, la Piscul Crăsani și la Sultana în Ilfov. O cercetare întinsă asupra unui depozit din epoca de bronz, găsit la Drajna-de-jos în Prahova, o are sub tipar. A mai săpat la Sălcuța (Dolj), Zimnicea și Sărata-Monteoru, cu rezultate cu totul caracteristice, în curs de publicare. De la Sărata-Monteoru a desgropat și adus *in situ* la Muzeul de Antichități din București un schelet din mileniul II în. de Hristos.

6. La sfîrșitul anului 1924, s-a descoperit în Bulgaria, lîngă Plevna, un tezaur de aur, unul dintre cele mai mari găsite pînă acum. În totală opoziție cu identificarea și datarea propusă de specialiștii bulgari cei mai de seamă, titularul conferinței de la Facultatea noastră a propus o identificare și datare, ce a scos definitiv din discuție susținerile cercetătorilor bulgari (Kazaroff, Filoff, Protici). Considerațiile cercetătorului român au fost aprobate în străinătate aproape în întregime.

7. Cursurile, exercițiile practice și săpăturile făcute în ultimii 5 ani de titularul conferinței de arheologie preistorică au pregătit o serie de tineri, cari ei înșiși cercetează acum liber și publică în același domeniu.

8. Consiliul Facultății de litere din București cu adresa No. 1308 din 4 Dec. 1924 a cerut înființarea — deci încă de acum trei ani — unei catedre de arheologie preistorică, și anume *în primul rînd* față de anumite alte înnoiri ee cerea. Senatul Universitar și-a însușit această cerere, cu oarecare intervertire a ordinei de preferință (în loc de întîia, a treia din cinci), transmițînd-o Ministerului cu No. 270 din 13 Mart 1925.

9. În anteproectul de acum, la care subsemnatul cere voie să facă această întîmpinare, catedra de arheologie preistorică e pur și simplu ignorată, propunîndu-se altele, cari deși utile, au fost propuse în urma acesteia.

10. O reală aplicare a principiilor de autonomie universitară și un adevărat act de dreptate întîrziată cere un amendament, potrivit căruia, alături și în urma celorlalte propuneri de catedre la toate Universitățile din România nouă, să se înscrie și aceia de *arheologie preistorică*, sau *preistorie*, sau *antichități naționale preistorice*.

Semnez, luîndu-mi răspunderea exactității tuturor celor cuprinse în memoriul de mai sus, încredințat la greu ceas de amenințare a nedreptății, d-lui Profesor N. Iorga, vechiului și respectatului meu profesor, sprijinitor și îndemnător,

23 martie 1927

IOAN ANDRIEȘESCU

De ce memoriul a fost la vremea lui adresat lui N. Iorga, Andrieșescu o spune singur în ultimele rînduri ale textului. Important e că apelul n-a rămas fără răspuns și că inițiativa din martie 1927 a rodit ca puține altele în mediul nostru universitar și științific.

D. M. PIPPIDI

https://biblioteca-digitala.ro

MARIJA GIMBUTAS şi colaboratori, *Neolithic Macedonia*, vol. I din colecţia „Monumenta archaeologica" publicată de Institutul de arheologie al Universităţii din California, Los Angeles, 1976, XXXIII + 470 p., 250 fig. şi LII tabele în text + XXX pl.

Colaborarea ştiinţifică şi financiară dintre cercetătorii iugoslavi şi americani, începută acum mai mulţi ani, a avut pînă acum drept obiective săparea sistematică a mai multor aşezări neolitice, între altele a acelora de la Starčevo, Obre (în Bosnia) şi Anzabegovo (în Macedonia). Potrivit înţelegerii stabilite pentru această colaborare, fiecare dintre parteneri întreprinde săpături în anumite sectoare ale aceloraşi aşezări, iar publicarea rezultatelor este făcută în chip separat. Aşa se explică faptul că pentru săpăturile întreprinse de colectivul american la Anzabegovo, Marija Gimbutas şi colaboratorii ei publică volumul recenzat aici (al cărui titlu este puţin cam pretenţios, dealtfel), în timp ce rezultatele colectivului iugoslav condus de soţii Draga şi Milutin Garašanin nu au fost încă publicate. O situaţie asemănătoare, dar de data aceasta cel care au avut prioritatea în publicarea rezultatelor fiind cercetătorii iugoslavi, este aceea privind săpăturile de la Obre, conducătorul colectivului iugoslav, acad. A. Benac, publicînd încă de acum cîţiva ani două lucrări monografice asupra săpăturilor din sectoarele cercetate de el. Ar fi fost fireşte interesant să se poată compara punctele de vedere şi concluziile ambelor colective, în amîndouă cazurile, dar deocamdată acesta rămîne un deziderat pînă la publicarea completă a rezultatelor.

În cele ce urmează ne vom ocupa de monografia americană privind săpăturile din anii 1969—1970 de la Anzabegovo (al cărui nume e prescurtat de M. Gimbutas în *Anza*), în altă recenzie urmînd să trecem în revistă studiile privind săpăturile de la Obre.

Monografia săpăturilor de la Anza este împărţită în 6 capitole de mărimi inegale, urmate de concluzii. Primul capitol (p. 1—10) — o introducere geografică-ecologică-arheologică — nu e semnat de nici unul dintre membrii colectivului; capitolul II (p. 11—286), intitulat *arheologia*, cuprinde stratigrafia, cronologia, datele privind locuinţele, tipologia ceramicii, sincronizarea dintre fazele culturale descoperite la Anza şi culturile din Tesalia şi centrul Balcanilor, fiind împărţit într-un număr impresionant de subcapitole, paragrafe etc., redactate de diferiţi membri ai colectivului; cap. III (p. 283—286), *condiţiile climatice*, e redactat de David Welde; cap. IV (p. 287—312) cuprinde *cercetările botanice*, paragrafele fiind semnate de autori diferiţi, între care menţionăm pe cunoscuta specialistă în domeniul plantelor preistorice Jane Renfrew; cap. V (p. 313—370), cuprinde *fauna vertebratelor*, fiind redactat în cea mai mare parte de specialistul maghiar S. Bököny, cu o completare de Charles Schwartz; cap. VI (375—410), *scheletele neolitice*, este datorat lui Janos Nemeskéri şi lui J. Lengyel. Urmează concluziile (p. 411—417), un amplu apendice (p. 418—441) privind condiţiile regionale şi istoria geomorfică, semnat de David Welde, bibliografia (p. 442—458) şi un indice, care încheie volumul.

Dacă spaţiul ne-ar fi permis să reproducem titlurile tuturor subcapitolelor, paragrafelor, subparagrafelor etc., s-ar fi putut vedea că este vorba de o adevărată monografie-model, în care nici un aspect al problemelor puse de o săpătură arheologică nu a fost trecut cu vederea, ci dimpotrivă i s-a acordat fiecăruia atenţia cuvenită. Dar tocmai de aceea sîntem în imposibilitate să ne oprim aici la toate datele şi aspectele ce ne sînt prezentate şi va trebui să ne mulţumim cu discutarea sau menţionarea principalelor rezultate şi concluzii formulate de autorii monografiei. Dacă însă metoda publicării rezultatelor poate fi socotită perfectă şi ar trebui să poată fi urmată de toţi cercetătorii care redactează monografii arheologice, nu putem spune că sîntem de acord cu felul cum a fost conceput şi realizat planul de săpături. După cum precizează chiar autorii în alt capitol (p. 198), săpăturile au fost „discontinui", avînd scopul „de a preciza cronologia şi întinderea aşezării şi nu au dezvelit case şi sanctuare". Într-adevăr, aceste săpături sînt reprezentate de cîteva carouri şi sondaje care se succed în linie dreaptă pe o lungime de cca 30 m şi o lăţime maximă de 8 m, la care se adaugă o serie de mici sondaje răzleţe, care — dacă au permis stabilirea stratigrafiei — n-au permis dezvelirea unor complexe de locuinţe şi nici indicarea unui profil unitar de o lungime mai mare şi cu adevărat concludent. Tocmai de aceea pentru unele date autorii au fost nevoiţi să facă apel la rezultatele colectivului iugoslav. Într-ade-

https://biblioteca-digitala.ro

văr, carourile săpate de aceştia se înscriu într-o suprafaţă unitară de cca 400 m², fiind despărţiţi numai de pereţii carourilor şi astfel este evident că observaţiile privind forma şi dimensiunile locuinţelor, ca şi alte detalii, au putut fi făcute în condiţii mulţumitoare. Temeinicia observaţiei noastre este evidenţiată dealtfel de însuşi faptul că numai în trei dintre sondajele colectivului american au putut fi identificate toate cele patru straturi principale de cultură.

Aceste patru straturi de cultură sînt definite de M. Gimbutas precum urmează: I, varianta macedoneană a neoliticului vechi egeic; II şi III, neoliticul mijlociu din Balcanii centrali (= cultura Starčevo); IV neoliticul tîrziu/chalcoliticul (= cultura Vinča veche). În ceea ce priveşte datarea absolută pe baza datelor C 14 „recalibrate", ea ar fi următoarea: Ia = cca 6100; Ib, cca 6000; II, cca 5800; III, cca 5500 şi IV, cca 5200 î.e.n. Trebuie adăugat însă că pe baza examenului termoluminiscent al unor fragmente ceramice din nivelul Ib s-au obţinut date mult mai înalte, între 6390—6800 î.e.n., dar autoarea se opreşte la datele C 14 recalibrate, pe care le numeşte „adevărate date istorice aproximative".

În faza I aşezarea avea cca 4,75 ha, în fazele II—III numai 3,85 ha, iar în faza IV o întindere dublă.

În ceea ce priveşte locuinţele, se precizează că în stratul I s-au găsit într-un singur loc cărămizi nearse, plano-convexe, în timp ce în straturile II—III acestea sînt înlocuite cu fundaţii de piatră şi pereţi de lemne acoperite cu lut; în ultimul strat, IV, au fost descoperite într-un singur loc 5—6 niveluri suprapuse de podină de lut, pereţii locuinţelor fiind din pari alternînd cu scînduri şi lutuiţi. Toate locuinţele erau rectangulare şi de suprafaţă; cele din ambele niveluri I (a şi b) aveau ca 12 × 6 m şi, ţinîndu-se seama de întinderea aşezării şi de spaţiile dintre case, vor fi putut exista pînă la 300 case, dar mai probabil cca 200, cu o populaţie maximă de 2 000 suflete. În straturile II şi III locuinţele aveau ca 8/10 × 4 m, iar în stratul IV cca 8×3/4 m, aşezarea reprezentată de acest ultim strat putînd avea cca 4 000—7 000 locuitori. Totuşi, ţinînd seama de caracterul săpăturilor, socotim că toate aceste concluzii privind densitatea şi numărul locuinţelor, şi cu atît mai mult cele privind numărul locuitorilor sînt pur ipotetice şi neconvingătoare, pe de o parte pentru că nu era deloc obligatoriu ca pe toată întinderea aşezării locuinţele să fi avut aceeaşi densitate, iar pe de altă parte pentru că socotim că o comunitate neolitică nu putea avea condiţiile necesare pentru a asigura hrana unei populaţii de cîteva mii de suflete.

Din studiul foarte detaliat al ceramicii rezultă clar că stratul I aparţine fazei Proto-Sesklo (în special pictură albă pe fond-înveliş roşu, brun sau negru). În schimb ceramica straturilor II—III aparţine culturii Starčevo. Tabela III (p. 64) reproduce principalele forme şi ornamente ale acestor trei faze, din care se poate urmări bine cum decorul pictat spiralic apare în stratul II, în timp ce în stratul III el pare a fi fost înlocuit cu un decor pictat tectonic.

Stratul Anza IV se caracterizează printr-o mare cantitate de ceramică gri-neagră lustruită sau cu slip negru, ca şi prin apariţia ceramicii canelate-plisate şi a aceleia *block-topped*, specifică culturii Vinča. Pentru torţile cu buton autoarea indică analogii la Karanovo. Schimbările faţă de ceramica straturilor anterioare sînt atribuite unui „şoc estic", dar unor influenţe şi nu unui nou aport etnic. Împotriva opiniei aproape general adoptată privind originea vest-anatoliană a purtătorilor culturii Vinča, M. Gimbutas afirmă că studiul ceramicii şi al figurinelor nu vine în sprijinul ipotezei unei migraţii a populaţiei Vinča din Anatolia şi susţine teza continuităţii din cultura precedentă (Starčevo), cu influenţe Karanovo, deoarece ceramica neagră ar fi început să apară încă din stratul III. Socotim însă că această teză nu poate fi împărtăşită, avînd în vedere schimbările categorice şi bruşte în domeniul ceramicii între Anza III (Starčevo) şi Anza IV (Vinča). Dacă într-adevăr ceramica neagră se găseşte şi în stratul III (deşi noi credem că e vorba de infiltraţii ulterioare şi numai o amplă săpătură ar fi rezolvat problema, prin descoperirea unor complexe închise), aceasta s-ar putea datora primelor pătrunderi Vinča A, despre care toţi cercetătorii sînt de acord că au început încă înainte de sfîrşitul culturii Starčevo. Iar ipoteza că Valea Mariţei ar fi zona de origine a culturii Vinča nu se sprijină pe nici o dată obiectivă, aşa încît încercarea autoarei de a considera cultura Vinča drept realizarea unei populaţii balcanice autohtone nu este deloc convingătoare. După cum nu sînt convingătoare nici încercările de a nega legăturile dintre ceramica pictată neolitică din Grecia şi din Egeea cu marele cerc al ceramicii pictate neo-eneolitice din Asia Anterioară.

Ceramica din stratul Ia se leagă tehnic şi stilistic de neoliticul Tesalic I b (= Proto-Sesklo). Iar Anza I, neprezentînd nici una dintre trăsăturile tradiţiilor mezolitice locale a fost probabil rezultatul unei colonizări a unor grupuri de populaţie venite dinspre sud-est, concluzie cu care sîntem de acord, cu precizarea că termenul „probabil" poate fi înlăturat. Anza Ib corespunde cronologic (potrivit datelor C 14) cu Sesklo înfloritor, dar motivele ceramicii pictate diferă (ceea ce este firesc, de vreme ce e vorba de pictură Proto-Sesklo !, adăugăm noi). După aceste precizări,

https://biblioteca-digitala.ro

autoarea face un excurs în zonele nordice ale Balcanilor şi la nord de Dunăre, subliniind similitudinea dintre ceramica pictată din nordul Iugoslaviei şi de la Gura Baciului (la data redactării monografiei nu erau cunoscute şi rezultatele săpăturilor de la Cîrcea). Analiza situaţiei de la Gura Baciului duce la formularea unei concluzii mult mai adecvate, în contradicţie cu aceea amintită mai sus, afirmîndu-se că Anza II sugerează „probabil" un „impact etnic", soluţie firească după părerea noastră, deşi autoarea parcă se fereşte de această „probabilitate", spunînd că Anza II — Gura Baciului II reprezintă o cultură dezvoltată local amestecată cu o componentă mai veche (Anza I — Gura Baciului I).

Anza II e însă paralelă cu Karanovo I, a cărei ceramică pictată cu alb pe roşu deschis îşi are vădit originea în aceeaşi sursă macedoneano-tesalică, iar Anza III este paralelă cu Starčevo II b — III. Într-un subcapitol special, M. Gimbutas susţine că datarea „locuinţelor" trapezoidale de la Lepenski Vir este greşită, deoarece datele C 14 corespund cu cele pentru cultura Starčevo şi deci L. V. nu poate fi anterior, mai ales că în aşezarea apropiată, de la Podina, unele dintre casele trapezoidale conţineau ceramică de tip Starčevo. Toate constatările stratigrafice de la Lepenski Vir sînt înlăturate categoric, susţinîndu-se că în această aşezare n-au existat şi faze preceramice, cea mai veche fază trebuind să fie sincronă cu Anza I. Nu se explică însă de ce în obişnuitele aşezări Starčevo, mai vechi sau mai noi, nu se găsesc sculpturi de piatră de tipul acelora de la Lepenski Vir, care se ştie că reprezintă una dintre caracteristicile straturilor considerate pre-Starčevo. În schimb se afirmă că „simbolurile şi ideogramele" care decorează sculpturile de piatră, obiectele de os şi ceramica de la L.V. („oul, peştele, vulva, spirala-şarpe, meandrele, torentele de apă, zigzagurile sau romburile, capetele de pasăre) aparţin toate repertoriului culturii neoliticului timpuriu din Balcani, iar materialele scheletice întăresc existenţa contactului cu sudul, căci numai 4 dintre cele 85 de schelete de la L.V. sînt de tip robust european dezvoltat din varianta Oberkassel tîrzie paleolitică a tipului Cro Magnon.

În concluziile privind succesiunea Anza I — III şi neoliticul din Balcanii centrali, pe lîngă rezumarea tezelor expuse mai înainte se arată că cele mai vechi aşezări de agricultori din Valea Dunării au fost aproape sincrone cu Anza I, iar Anza II începe cu o discontinuitate în tradiţia ceramică egeo-tesalică, respectiv cu cultura Starčevo. Cît priveşte Anza IV, aceasta va fi fost sincronă cu Karanovo III şi Sitagros I. Cu acest strat ar începe chalcoliticul (deşi în general în aşezările Vinča timpurie lipseşte metalul, dar la Anza s-a găsit un fragment de obiect de cupru, nu prea concludent, după părerea noastră), cultura locală din Macedonia primind impulsuri nu din Grecia, ci din Bulgaria (Karanovo III/IV). Cu acest prilej se dau (tabelul VII) datele C 14 recalibrate pentru o serie de aşezări Vinča, Butmir şi Karanovo III, pentru precizarea sincronismelor.

Alt membru al colectivului reia în detaliu studiul ceramicii din straturile I — III (e destul să menţionăm că pentru Anza I sînt stabilite 11 grupe ceramice, iar pentru Anza II — III, 20), făcîndu-se ample comparaţii cu materialele din celelalte aşezări din Balcani şi de la nord de Dunăre. Anza III şi alte aşezări din aceeaşi vreme reprezintă ramura sudică a culturii fazei Starčevo II b, care se întinde din nordul Greciei pînă în nord-estul României (regiune pentru care se citează din greşeală aşezarea Liubcova, din Banat). Anza IV e împărţită în două etape (a şi b), ultima fiind lipsită de torţile-butoni tip Karanovo. Harta de răspîndire a culturii Vinča (respectiv Anza IV) este numai în parte corespunzătoare, căci Crişana nu trebuie inclusă în aria de răspîndire a culturii Vinča. Pe de altă parte, localităţile Dudeşti şi Parţa din Banat sînt trecute în sud-vestul Olteniei.

În privinţa decorului micilor măsuţe-altare de cult, se afirmă că el nu reprezintă simple motive geometrice, ci sînt foarte probabil ideograme legate de cultul unei anumite divinităţi, căci aceleaşi motive se întîlnesc pe statuete şi pe peceţi (pintadere).

Discuţia cronologiei relative a stratului Anza IV începe prin afirmaţia că aşezarea respectivă se deosebeşte categoric de cultura precedentă, Starčevo, atît pe baza stratigrafiei, cît şi a tipologiei ceramice, afirmaţie cu care sîntem întru totul de acord, dar trebuie să subliniem că ea este în contradicţie cu afirmaţiile făcute mai înainte, potrivit cărora între Anza III şi Anza IV ar reprezenta o continuitate culturală şi etnică. În tabela IX sînt indicate corespondenţele dintre diferitele forme de vase Anza IV şi din celelalte aşezări ale fazei Vinča timpurie din Iugoslavia, din aşezările de tip Karanovo III/IV din Bulgaria şi de la Sitagroi din nordul Greciei.

Un subcapitol destul de cuprinzător (p. 159—176) este dedicat tehnologiei ceramicii şi unor concluzii asupra tuturor observaţiilor în legătură cu ceramica din fiecare strat în parte, analizîndu-se între altele şi pigmenţii slipului şi ai coloranţilor folosiţi pentru pictarea vaselor, analize la care ar trebui să recurgem şi noi pentru precizarea coloranţilor folosiţi în ceramica pictată neo-eneolitică din ţara noastră. Din punct de vedere al arderii vaselor, se arată că ele erau arse probabil pe vetre sau în gropi, nu în cuptoare special construite, căci resturile acestora nu s-au găsit, la temperaturi între 850—950°C. După păre-

https://biblioteca-digitala.ro

rea noastră însă cuptoarele nu puteau fi instalate în centrul așezărilor, din cauza primejdiei de incendii. Totuşi socotim — avînd în vedere unele fapte observate de noi într-un sat indian din vestul Statelor Unite, că într-adevăr ceramica pictată ar fi putut fi arsă şi pe vetre deschise.

În subcapitolele următoare sînt studiate diferitele unelte de piatră şlefuită şi de os, precum şi figurinele, ultimele fiind descrise şi interpretate de M. Gimbutas, care înglobează în paragraful respectiv şi protomele de vase şi vasele antropomorfe şi zoomorfe, în total 69 piese (majoritatea fragmentare), dintre care 48 în stratul IV. Se spune că statuetele găsite în locuințe par a fi fost localizate în cîte un singur punct — o bancă sau un altar — multe fiind găsite grupate, făcîndu-se afirmația că existau „capele domestice". Dar tocmai caracterul de sondaje stratigrafice al săpăturilor face ca această presupunere să nu poată fi susținută pe date certe. Alte statuete au fost găsite în gropi, împreună cu ceramică şi alte resturi, inclusiv oase de animale, gropile acestea fiind socotite de autoare „gropi de sacrificiu", ceea ce este aproape sigur greşit, fiind vorba mai degrabă de obişnuitele gropi de deşeuri, mai ales dacă ținem seama că în ele nu s-au găsit piese întregi. Analiza tipologică a pieselor sculpturale o duce pe autoare la concluzia că cele mai multe o reprezintă pe Zeița Pasăre, căci statuetele au în loc de nas un cioc de pasăre, iar vasele sînt antropo-ornitomorfe. Adevărul este că dintre statuetele de la Anzabegovo (și din alte așezări), cu nasul în formă de cioc de pasăre, numai două ar putea sugera reprezentări hibride cu cap de pasăre și corp cu pene, dar credem că şi această interpretare e forțată. De asemenea vasele care au pe gît reprezentarea unei figuri (sprîncene, ochi, nas și eventual gură) seamănă perfect cu o figură umană, aşa încît nu e nevoie să ne gîndim la reprezentarea unui cap de pasăre (eventual bufniță). Altă categorie de statuete ar reprezenta o zeiță şarpe, deşi se recunoaşte că fragmentele sînt prea mici şi neconcludente, făcîndu-se apel la descoperirile din alte stațiuni pentru susținerea tezei. Cît priveşte fragmentul de statuetă de os, cu gîtul lung și cu capul schematic redat, el nu cere deloc (ba chiar dimpotrivă !) o interpretare în sensul voit de autoare : gît şi cap de şarpe ! Dealtfel se spune că acesta ar putea fi și ...cap de pasăre, ceea ce dovedeşte arbitrarul interpretării ; e vorba de o tratare sumară, sculptarea unui os rotund fiind dificilă, și nicidecum de un cap de șarpe sau de pasăre. Tot așa de arbitrară este și interpretarea dată unor statuete schematizate, cu corpul cilindric şi capul foarte sumar modelat (tip comun și în cultura Gumelnița), socotite „suporturi fallice cu cap zoomorf".

Nu stăruim însă aici în această privință, deoarece vom analiza problema mai pe larg în recenzia consacrată cărții *Gods and Goddesses...* a aceleiaşi autoare, care se crede îndreptățită să afirme categoric existența unui panteon neolitic, concluzie ce se bazează însă, cum se va vedea, numai pe afirmații şi nu pe date absolut certe.

Urmează studiul detaliat al uneltelor de piatră cioplită, indicîndu-se şi sursele probabile ale materialelor litice, apoi problema condițiilor climatice şi cercetările botanice, analizele polinice etc., ajungîndu-se la concluzia de ordin general că în neoliticul timpuriu climatul n-a putut fi deosebit de nefavorabil pentru pădure, căci chiar dacă nu toată zona era împădurită, au existat multe păduri. În privința plantelor cultivate, Jane Renfrew precizează că *Triticum diococcum* era cereala de bază, deşi s-au cultivat şi alte specii de grîu, precum şi orz, mazăre şi linte. Foarte instructive sînt tabelele XXX şi XXXI, în primul indicîndu-se plantele comestibile din neoliticul Iugoslaviei, iar în al doilea, aceleaşi plante, dar numai în aşezările culturilor Vinča şi Butmir.

Din totalul de 45 000 de resturi osteologice de animale studiate de S. Bökönyi, 19 185 au fost identificate şi reprezintă cinci specii de animale domestice şi 15—17 de animale sălbatice. Pătrunderea animalelor domestice a început în mileniul al VII-lea î.e.n., din sud-vestul Asiei spre Balcani. În toate fazele de la Anza predomină animalele domestice (oaie, capră, bou, porc, cîine), între acestea primul loc ocupîndu-l ovicaprinele. Asemănările cu situația din nordul Greciei (Argissa, Nea Nikomedeia, Sitagroi) nu sînt întîmplătoare, ele dovedind că formele domestice au fost importate din sud şi sud-est, ținînd seama că elementul principal — grupul ovicaprinelor — nu are forme sălbatice în Balcani. După autor, atît speciile domestice, cît şi cele sălbatice indică un mediu uscat. În linii generale deci fauna seamănă cu aceea din Grecia neolitică, cea domestică avînd analogii şi în așezările culturii Criş din Ungaria și Iugoslavia, unde însă oasele de animale sălbatice reprezintă un procent ridicat (50 %).

Studiul resturilor scheletice umane — atît cele din săpăturile americane cît, şi din cele iugoslave — a arătat că din cei 34 de indivizi identificați, 50 % au murit copii, 14 % tineri şi 12 % maturi, precizîndu-se că majoritatea femeilor au murit între 23 şi 39 de ani. Singurele dovezi de îngropare se spune că ar fi oasele unui copil nou născut descoperite într-un *pithos*, dar şi scheletul chircit din stratul I credem că provenea tot dintr-un mormînt ; toate celelalte sînt oase izolate, majoritatea fragmente de cranii. În tabela XLIX sînt indicate grupele sanguine şi rezultatele calculului frecvenței genelor. Caracteristicile de bază ale populației de la Anza erau gracilo-

https://biblioteca-digitala.ro

mediteraneene, dolico-mesocrane, putînd fi identificate însă și unele elemente de tip Cromagnoid in formă gracilizată.

În concluziile de ordin general ale lucrării (p. 411—417), se reiau pe scurt principalele concluzii ale diferitelor capitole, precizîndu-se că Anza I (6100—5900) are strînse relații cu Tesalia, Anza II—III (5800—5300) reprezintă o secvență completă a culturii Starčevo, iar Anza IV (5300—5000 i.e.n.) este o așezare Vinča timpurie cu strînse legături cu Karanovo III/IV. De aceea se poate afirma că primii agricultori din Iugoslavia au venit din Tesalia, fiind o populație de tip mediteranean, Anza I fiind deocamdată cea mai veche așezare neolitică din Macedonia centrală. Totuși, în funcție de datele C 14 din Tesalia și de la Anza, se susține că acești primi agricultori n-au ajuns la Anza în perioada Proto-Sesklo, ci abia la începutul primei faze Sesklo, fără să se încerce a se da o explicație acestei întîrzieri, care s-ar putea explica, după părerea noastră, tocmai prin pătrunderea, la sfîrșitul fazei Proto-Sesklo, in Tesalia, a elementelor pre-Sesklo care au împins spre nord o parte din populație ; dealtfel elementele pre-Sesklo lipsesc la Anza. Tabela LII prezintă o schemă cronologică a începutului agriculturii, din Tesalia pînă la Dunăre, potrivit căreia practicarea agriculturii începe în Tesalia pe la 6500, ajunge în Macedonia pe la 6200/6100 și de aici trece pe de o parte în Valea Mariței și pe de altă parte la nord de Dunăre, unde ajunge pe la 6100/6000 i.e.n. Răspîndirea culturii neolitice Sesklo-Starčevo-Karanovo intre 6000—5300 i.e.n. in sud-estul Europei este reprezentată pe harta de la fig. 244, unde totuși se include greșit în aria de răspîndire a culturii Starčevo toată zona Dunării pe ambele ei laturi pînă aproape de Călărași. Fără să se precizeze in chip special, prin cultura Starčevo se înțelege dealtfel întregul complex Starčevo-Criș. După ce se arată că Anza II—III este la ora actuală cea mai sudică așezare a culturii Starčevo — definită o nouă cultură central balcanică — sînt formulate o serie de răspunsuri posibile în privința raporturilor acestei culturi cu Anza I și se ajunge la concluzia că cultura Starčevo a avut la bază o puternică tradiție mediteraneană care s-a amalgamat cu populația locală mezolitică și a dezvoltat astfel o nouă cultură adaptată la condițiile locale. Noi credem că amestecul cu populația locală mezolitică trebuie să fi avut loc în special în timpul fazei Anza I, chiar dacă aceasta n-a putut asimila toată populația locală și nu abia după cîteva sute de ani. Cu atît mai mult cu cît se arată că în uneltele de piatră cioplită și de silex nu se pot identifica tradiții mezolitice — spre deosebire, adăugăm noi, de ceea ce se poate constata la Dunăre, unde tradiția mezolitică în domeniul prelucrării uneltelor microlite de silex se păstrează. Socotim dealtfel firesc, pentru Anza II—III, să ne gîndim la un nou aport etnic egeic care, amalgamîndu-se cu populația care a creat cultura reprezentată de Anza I, a dat naștere culturii Starčevo. În ceea ce privește Anza IV (= Vinča timpurie), repetăm că nu o putem considera continuarea culturii precedente și nici nu ni se pare posibil ca ea să se datoreze unui impuls dinspre Valea Mariței.

Amplul apendice (p. 418—441) al lui David Weide cu privire la „Situația regională și istoria geomorfică" — un studiu deosebit de temeinic — și bibliografia, cuprinzind 293 de titluri, încheie textul propriu-zis al acestei monografii, care reprezintă, indiferent de unele teze neîntemeiate după părerea noastră — prin prezentarea metodică a tuturor rezultatelor săpăturilor americane de la Anzabego și prin studierea de către specialiști din toate punctele de vedere a mediului în care s-a desfășurat viața așezărilor din această localitate, ca și prin bogatul material ilustrativ-documentar — o contribuție valoroasă la cunoașterea neoliticului timpuriu și dezvoltat din zona respectivă.

Vladimir Dumitrescu

Apulum. Acta Musei Apulensis, Vol. XIII, 1975

Cunoscuta și valoroasa revistă de arheologie, istorie, etnografie — *Apulum*, ajunsă la vol. XIII, dedică acest număr împlinirii a 2 000 de ani de existență a orașului Alba Iulia și a 375 de ani de la prima unire politică a țărilor române sub Mihai Viteazul.

Articolele sînt grupate, ca de obicei, in : studii, comunicări și note, recenzii și note bibliografice. Vom prezenta succint cuprinsul acestui volum, grupînd articolele după conținutul și valoarea lor.

Vom începe, firește, cu acele articole ce se referă la cercetările privitoare la comuna primitivă. Fără să ne oprim la articolele cu aspectul de rapoarte de săpături, vom semnala pe acela al lui H. Arthur Bankoff (New York) : *Copper trade and the Middle Bronze Age of the Middle Danubian Region* și ne vom opri la articolul semnat de E. Comșa : *Éléments méridionaux de la plastique anthropomorphe néolitique en territoire roumain.*

Răspîndirea in regiunile noastre, chiar de la începutul neoliticului, a populațiilor de origine meridională a antrenat și pătrunderea în aceste locuri a figurinelor de tip meridional, ca un reflex al cultului fecundității atît de

https://biblioteca-digitala.ro

răspîndit în Peninsula Balcanică. Evoluția locală a plasticii s-a îmbogățit treptat cu elemente meridionale. Pătrunderea acestor elemente s-a efectuat pe trei căi : o cale orientală, de-a lungul malului vestic al Mării Negre pînă în Dobrogea, în aria culturii Hamangia, și de aici spre nord ; o a doua cale, mediană, pe valea Mariței ajungînd pînă în Muntenia ; o a treia cale, occidentală, de-a lungul Moravei, ajungînd în Banat și de aici în Transilvania și uneori în Crișana. Spre sfirșitul neoliticului, figurinele — amulete de aur — din zona moravă s-au răspîndit peste Tisa, spre Crișana (Oradea) și spre nord, în estul Slovaciei. Apoi, ele au coborît, prin poarta Mezeșului, spre centrul Transilvaniei (Tg. Mureș), pătrunzînd pînă în Moldova occidentală.

Migrația cu dublă direcție (dinspre sud spre nord și invers) a comunităților locale din zona danubiană în etapa finală a neoliticului, ajungînd uneori pînă la Marea Egee, dovedește că populațiile neolitice de la nordul Dunării nu s-au limitat la o atitudine pasivă, de pură recepționare, imitind modele meridionale, ci, dimpotrivă, ele au adaptat modelele meridionale propriului lor specific, exercitînd, la rîndul lor, influența lor asupra populațiilor meridionale.

Figurinele antropomorfe neolitice de pe teritoriul României sînt o sursă istorică de o deosebită importanță, deoarece ele permit adeseori să se reconstituie imaginea oamenilor, aspectul lor fizic (uneori și cu costumul lor), cît și în legătură cu concepțiile lor magico-religioase, ele prezentînd totodată și elemente cu valoare etnică.

În ordine cronologică, ne vom referi, în continuare, la cele două articole ce privesc pe daci. Articolul lui D. Berciu intitulat : *Masca de bronz de la Buridava dacică (Ocnița, jud. Vîlcea)* prezintă un deosebit interes pentru studiul civilizației geto-dace. Masca de bronz s-a găsit pe „Colina sacră" de la Buridava, în încăperea nr. 3/1973 săpată în stîncă, aparținînd împreună cu alte trei încăperi unui „palat-sanctuar". Într-una din aceste încăperi, s-au găsit două monede ale lui Augustus. Masca a fost făcută prin tehnica baterii pe o formă de lemn, după procedeul „au repoussé". Tehnica este primitivă, ceea ce înseamnă că această mască nu poate proveni dintr-un atelier elenistic sau roman.

Prin matrița de lemn pe care masca este bătută, se poate constata existența la geto-daci a unei statuarii în lemn, ce amintește pe cea celtică (acele „*simulacre*" de care pomenește Caius Iulius Caesar). Se observă, totuși, o oarecare influență elenistico-romană pe această mască. Se poate presupune că masca era fixată pe un stîlp de lemn, la intrarea în „sanctuarul-palat" de la Buridava. Ea reprezintă o divinitate (poate pe zeul războiului). Descoperirea acestei măști ne dovedește existența unei arte locale și a unor ateliere indigene în Dacia înainte de cucerirea romană, arătîndu-ne totodată legăturile religiei cu factorul politic și militar la geto-dacii din vremea împăratului Augustus, cînd influența romană la nord de Dunăre devine din ce în ce mai puternică, anticipînd, astfel, procesul romanizării.

Cel de-al doilea articol, semnat de R. Vulpe și intitulat : *Despre portretul lui Decebal* readuce în discuție măreața figură a regelui dac. Dintre toate sculpturile presupuse a reproduce figura temutului adversar al lui Traian aceea care reproduce cel mai bine caracterele figurii marelui rege dac se află în scena XXIV de pe Columna traiană (Cichorius), în care Decebal este reprezentat conducînd lupta de la Tapae.

Trecînd acum la articolele ce se referă la procesul romanizării provinciei Dacia, avem de semnalat articolul semnat de H. Daicoviciu intitulat : *Fenomenul urban antic în România*. Autorul, după ce arată că primul fenomen urban în România a fost cel grecesc, marcat de coloniile grecești din Dobrogea, fenomen care nu a ajuns să modifice structura societății autohtone, nici să împlinească o operă de elenizare, se ocupă de civilizația „oppidană" la care ajunsese societatea geto-dacă înainte de cucerirea romană, prin crearea unor importante centre economice, politico-militare și cultural-religioase, fortificate.

Deși geto-dacii nu au avut adevărate orașe, totuși ei începuseră o viață cvasi-urbană, brusc întreruptă de cucerirea romană.

Al treilea fenomen de urbanizare de pe teritoriul țării noastre este cel roman, care s-a manifestat, în special, în provincia Dacia, unde au luat ființă 12 orașe, care au avut un rol considerabil în procesul de romanizare al Daciei. Odată cu distrugerea sistemului defensiv bizantin în anul 602, viața urbană antică de pe teritoriul României dispare, ea renăscînd apoi ca viață urbană tipic medievală.

Un al doilea articol pe care-l semnalăm este acel semnat de N. Gudea, intitulat : *Cîteva aspecte și probleme în legătură cu procesul de romanizare în Dacia*. Definit de autor ca „un proces istoric foarte complex, ...romanizarea a afectat întreg teritoriul țării noastre". Factorii importanți ai romanizării sînt : administrația romană în care se include și organizația fiscală ; armata și militarii, la care se adaugă veteranii, lăsați la vatră, ce se stabilesc fie în orașe, în așezări civile, pe lingă castrele în care au servit, fie în așezări rurale ; romanii foloseau pe veterani în posturi oficiale în orașe și sate ; coloniștii ; orașele ca centre economice de difuzare a produselor romane și ca centre politice ; dreptul roman.

Romanizarea a înregistrat în Dacia trei etape : prima se petrece înainte de cu cerire romană ; a doua etapă cuprinde perioada stă-

https://biblioteca-digitala.ro

pînirii romane în Dacia ; a treia etapă se desfăşoară după retragerea administraţiei şi trupelor romane din Dacia. În această etapă, creştinismul răspîndit în limba latină contribuie foarte mult în favoarea romanizării.

Cercetarea epocii romane în istoria veche a patriei noastre este de cea mai mare importanţă, deoarece de această epocă este legată în mod direct formarea limbii şi a poporului român.

Un articol succint, dar bogat în conţinut este acel semnat de I. Berciu şi C. L. Băluţă, intitulat : *Apulum, centru de iradiere a romanităţii în Dacia*. În această *Romania orientalis*, rămasă o *Insula romanitatis* care este Dacia, vechea aşezare dacică Apulum a devenit după cucerirea romană cel mai mare oraş al Daciei romane, principalul ei centru economic, politic, administrativ, militar şi rutier, primind numele de Apulum.

Cantonarea încă de la început a Leg. XIII Gemina la Apulum, unde a staţionat tot timpul pînă la evacuarea lui Aurelian, a constituit forţa şi factorul central al stăpînirii romane în Dacia.

În jurul puternicului nucleu militar de la Apulum, s-au dezvoltat canabele legiunii, din care, ulterior, a luat fiinţă *Municipium Aurelium Apulense*, devenit *Colonia Aurelia Apulensis*.

În ceea ce priveşte continuitatea vieţii populare în vechile aşezări din Dacia, este de remarcat menţinerea toponimiei indigene geto-dacice, în acelaşi timp cu integrarea băştinaşilor în romanitate, manifestată prin împrumutarea treptată a limbii latine.

Prezentul volum recenzat mai cuprinde o serie de articole referitoare la epoca feudală, modernă şi contemporană pe teritoriul Transilvaniei. Menţionăm în special articolul temeinic documentat al lui C. Razechevici, intitulat : *Cunoscuta însemnare a lui Mihai Viteazul privind stăpînirea ţărilor române şi semnificaţia ei reală*. O egală importanţă prezintă şi articolul lui E. Hulea, intitulat *Mihai Viteazul la Alba Iulia*.

Un interes deosebit prezintă şi articolele cu conţinut etnografic, dintre care se impune să menţionăm pe acela al lui Nicolae Dunăre, intitulat : *Probleme ale fondului principal comun în cultura şi arta populară românească*. Suntem datori să nu trecem sub tăcere nici articolele referitoare la bogăţia şi valoarea fondurilor pe care le cuprinde preţioasa bibliotecă Batthyaneum din Alba Iulia, unde un loc deosebit ocupă şi cartea veche românească.

Trebuie să menţionăm că în acest volum şi-a găsit locul şi un articol din domeniul lingvisticii şi anume acela semnat de I. S. Russu, intitulat : *Cuvintele maghiare în limba română*.

Ca încheiere, nu îmi rămîne decît să recomand călduros volumul analizat în aceste pagini, volum ce se impune prin valoarea articolelor sale.

Irina Casan-Franga

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

ABREVIERI MAI DES FOLOSITE ÎN REVISTĂ

ActaArchCarp	— Acta Archaeologica Carpatica, Cracovia.
ActaArchHung	— Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae, Budapesta.
ActaMN	— Acta Musei Napocensis, Cluj-Napoca.
AISC	— Anuarul Institutului de studii clasice, Cluj-Napoca.
Apulum	— Apulum. Acta Musei Apulensis, Alba Iulia.
ArchÉrt	— Archaeologiai Értesitö, Budapesta.
ArchIug	— Archaeologia Iugoslavica, Belgrad.
ArheologijaKiev	— Arheologija Kiev, Institut Arheologii, Kiev.
ArhMold	— Arheologia Moldovei, Iaşi — Bucureşti.
ArhPam	— Arheologični Pam'jatky URSR, Kiev.
ASUIaşi	— Analele ştiinţifice ale Universităţii „Al. I. Cuza", Iaşi.
BonnerJahrb	— Bonner Jahrbücher, Bonn.
CIL	— *Corpus Inscriptionum Latinarum*
Crisia	— Crisia, Oradea.
DA	— Ch. Daremberg — Edmond Saglio, *Dictionnaire des Antiquités grecques et romaines.*
Dacia	— Dacia. Revue d'archéologie et d'histoire ancienne, Bucureşti, I—XII, 1924—1947; N.S., I, 1957...
DIR	— Documente privind istoria României.
DissPann	— Dissertatione Pannonicae.
DolgozatokCluj	— Dolgozatok — Travaux de la Section Numismatique et Archéologique du Musée National de Transylvanie, Cluj.
FoliaArch	— Folia Archaeologica, Budapesta.
GlasnikSarajevo	— Glasnik Zemaljskog Muzeja Bosni i Hercegovini, Sarajevo.
IDR	— *Inscriptiones Daciae romanae*, I, Bucureşti, 1975.
InvArch	— Inventaria Archaeologica.
JahresschriftHalle	— Jahresschrift für Mitteldeutsche Vorgeschichte, Halle.
KSMoscova	— Kratkie Soobsčenija, Institut Arheologii Moscova.
KSOdessa	— Kratkie Soobsčenija o polevyh arheologičeskiv issledovanija Odesskogo Gosudarstvennogo Arheologičeskogo Muzeja, Odessa.
MatArhOdessa	— Materialy po Arheologii Severnogo Procernomori'ja, Odessa.
Materiale	— Materiale şi Cercetări Arheologice, Bucureşti.
MemAntiq	— Memoria Antiquitatis, Piatra Neamţ.
MIA	— Materialy i issledovanija po arheologii SSSR, Moscova.
NEH	— Nouvelles études d'histoire, Bucureşti.
Peuce	— Peuce, Tulcea.
Pontica	— Pontica. Studii şi materiale de istorie, arheologie şi muzeografie, Constanţa.
PZ	— Prähistorische Zeitschrift, Leipzig-Berlin.
Repertorium	— M. Roska, *Erdély régészeti repertoriuma*, I, Cluj, 1942.
RevIst	— Revista de istorie, Bucureşti.
RevMuz	— Revista Muzeelor, Bucureşti.
SA	— Sovetskaja Archeologija, Moscova.
SCIV (SCIVA)	— Studii şi cercetări de istorie veche (începînd din 1974 : Studii şi cercetări de istorie veche şi arheologie), Bucureşti.
SCŞIaşi	— Studii şi cercetări ştiinţifice, Iaşi.
StComPiteşti	— Studii şi comunicări, Piteşti.
StMatSuceava	— Studii şi materiale, Suceava.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

I. I. RUSSU, **Dacia şi Pannonia Inferior în lumina diplomei militare din anul 123**, 1974, 123 p., 5,75 lei.

SILVIA MARINESCU-BÎLCU, **Cultura Precucuteni pe teritoriul României**, 1974, 272 p., 32 lei.

EUGEN COMŞA, **Istoria comunităţilor culturii Boian**, 1974, 272 p., 34 pl. 37 lei.

D. BERCIU, **Contribution à l'étude de l'art thraco-gète**, 1974, 240 p., 19 lei.

SUZANA DOLINESCU-FERCHE, **Aşezări din secolele III şi VI e.n. în sud-vestul Munteniei. Cercetările de la Dulceanca**, 1974, 159 p., 14 pl., 21,50 lei.

D. M. PIPPIDI (sub redacţia), **Actes du IXe Congrès international d'études sur les frontières romaines, Mamaia, 6—13 septembrie 1972**, 1974, 559 p., 76 pl., 50 lei.

D. TUDOR, **Les ponts romains du Bas-Danube**, 1974, 176 p., 9 lei.

ELENA BUSUIOC, **Ceramica de uz comun nesmălţuită din Moldova**, 1975, 90 p., 24 pl., 29 lei.

D. M. PIPPIDI, **Scythica Minora. Recherches sur les colonies grecques du littoral roumain de la Mer Noire**, 1975, 314 p., 24 pl., 38 lei.

* * * **Relations between the Autochthonous Population and the Migratory Populations on the Territory of Romania**, 1975, 324 p., 30 lei.

I. I. RUSSU, **Inscripţiile Daciei romane**, I, 1975, 287 p., 2 pl., 31 lei.

PETRE I. ROMAN, **Cultura Coţofeni**, 1976, 216 p., 1 pl., 34 lei.

EMILIAN POPESCU, **Inscripţiile greceşti şi latine din secolele IV—XIII descoperite în România**, 1976, 451 p., 42 pl., 63 lei.

D. PROTASE, **Un cimitir dacic din epoca romană la Soporu de Cîmpie**, 1976, 115 p., 24 pl., 25 lei.

M. MACREA şi I. GLODARIU, **Aşezarea dacică de la Arpaşu de Sus**, 1976, 112 p., 5 pl., 8,25 lei.

I. I. RUSSU, **Elemente traco-getice în Imperiul roman şi Byzantium**, 1976, 184 p., 19,50 lei.

R. VULPE, **Studia Thracologica**, 1976, 336 p., 26 lei.

* * * **Thraco-dacica**, 1976, 351 p., 48 lei.

AL. SUCEVEANU, **Viaţa economică în Dacia romană. Secolele I—III e.n.**, 1977, 179 p., 28 lei.

PETRE DIACONU şi SILVIA BARASCHI, **Păcuiul lui Soare, II. Aşezarea medievală**, 1977, 219 p., 10 pl., 36 lei.

M. PETRESCU-DÎMBOVIŢA, **Depozitele de bronzuri din România**, 1977, 391 p., 51 lei.

D. M. PIPPIDI şi EM. POPESCU (sub redacţia), **Epigraphica**, 1977, 287 p., 25 lei.

GR. FLORESCU şi C. C. PETOLESCU, **Inscripţiile Daciei romane**, II, 1977, 276 p., 23 pl., 27 lei.

I. I. RUSSU, **Inscripţiile Daciei romane**, III, 1977, 288 p., 2 pl., 26 lei.

* * * **Inventaria archaeologica**, fasc. 8, R. 42 — R. 51, 1977, 15 file, 5 lei; fasc. 9, R. 52 — R. 63, 1977, 14 file, 5 lei.

EUGENIA ZAHARIA, **Populaţia românească în Transilvania în secolele VII—VIII. Cimitirul nr. 2 de la Bratei**, 1977, 139 p., 2 pl., 10,75 lei.

S C I V A, tomul 29, nr. 3, Bucureşti, 1978, p. 313 — 460

I.P.Informaţia c. 391

Lei 25

REVISTE ŞI ANUARE PUBLICATE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

REVISTA DE ISTORIE
REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE
STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE ŞI ARHEOLOGIE
DACIA, REVUE D'ARCHÉOLOGIE ET D'HISTOIRE ANCIENNE
REVUE DES ÉTUDES SUD-EST EUROPÉENNES
ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE ŞI ARHEOLOGIE CLUJ-NAPOCA
ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE ŞI ARHEOLOGIE „A. D. XENOPOL" — IAŞI
STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIA ARTEI
— SERIA ARTA PLASTICĂ
— SERIA TEATRU-MUZICĂ-CINEMATOGRAFIE
REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE DE L'ART
— SÉRIE BEAUX-ARTS
— SÉRIE THÉÂTRE, MUSIQUE, CINÉMA

La publication „Studii şi cercetări de istorie veche şi arheologie" parait 4 fois par an. Pris d'un abonnement annuel : $ 25. Toute commande de l'étranger sera adressée à ILEXIM, departamentul import-export presă, P. O. Box 136—137, telex 11226, 70 116 str. 13 Decembrie nr. 3, Bucureşti, România, ou à ses représentants à l'étranger.

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
71021, Calea Victoriei nr. 125, Bucureşti
tel. 50.76.80

https://biblioteca-digitala.ro